

KÖNYVBARÁTOK LAPJA

SZERKESZTI
SIKABONYI ANTAL

SINGER · ÉS · WOLFNER · RT · KIADÁSA
B U D A P E S T

KÖNYVBARÁTOK LAPJA

SZERKESZTI SIKABONYI ANTAL

I. ÉVF.

1927 OKTÓBER—DECEMBER

1. SZÁM

TARTALOM

	Oldal
<i>Sikabonyi Antal</i> : Beköszöntő	1
<i>Varju E.</i> : Szent István legendáinak újonnan feltalált legrégebbi kézírata	23
<i>Emile Henriot</i> : Régi és új kéziratok	2
<i>Babits Mihály</i> : Az én könyvtáram ...	28
<i>Jaschik Álmos</i> : A könyvillusztrálás művészete (I. közlemény)	35
<i>Ifj. báró Wlassics Gyula</i> : A magyar irodalom ismertetése külföldön ...	41
<i>Ralph Beaver Strassburger</i> : Az új amerikai irodalom	45
<i>Végh Gyula</i> : Könyvkötőművészet ...	48
<i>Kéký Lajos</i> : A Kisfaludy-Társaság erekljetára	52
<i>Isoz Kálmán</i> : Wagner három partitúrájának verses ajánlása Liszthez	57
<i>Jambrekovich László</i> : Egy magyar könyvvándorlóról	59

SZEMLE

Új könyvek

<i>Schöpfung Aladár</i> : A halál fia. Babits Mihály regénye	64
<i>Kéký Lajos</i> : P. Gulácsy Irén: Fekete völegények	67
<i>Lyka K.</i> : Egy nemzetközi művészlexikon	68
<i>Dézi Lajos</i> : Gróf Apponyi Sándor »Hungarica«-ja	69
<i>Schöpfung Aladár</i> : Baleset. Móríc Zsigmond új könyve	72
<i>Kéký Lajos</i> : Csathó Kálmán: Leányok, anyák, nagyanyák	73
<i>Fülep Lajos</i> : Dr. Révay József: Petronius és kora	74
<i>Kárpáti Aurél</i> : Hatvany Lajos: Urak és emberek	76
<i>Schöpfung Aladár</i> : A nyolcadik pohár. Kárpáti Aurél regénye	78
<i>Kéký Lajos</i> : Kosáryné Réz Lola: A vén diák	79
<i>Ligeti P.</i> : Dr. Lechner J.: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. 1836-1926	80
<i>Lukinich I.</i> : Sas A.: Szabadalmas Munkács város levéltára. 1376-1850 ...	82
<i>Gyergyai Albert</i> : Baranyai Zoltán: H. F. Amiel, traducteur de Petófi	82
<i>Trócsányi Zollán</i> : Öt orosz könyv. A. Sz. Puskin: A postamester, L. N. Tolsztoj: Polikuska, V. M. Garzsín: A piros virág, V. G. Koroljenko: A vak muzsikusz, N. Sz. Ljeszkov: A halhatatlan Golovan	83

	Oldal
<i>Kéký Lajos</i> : Komáromi János: Az idegen leány. Hat völegény	83
<i>Fülep Lajos</i> : A világ képekben. Lambrecht Kálmán: Emberek, népek, nemzetek. — Bárczy István Budapest	84
<i>Weyde Gizella</i> : Geschichte der Schaubühne zu Pressburg	85
<i>Kárpáti Aurél</i> : Supka Géza: Nagy Napoleon	85
<i>Szántó Rudolf</i> : Földi Mihály: A Halasi-Hirsch fiú	85

Levelek

<i>Kémeri Sándor</i> : Parisi levél	87
<i>Julius Zeitler</i> : Nemzetközi könyvművészet	88
<i>Alapy Gyula</i> : Szlovenszko irodalmi élete	91
<i>Tabéry Géza</i> : Erdélyi könyv	95
<i>László Ferenc</i> : A vajdasági magyar irodalom és könyvkiadás	96

Kiseb közlemények

<i>Kőrösi Henrik</i> : Pedagógiai és tan-könyvkiállítás	98
<i>Hoffmann Edith</i> : Az olasz könyv ...	100
<i>Weyde Gizella</i> : A. F. Oeser ifjúkori grafikája	101
Sommaire	102

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, cserepéldányok a szerkesztő címére — *Dr. Sikabonyi Antal Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára* — küldendők. Előfizetések, valamint minden, a kiadóra tartozó levelezés, a kiadó címére — *Singer és Wolfner irod. int. rt., Budapest, VI., Andrassy-út 16.* — intézendő. A kiadásért felelős: *Dr. Barta A.* Szerkesztőségi órák: minden pénteken d. u. 5-6 között, Andrassy-út 16. II. em.

A borítékot és a folyóirat díszreit *Végh Gusztáv* festőművész készítette.

ELŐFIZETÉSI ÁR

Egy évre (4 füzet)	16 P
Egy szám	5 P
<i>Merített papirosra nyomott számozott példány ára</i>	
Egy évre (4 füzet)	24 P

KÖNYVBARÁTOK LAPJA

KÖNYVBARÁTOK LAPJA

*

SZERKESZTI
SIKABONYI ANTAL

1 9 2 8

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.T, KIADÁSA
BUDAPEST

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK, CIKKEK

	Oldal
<i>Ambrus Zoltán</i> : A könyv és az üzlet	108, 188
<i>Babits Mihály</i> : Az én könyvtáram	28
— A vers jövődöje	267
<i>Bonkáló Sándor</i> : A könyv a mai Oroszországban	214
<i>Décsi Lajos</i> : Byron és a bibliofilia	200
<i>Elek Artúr</i> : Zichy Mihály, a könyvillusztrátor	118
— Dürer	185
— Courbet magyar vonatkozású rajzai	277
<i>Henriot, Emile</i> : Régi és új kéziratok	23
— A könyvkedvelők kalauzai	197
<i>Herczeg Ferenc</i> : Az én könyvtáram	265
<i>Isoz Kálmán</i> : Wagner három partitúrájának verses ajánlása Liszthez	57
<i>Jambrekovich László</i> : Egy magyar könyvvándorlásról	59
<i>Jaschik Álmos</i> : A könyvillusztrálás művészete	35, 133
<i>Kéky Lajos</i> : A Kisfaludy Társaság ereklyetára	52
<i>Kner Imre</i> : Könyvtechnika és könyvművészet	204
<i>Lajtha László</i> : Egy Szent Erzsébet-himnusz Zsigmond király korából (zenei megfejtése)	127
<i>Podhradzky György</i> : Csehszlovákia sajtója	279
<i>Ranschburg Viktor</i> : A könyv útja a szerzőtől a közönségig	270
<i>Ravasz László</i> : Irodalmi schisma	105
<i>Sikabonyi Antal</i> : Beköszöntő	1
<i>Strassburger, Ralph Beaver</i> : Az új amerikai irodalom	45
<i>Varjú Elemér</i> : Szent István legendáinak újonnan feltalált legrégibb kézírata	2
— Egy Szent Erzsébet-himnusz Zsigmond király korából	127
<i>Végh Gyula</i> : Könyvkötőművészet	48
<i>Ifj. báró Wlassics Gyula</i> : A magyar irodalom ismertetése külföldön	41
<i>Wayde Gizella</i> : Fadrusz ismeretlen rajzai	221

BÍRÁLATOK

<i>Alapy Gyula</i> : Jankovics Marcell: Magyar porszemek	304
<i>Ambrus Zoltán</i> : Anatole France és kritikusa Jean-Jacques	285
<i>Angyal Dávid</i> : Dr. Lukinich Imre: A bethleni Bethlen-család története	139
<i>Babits Mihály</i> : Schöpflin Aladár: Balatoni tragédia	224
<i>Bierbauer Virgil</i> : Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei	152
— Az Országos Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. IV.	309

	Oldal
<i>Björkman, Edwin</i> : Sándor Kémeri : Rambles with Anatole France	153
<i>Dézi Lajos</i> : Gróf Apponyi Sándor »Hungarica«-ja	69
<i>Divald Kornél</i> : Hoffmann Edith : A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi- könyvtárának illuminált kéziratai	306
<i>Fejérváry Géza Gyula báró</i> : Lambrecht Kálmán : Az ősember elődei	308
<i>Fülep Lajos</i> : Dr. Révay József : Petronius és kora	74
— A világ képekben. Lambrecht Kálmán : Emberek, népek, nemzetek. —	
Bárczy István : Budapest	84
— Szimonidesz Lajos : A világ vallásai	144
— Hekler Antal : Leonardo da Vinci	156
— Kárpáti Aurél : A kételkedő kritikus	230
— Kundt Ernő : Az angol regény mesterei	232
— Szintézis. Szerk. : Nagy Sándor	237
— Váczy József : Pusztai harangszó	244
— Mester János : Kelet nagy gondolkodói	247
— Mach : Az érzetek elemzése	294
— Takács Menyhért : Mi a bölcelet?	306
<i>Gárdonyi Albert</i> : Takáts Sándor : A török hódoltság korából	150
<i>P. Gulácsy Irén</i> : Kádár Imre : Nászrepülés	153
<i>Gyergyai Albert</i> : Baranyay Zoltán : H. F. Amiel, traducteur de Petőfi	82
— Ambrus Zoltán : A Berzsenyi-dinasztia	300
— Emile Henriot : Aricie Brun	303
<i>Hevesi Sándor</i> : Karl Benyovszky : Das alte Theater	157
<i>Isoz Kálmán</i> : Operaismertető 1—7. szám. Szerk. ifj. Gaál Mózes	240
<i>Kállay Miklós</i> : Kassák Lajos : Egy ember élete	154
— Regényes életrajzok	233
<i>Kárpáti Aurél</i> : Hatvany Lajos : Urak és emberek	76
— Supka Géza : Nagy Napoleon	85
— Duhamel : Ejjféli vallomás	161
— Harsányi Kálmán összegyűjtött munkái	289
<i>Kéký Lajos</i> : P. Gulácsy Irén : Fekete vőlegények	67
— Csathó Kálmán : Leányok, anyák, nagymamák	73
— Kosáryné-Réz Lola : A vén diák	79
— Komáromi János : Az idegen leány. Hat vőlegény	83
— Makkai Sándor : Ördögszekér	141
— Farkas Pál : Elbeszélések	151
— Dr. Boros György : Dr. Brassai Sámuel élete	160
— Új lexikonok	162
— Herczeg Ferenc : A milói Vénus karja	226
— Voinovich Géza : Emberek ... árnyékok	229
— Csathó Kálmán újabb művei. (Mindhalálíg. — Miért nem ment hozzá nagymama nagyapához. — Mi van a kulisszák mögött?)	235
— Kosáryné-Réz Lola : A nagyságos úr és az asszony	239
— Surányi Miklós : Noé bárkája	293
— P. Gulácsy Irén : Hamueső	298
— Horváth János : A magyar irodalmi népiesség	302
— Lőrinczy György újabb művei	304

	Oldal
<i>Kéky Lajos</i> : Rexa Dezső : A Nemzeti Színház megnyitásának története	310
<i>Kner Imre</i> : F. H. Ehmecke : Die historische Entwicklung der abendländischen Schriftformen	160
<i>Ligeti Pál</i> : Dr. Lechner J. : A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. 1836—1926. ...	80
<i>Lukinich Imre</i> : Sas A. : Szabadalmas Munkács város levéltára. 1376—1850 ...	82
<i>Lyka Károly</i> : Egy nemzetközi művészlexikon	68
— Zichy Mihály élete és művészete (Dr. Lázár Béla, Bende János könyveiről)	142
<i>Marczali Henrik</i> : Batthyány Tivadar gróf : Beszámolóm	295
<i>Németh Antal</i> : Denkmäler des Theaters	238
<i>Rákosi Jenő</i> : Ravasz László : Orgonazúgás	224
<i>Rapaics Raymund</i> : Dr. br. Fejérváry Géza Gyula : Élet, szerelem és halál ...	163
<i>Rédey Tivadar</i> : Kisbán Miklós : Reggeltől-estig	148
— Tamás István : Öt világrész a Szajna partján	236
<i>Ruzitska Mária</i> : Szederkényi Anna összegyűjtött munkái	301
— Ifjúsági irodalom	307
<i>Schöpflin Aladár</i> : Babits Mihály : A halál fiai	64
— Móricz Zsigmond : Baleset	72
— Kárpáti Aurél : A nyolcadik pohár	78
— Herczeg Ferenc : A Lánszky-motor	140
— Móricz Zsigmond : Uri muri	227
— Berend Miklósné : A lüktető talaj	231
— Földi Mihály : A csábító	241
— Markovics Rodion : Szibériai garnizon	291
<i>Sikabonyi Antal</i> : Kosztolányi Dezső : Meztelenül	158
— Sipos Domokos : Vágtat a halál	242
— Albrecht Dürer (a Fővárosi Könyvtár ünnepi kiadványa)	247
— Varjú Elemér : Legendae Sancti Regis Stephani	299
— Franz Schubert (a Fővárosi Könyvtár ünnepi kiadványa)	310
<i>Szántó Rudolf</i> : Földi Mihály : A Halasi Hirsch-fiú	85
— Zsolt Béla : Házassággal végződik	245
<i>Török Pál</i> : Surányi Miklós : Bethlen	149
— Kristóffy József : Magyarország kálváriája	244
<i>Trocsányi Zoltán</i> : Öt orosz könyv. A. Sz. Puskin : A postamester. L. N. Tolsztoj : Polikuska. V. M. Garzsín : A piros virág. V. G. Koroljenko : A vak muzsikus. N. Sz. Ljeszkov : A halhatatlan Golován	83
<i>Weyde Gizella</i> : Geschichte der Schaubuehne zu Pressburg	85

LEVELEK

<i>Alapy Gyula</i> : Szlovenszko irodalmi élete	91
— Szlovenszko könyvek	251
— Nyomdatörténeti kiállítás Komáromban	313
<i>Bottai, Giuseppe</i> : Olasz levél	248
<i>Fevret, André</i> : A Bibliothèque Nationale kiállításai	165
— Párisi levél	311
<i>Flachbarth Ernő</i> : A szlovenszko magyar kultúráról	811

	Oldal
<i>Gaussel, Georges</i> : Uj Stendhal-kiadványok	249
<i>Kémeri Sándor</i> : Párisi levél	87
<i>Kovács László</i> : Erdélyi levél	314
<i>László Ferenc</i> : A vajdasági magyar irodalom és könyvkiadás	96
<i>Leffler Béla</i> : A szép svéd könyvről	170
<i>Makkai Sándor</i> : Erdélyi levél	164
<i>Milkó Izidor</i> : A vajdasági külön magyar irodalom kérdése	253
<i>Rocca, Enrico</i> : A mult év irodalmi eseményei Olaszországban	167
<i>Tabéry Géza</i> : Erdélyi könyv	95
<i>Zeitler, Julius</i> : Nemzetközi könyvművészet	88

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Braun Róbert</i> : A régi magyar és román könyvtermelés számokban	255
<i>Czakó Elemér</i> : Nyomdatörténeti kiállítás	173
<i>Dézi Lajos</i> : Régi magyar prospektus	177
— Egy ritka XVIII. századbéli nyomtatvány	324
<i>Engyvári Jenő</i> : A Fővárosi Könyvtár	318
<i>Goriupp Alice</i> : Egy ismeretlen német újság a XVIII. századból	322
<i>Gulyás Pál</i> : Nagyszeben vagy Kísszeben ?	323
<i>Hoffmann Edith</i> : Az olasz könyv	100
— Flamand miniatúrák kiállítása Brugesben	175
<i>Isoz Kálmán</i> : A Lantos R. T. hatodik aukciója	258
— Schubert Galoppe-ja mint kiadói jogsérelem tárgya Pesten 1826-ban ..	324
<i>Kóbor Noémi</i> : Magyar történeti adatok a sienai könyvtárban	176
<i>Kozocsa Sándor</i> : Zichy Mihály bibliographiája	179
<i>Kőrösi Henrik</i> : Pedagógiai és tankönyvkiállítás	98
<i>Nyireő István</i> : A régi magyar betűtermelés önállósága	325
<i>Podhradszky György</i> : Szlovák és egyébnyelvű hungaricák a prágai aukciókon	178
— Kéziratok, autogrammok, hungaricák és slovenicák árverése Prágában	259
<i>Radisics Elemér</i> : A kölni sajtókiállítás	319
<i>Sikabonyi Antal</i> : A Széchényi Könyvtár tíz évi szerzeményei a Nemzeti	
Múzeum kiállításán	316
— Szendrey Julia levelesládájának kincsei	326
<i>Végh Gyula</i> : Tizenötezer négyszáz font »Alice in Wonderland« kéziratáért ..	261
<i>Weyde Gizella</i> : A. F. Oeser ifjúkori grafikája	101
SOMMAIRE	102, 182, 262, 327

Minden irodalmi iránynak, minden politikai pártnak megvan a maga közlönye. Egyre új lapok indulnak útjukra. Csak a magyar könyvnek nincs orgánuma.

A magyar könyvnek a sorsa mindig mostoha volt. De soha oly mostoha, mint ma. Nem jut levegőhöz.

A magyar könyvért küzdeni kell. S ebben a küzdelemben a magyar könyvek barátai — sajnos — egyedül a maguk erejére vannak utalva.

Ennek a célnak szolgálata hívta létre a Könyvbarátok Lapját.

Talán mindennél előbbre való, kiváltképp napjainkban, hogy legyen egy folyóiratunk, amely áldozati helye a szép és jó könyv kultuszának. Egy folyóiratunk, amely tisztán a magyar könyv kultuszának szolgálatában, de belekapcsolódva a kulturális élet nemzetközi mozgalmába, segít megteremteni azt a szellemi légkört, amelyben a magyar könyv eredményesen mutatja fel a külföld felé és bent az országban a magyar lélek teremtő erejét.

A Könyvbarátok Lapjának célja, hogy komoly, mindamellett az olvasóközönség legszélesebb köreit is érdeklő közleményekkel egybegyűjtse a könyvek barátait s megteremtse a könyvek barátainak külön szellemi életét. Könyvszeretet: ez ma egy folyóiratnak nem magánügye. Ez ma nemzeti érdek. A Könyvbarátok Lapja állandó figyelemmel kíséri a könyvvel kapcsolatos hazai és külföldi eseményeket, ismerteti a könyvkiállításokat, magángyűjteményeket, aukciókat. Foglalkozik a sajtóval, grafikával, művészettel, amennyiben a könyvvel vannak összefüggésben. Különös súlyt vet az új könyvek komoly, elfogulatlan, minden érdektől mentes ismertetésére.

Mindenekelőtt a magyar könyv történetét kívánja bemutatni: nyomását, díszítését, kötését, a legrégibb időktől máig, egészében a magyar könyv történetét.

A Könyvbarátok Lapjával így, amikor érdeklődési körébe minél nagyobb olvasóközönséget kívánunk bevonni, egyben azon is vagyunk, hogy a későbbi időkre nélkülözhetetlen forrásmunka legyen mindazok számára, akiket a magyar könyv sorsa, élete érdekel. Régi magyar teremtőerő, bibliofil érdekesség, oktató cél s az új idők szelleme szolgálja így együtt a könyv-kultúra ügyét.

Folyóiratunk, kizárva hasábjain minden politikai és irodalmi célzatosságot, szoros kapcsolatban a külföldi törekvésekkel: így lesz a magyar könyvnek mindentől független lapja a határokon innen és túl. Csak megnyugtató érzést kelt, hogy e munkánkhoz a hazai s külföldi írók és tudósok legkiválóbbjai állnak segítségünkre.

Sikabonyi Antal.

SZT. ISTVÁN LEGENDÁINAK ÚJONNAN FELTALÁLT LEGRÉGIBB KÉZIRATA

ÍRTA VARJÚ ELEMÉR

Jelentős történeti fölfedezések napjainkban egyre ritkábban fordulnak elő. A könyv- és levéltárak, hála a sokszázados kutató munkának, nagyobb részükben fel vannak tárva. Nagy meglepetések e tekintetben a tudósokat már alig érhetik.

Az pedig valósággal eseményszámba megy, ha a magyar történetírás anyagkészlete gyarapodik nevezetesebb tétellel. Tatár, török, német annyiszor dülta végig Magyarországot, hogy régibb irodalmi kincseink kilencven százalékban elpusztultak. Ami megmenekült, azért került ki a megsemmisülést, mert idejekorán külföldre, a hazainál biztosabb, védettebb területre, valamely egyház, szerzetesrend vagy fejedelem könyvesházába jutott. Innen van, hogy ha nagynéha multunk valamely nevezetesebb írott emléke felbukkan, az majdnem kivétel nélkül idegen földön történik.

Ilyen ritka esemény örvendeztette meg a magyar történelem munkásait a közelebbmult hónapokban. Ernst Lajos, a magyar régiségek és ritkaságok éppoly szerencsés kezű, mint áldozatkész gyűjtője, egy német könyvtárúsnál XII. századi kódexet talált, amelyben Szt. István király mindkét legendája bennfoglaltatik, tehát a kézirat kiváltképpen magyar érdekű. A lelkes műbarát sietett azt múzeuma számára biztosítani s vele a hazai föld becses történeti relikviáinak számát gyarapítani.

Valószínű, hogy a régi könyvek világában jártas eladó kereskedő is már tájékozva volt a kódex koráról és tartalmáról. Így bár nem felfedezője, csak — a tulajdonos szívességéből — első ismertetője vagyok annak, legyen szabadságomban azt *Ernst-kódex*nek elnevezni s mint ilyet vezetni be történelmünk értékes forrásai sorába. Ezt a csekély hálát megérdemli az a férfiú, aki nemzetünk emlékeiből nagy áldozatokkal és méhszorgalommal egy múzeumravalót hordott össze akkor, amikor az arra hivatott hivatalos körök évtizedeken át elképesztő közömbösséggel nézték, mint vándorol el idegen országokba az ezer év alatt magyar földön létrehozott ipari és művészeti kincseknek legnagyobb része.

Az Ernst-kódex, külső kiállítását tekintve, a könyvbarát tetszését első pillantásra megnyerő darabok közé tartozik. Alakja kis negyedrét ;

kötési tábláját mérve 153 mm széles, 192 mm magas, kb. 5 cm vastag kötet. A táblák erősen előrenyúlnak a lapok fölé; ez utóbbiak mérete kb. 134×186 mm, amely méret a nem egészen pontos körülvágás következtében egy-két milliméternyire váltakozik. Hogy kötése nem az első, azt a lapszéleknek aránylag keskeny volta, a néhol levágott széljegyzetek éppúgy mutatják, mint maga a tetszetős kötés. A táblák erős deszkából készültek, s olyan pergamentszerűen cserzett, sárgásfehér juhbőrrel vannak borítva, aminővel a XVII—XVIII. században nagybőrra Magyarország látta el nyugati szomszédait. A kötés gondosságára vall, hogy a hát borításához mestere külön szeletet használt lágyabb, rugalmasabb, de vastagabb bőrből. A táblákat a XVII. században szelvében használt mintájú vaknyomás díszíti, kis, hosszasanégyzetes tükörű, sokszorosan keretelt mintával; a keretcsíkok külsőbbike Európa-szerte kedvelt palmettás fonadék, a belső pedig karikával nyomott futómintás, virágos inda. A négybordás hát díszítetlen; a második bordaközben piros lapocskán van az aranynyomású cím: VITA | S MARTINI. EPI : | SCOPI. | M. S. S.¹ A táblákat sárgaréz-ből készült, koptatógombos, erős sarokveretek (összesen nyolc) és két hasonló kerek köldök védik a rongálástól. A kötet bezárására a hátsó táblára alkalmazott két hosszú disznóbőrszíz szolgál, ezek az első táblára áthajolva csuklós sárgaréz kapcsaikkal két rézpecekre záródnak rá. A könyvkötő művészi kezének bizonyosságául a zárókapcsok végén levő kis horogba finoman fonott, gömbölyű, kis bojtban végződő szíjacska van alkalmazva. E kapcsolás a XIV. századi kötésekre jellemző, holott itt egy a XVII. század végén vagy a következő elején készült táblán találkozzunk vele, ami arra mutat, hogy a pompás, erős kötés zárdában készült, ahol a jámbor atyák az elődök alkotta mintákhoz századokig ragaszkodtak és az ilyen luxuriózusan aprólékos munka elkészítéséhez elegendő idővel rendelkeztek. (I. melléklet.)

A kötetben 125 pergamentlevél található. A könyv végén csonka; lehet, hogy elől is hiányzik belőle egy vagy két levél. Az első s még inkább az utolsó oldal színe és állapota mutatja, hogy hosszabb ideig kötéstáblák nélkül lehetett. Amikor mai kötését kapta, a levelek némelyikének (a kötet elején és végén) a sarkai letöredeztek; ezeket a hiányokat s néhány égés okozta lyukat világosabb színű hárttyával foldozta be a könyvkötő.

Az íróhárttya nem tartozott a jobbminőségűek közé. Északi típusú, mindkét oldalon egyformán kidolgozott juhpergament; a levelek hol vastagabbak, hol vékonyabbak, a szerint, hogy a bőrnek melyik részéből

¹ Manuscriptum.

estek ki. A hártya itt-ott a készítéskor támadt lyukakat mutat; ezeket a másolók írásközben kikerülték.

Az egész kézirat külseje elárulja, hogy a kötet használatra s nem pompára készült, bár írása tetszetős, gazdagon van rubrikálva és színes kezdőbetűi is vannak.

A kódex a kor szokása szerint külön címlap nélkül kezdődik. Az első sor vörös címfelirata: **Incipit vita sancti martini**, hamar útbaigazít a tartalom felől s pár sor a szöveg elejéről: *Igitur Martinus Jabarię pannoniorum oppido oriundus fuit*, elárulja, hogy a hazánkban régtőlfogva nagy tiszteletnek örvendő, pannoniai születésű tours-i püspök számos életrajza közül a tanítványa, Sulpitius Severus által, részben még a szent életében megírt, erősen népies biográfia van előttünk. Sulpitius művecskéje nem teljes; elejéről hiányzik a Desiderius presbyterhez intézett ajánlólevél és az első fejezet, a munka megírásának indokolásával. Az előbbi nem egy kéziratból elmaradt; az utóbbi nem igen szokott hiányozni, bár a tulajdonképpeni életrajz csak a második fejezettel veszi kezdetét. Nem lehet eldönteni, hogy megvoltak-e ezek eredetileg a kódexben. A hiányzó darab körülbelül két levélnek felelne meg a kéziratban. Lehet, hogy ezek korán leváltak a kötet éléről. Azonban vannak jelek, amelyek arra vallanak, hogy az ajánlás és az első fejezet sohasem voltak benne. Erre mutat a lap élén álló már idézett cím. Ennek szükségképpen az I. fejezet előtt lett volna helye, ha azt is leírja a másoló. Még jobban mutatja az alkalmazott díszes kezdőbetű, amelynek helye a mű élén lenne és semmikép sem a második fejezet kezdeténél. (II. melléklet.) Ettől eltekintve a munkában nincs hiányosság, a szöveg teljes, magában foglalja szerzőnek az életrajz kiegészítésére írott összes munkáit.

A 106b oldalon következik a kódexnek kétségkívül legnevezetesebb része, ezzel a rubrummal: **Incipit prologus in vitam sancti Stephani regis**. (III. melléklet.) A szöveg első sora itt is azonnal mutatja, hogy első királyunk nagyobb legendája veszi kezdetét: *Omne datum optimum . . .* Végződik a 117a l. közepén, ahol mindjárt következik a kisebb legenda az ismeretes szavakkal: *Cum intelligamus sanctorum merita . . .* Végződik a 124a l. alján.

A következő 124b lapon csupán ennyi rubrummal: *Prologus*, és a következő szavakkal: *LOCUTURUS carissime de his, que ad edificationem claustris materialis pertinent . . .* egy érdekes szabályzat következik a zárdák építéséről; ez azonban a kézirat csonkasága miatt már a 125b lappal megszakad.

A kódex külsőségei közül legjobban azok érdekelnek bennünket, amelyek révén a készítés idejét bizonyos időhatárok között meg lehet állapítani. Olyan kéziratnál, amelyen többen dolgoztak, nem könnyű feladat a kormegállapítás. Tüzetes vizsgálat alá kell vonni a kötetet, s a palaeographia nyújtotta szerszámokkal úgyszólván fel kell boncolni az előttünk kiterített írásokat.

Kódexünk felületesebb átnézésre is több eltérő írást mutat. Ha egy kiváló kutatónk tanácsán elindulva, súlyt helyeznénk az írásjelleg által keltett együttes benyomásra, úgy legalább hat másolót kellene feltételeznünk. Azonban két ok visszatart attól, hogy az általános jellegnek túlságos jelentőséget tulajdonítsunk. Az egyik a saját magunk s a velünk együttélő kortársak írásaiból levont következtetés. Az életkor, az íróanyag (toll, papír, tinta) minősége, a körülmények (megszokott asztal, vagy idegen, esetleg alkalmatlan hely stb.), sőt a hangulat is, ugyanazon kéz írásának a legkülönbözőbb jelleget adják. Az írásjelleg tökéletes állandósága elég ritka kivétel, annál ritkább, minél inkább *kalligrafice* igyekszik valaki írni. Ezzel szemben *egyed betűk alakításának módja*, a szokás, hogy valamely betű egy-egy vonását jobbról balra vagy megfordítva kanyarítjuk-e, nyitottak-e bizonyos betűink vagy zártak, vékony vagy vastag vonással húzunk-e meg egyes betűszárazakat, s i. t., szinte akaraton kívül eső, teljesen egyéni dolgok. A másik ok régi írásokon tett tapasztalat, amely azt mutatja, hogy ugyanazon kéz még aránylag rövid szövegben is nem egyszer vet eltérő színezetű betűket, amelyek a megtévesztésig más és más jelleget mutatnak. Ezért írások vizsgálatánál mindenkor a betűk alakítását, azok szerkezetét kell figyelembe venni, ha nem akarjuk magunkat esetleges nagy tévedéseknek kitenni. Az általános jelleget az utánzó is visszaadhatja; az egyes jelek megformálásánál azonban a gondos összevetés rendszerint rávezet az igazságra.

Mivel pedig a középkori, kivált a XIV. század előtti kéziratoknál majdnem mindig kalligrafusi írás szerepel, a többek által írt kódexekben pedig a későbbi másoló rendszerint az előtte író scriptor ductusát igyekszik, egyéni írásán erőszakot téve, utánozni, ezeknél lehet legkevésbé az együttes benyomás alapján ítélkezni.

A XII. század a latin írás történetében nagyjelentőségű korszak. A gyors fejlődés egyfelől létrehozza a gót kódexírást, másfelől kifejleszti a cursiv oklevélírást. Egymás mellett és egyidőben élnek egészen eltérő jellegű írások; a X—XI. század gömbölyű minusculájától a határozott törésű gót-típusig minden átmenet megtalálható. Majusculák keverednek a minusculával; a nagybetűk közt az uncialis és a capitalis

rustica egymás mellett szerepel s mindezekhez járulnak a cursiv írás egyre sűrűbben felbukkanó változatai. Ilyen körülmények között a kormeghatározás alapjául kevésbé szolgálhat az írás fajképe, mint az írásjelek és az ortográfiai sajátosságok.

Az Ernst-kódex írásait vizsgálva, négy egymástól jól megkülönböztethető kéz munkáját állapíthatjuk meg. Az első, aki a kötetet megkezdte, a 14a lap közepéig jutott s egy fejezet elején, az első mondat végével hagyta abba munkáját. Azonban még e csekély számú lap között is van egy utólag közbeékelt levél, az 5., amelyet egy másik másoló írt meg, egészen eltérő írással. A harmadik kéz a 14a lapon veszi át a munkát (IV. melléklet 1. hasonmás) s folytatja, valószínűleg megszakításokkal, a szent Márton életrajza befejezéséig, vagyis a 106a lap aljáig. A következő oldalon negyedik másoló kezdi el a Szent István legendáit s az ő írásával szakad meg a kötet a 125b lap alján.

E négy *scriptor* közül a II. nem érdekel bennünket, miután írása nem korhatározó. Az általa megírt egyetlen levél varrással van betoldva a kódexbe s bizonyosan egy utólag megrongálódott, talán tintával leöntött darab pótlására szolgál. Az írás a XII. századból való és sajátosságos, mondhatnók angol-szászos jellege van. Az *f*, *t* és *r* szárát hegyesen a sor alá húzza, rövidítései már egyenes vonalúak; használ *e* caudatát és a szó végén összeírott *vs*-et. Az egész kódexben egyedül ezen a levélen találunk tintavonalzást.

euaniut. i taq ut animo ac nite concept. matrē .I.I.
gentilitatis absolut errore. patre in malis pseue

ÍRÁSMUTATVÁNY AZ ERNST-KÓDEX 5a LAPJÁRÓL

Érdekes megfigyelni, hogy a *scriptor* az első oldal kezdetén miként igyekszik előtte dolgozott társa írását utánozni. Ez elég jól sikerült, de valószínűleg fáradságosnak bizonyult s így csakhamar átmegy az

rabat A t tum martini forte discesserat.
Et cum p triduu defuisset. regressus ex

ÍRÁSMUTATVÁNY AZ ERNST-KÓDEX 5b LAPJÁRÓL

írás a másoló szokott ductusába. A különbség a két írás jellege közt nagy s ezért tanulság okáért itt bemutatjuk az 5a lap két első és az 5b lap két középső sorát.

Az I. kéz, amely a kódexet elkezdte, végig egyenletes jó könyv-írást nyújt. (II. melléklet.) Barna tintát használ, amely (a szerint, amint felkeverték) hol világosabb, hol pedig sötétebb. A lapszéleken punctorium nyoma; a bekarcolt vonalzás csak néhol vehető észre. Gyakorlott kéz, függőlegesen tartott toll. Helyenkint küzd a rossz hártáival (péld. a 13b és a 14a oldalon); ahol a pergament síma, betűi szépen folynak tollából.

A tömötten álló betűk a XII. század átmeneti típusához tartoznak, amely még a gömbölyded íráson alapul, de már elég éles töréseket mutat. A törés különösen a betűszárak alsó végein érezhetőbb. A hosszabbszárú betűk (*f, t, b, d, p, q*) szárai kevésbé állnak ki a sorból, ferdén vannak elvágva s rendszerint vonalkával vannak lezárva. A minusculák közé majuscula sehol sem vegyül; a fejezetek kezdőszavai uncialissal vannak írva. A fejezetek címei vörösek; sem ezek, sem a mondatok vörös kezdőbetűi nem erednek a másolótól. Rövidítések nagy számban találhatók; a rendes rövidítési jel két egymással összekapcsolt pont. Szó végén még hosszú *f*-et használ; *s* csak betű fölé írva, vagy szavak végén *v*-vel összekapcsolva található. Szótagúl használja az *&*-et. Írásjelei a pont és a felkiáltójel. Sűrűn alkalmazza a vessző helyett szolgáló felkiáltójel-szerű *suspensivumokat*. A hangsúly jelzése vesszőalakban sokszor ott van a magánhangzók felett; azonban a 11a lap közepénél abbamarad. Kétségtől az életrajznak csak első néhány fejezetét szokták volt hangosan felolvasni.

Az írás korának meghatározására az összehasonlító anyagot hazai okleveleinkből válogattam össze. Egyrészt, mert az okleveleknél pontos keltezését kapunk, ami kódexeknél igen ritkán fordul elő, másrészt, mert az Ernst-kódexet meggyőződésem szerint Magyarországon írták, tehát az összehasonlításra a hazai írások a legmegfelelőbbek. Ezzel szemben hátrány az oklevelek s a kéziratok írása közötti szükségképpen fennálló különbség. Előbbiek sorai rendszerint ritkábbak, az írás kevésbé tömött, a hangsúlyjelek hiányoznak, amik együttvéve az írás »hatását« megváltoztatják.

Szerény okleveles anyagunkból az I. másoló írásának legjobban megfelelő analógiát II. Béla király 1137-ben kelt amaz oklevele nyújtja, amelyikben a király az újból fölépült pannonhalmi templom fölszentelésére az apátságnak két birtokot ad.¹ A különbség alig valami. Utalok különösen a MARTINUS név írására, a *pri* rövidítésére, az általános rövidítési jelre és az *&* összeírására a szóval. Hogy pedig ne

¹ Szentpétery, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, 61. regesta.

csupán a királyi kancellária okleveleire hivatkozunk, álljon itt Felicián sztergomi érsek egy 1134. évi ítéletének¹ írásmutatványja is. Jellege

autē possideant filii hominū ego. Bela rex hungarie. croꝝ
regni mei p̄m. atib' tā ep̄is quā comitib' auos meos non
ē ecclie beati martini pro defensione regni in pace & in l
tatē & honore ipsius ecclie regalit' apponere. uolens ut a
. Cū igit' hec animo meo sepe reuoluerē. oportunū tei
ē. Quondā & enī eadē ecclia diuino iudicio cōbusta.

RÉSZLET II. BÉLA KIRÁLY 1137. ÉVI OKLEVELÉBŐL

— a nagy sorközöktől eltekintve — egészen könyvirásszerű, s meg-
lepően hasonlít az Ernst-kódex elejének ductusához.

I
N H O M I N E P I T R I S & F I L I I
R E G N A N T E N O B I L I S O N O R E G E L A D I S C L A U O
A R C H I E P I S C O P I O F A B I A N O A S S I S T E N T E B E S P M E T S I

MUTATVÁNY FELICIÁN ÉRSEK 1134. ÉVI OKLEVELÉBŐL

Mint már említettem, az I. kéz írása a 14a lapon megszakad. A 14-ik sor közepén más (III. sz.) kéz veszi át a folytatást, úgy tetszik, fiatalabb scriptor, akinek keményen tört gót könyvirása az első pillantásra kb. félszázaddal újabbnak látszik a megelőzőnél. (IV. melléklet 1. hasonmás.)

Fentebb utaltam rá, hogy ez a másoló többször változtatja írása jellegét. Ductusa kezdetben ingadozó, talán mert utánozni igyekszik előtte dolgozott társa vonásait. Az első lapokon betűi hátrafelé dőlnek; ez a sajátsága azonban fokozatosan, hat levél után teljesen eltűnik. Vannak a III. scriptornak olyan oldalai, amelyeken a betű-

¹ Knauz, Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I. 85. 1.

Monny

MORTALITATE SANCTI MARTINI. Cap.
 GIT. YK. OR. RT. I. V. S. faba
 Lannemay oppido oriundus
 fuit. sed ultra Italiam tycini a
 st. parentib' scdm scli dignitatem
 non sumis. gentilibus tamen. Pat
 ei miles primū. p' tribūnus militū
 fuit. I pse armatā miliciā in ado
 lescentia secutus aut scolare alaf sub
 rege cōstantino de in sub uuliano cēsare
 militauit n̄ tam sponte. quia ap̄mis fere
 annis. diuinā poti serui. intē sacra illus
 tris pueri. sperauit infantia. Nā cū
 eēt annoꝝ decē annūtis parentib' ad ec
 clesia cōfūgit. seq; circūmū fieri pos
 tulauit. Mar mirū in mōctū tot' in dei
 ope cōuersus. cū eēt annoꝝ duodecī he
 remū cōcupuit. feciss'q; uotis satis. si
 etatis infirmitas n̄ obstrisset. Anny
 tam aut circa monasteria aut circa
 eccliam semp uerent' me. utabat' ad huc
 metate puerili. quod postea deuotus
 impleuit.

Capitulum

DONE Incipit Hologmura. s. Stephani

Datum optimum & omne donū pfectum, rāgī
desur sū ē descendens a patre luminū.

Hec enim q̄ppia boni pot̄ in reb̄ eē existentib̄
ut fieri absq̄ ḡtis uenient miserationē di.
Oculis quidē diuine p̄uidentie, quib̄ s̄ famu
latum celestnū uirtutū statū inēcussū sc̄dm
placitū suū intuet̄. h̄ isdē etiā hominis p̄ dita
restauratiōē dignat̄ ē miscōr̄ dū contēpla
ri & op̄ari atq̄m imaginis sue dignitate cre
ando decorat̄. pat̄ni regni coheredē fieri.
p̄ incarnationis sue sacramtū mirabilit̄ effi
ceret. P̄fectis q̄ in redemptore nr̄o pat̄archaz
ac p̄ph̄az oraculis p̄ uirginē ineffabilit̄ nāf
cendo p̄ cruceis passionē ac mortis assūptionē
tēra die resurgendo cū discipulis suis xl. dies
conūfando! p̄ q̄m ipsis cernentib̄ cel̄z alta pe
netrans. pat̄s dext̄e naturalit̄ & potentialit̄
ē associat̄. inde sp̄m sc̄m paraclitū a patre &
a se p̄cedentē. in filios adoptionis mirabili so
nitu uehēntis aduentu t̄ns fudit! q̄ linḡs in
igneis apparēs. eos om̄nū lingua & sciencia

vonal iránya majdnem soronként változik. (IV. melléklet. 2. hasonmás.) Épp így cserélgeti a betűk nagyságát, a nélkül, hogy punctoriummal

V si dicit quod tunc alexandria inter epōs & mo-
nachos inutilia certamina gerebantur. nequus
origenus libros legeret.

V bi bethleem oppidum pecut. cui loci eccliam
sēs ieronimus regebat. & ubi monachorū uel

A III. SZÁMÚ MÁSOLÓ APRÓBETŰS ÍRÁSA AZ ERNST-KÓDEXBEN

kimért sorai számát (22) változtatná. A tőle származó 183 és fél oldal (azért ennyi, mivel közben egy oldalt figyelmetlenségből üresen hagyott) írása hosszabb időt vehetett igénybe, mert barna tintájának tónusa többször változik egész a feketébe menő sötét színig. Észlelhetők írásán azok a változások is, amikor tollat cserél, p. o. hegyesebbre vágott vagy keményebb calamusa helyett szélesebb hegyű vagy lágyabb, tehát vastagabb vonalat eresztő tollat fog. Egészben véve ezek az eltérések nem nagyobbak, mint aminőket III. István 1164 körül kelt (Szentpétery 106. sz.) rövid oklevelén látunk.

Azt lehetne mondani, hogy ingadozó írása munkaközben alakul ki s az utolsó kétharmadban már megtartja jellegét. (IV. melléklet. 3. hasonmás.) Az azonos kezlet a betűk alakítása, az írásjelek, rövidítések és contractiók egyformasága oly biztosan igazolják, hogy az együttes benyomás eltérő volta nem téveszthet meg bennünket. Az itt álló eredeti nagyságú négy mutatvány megfelelően képviseli a III. számú másolót, feltüntetve az írásában mutatkozó jelentékenyebb különbségeket.

Írásunk részletesebb vizsgálatánál először is azt kell megállapítanunk, hogy scriptorunk betűi már erősen tört szárvégeket mutatnak. Különösen ott tűnik ez fel, ahol rendes ductusától eltérni igyekszik. Talán nem túlozunk, amikor azt mondjuk: ez a másoló az Ernst-kódex írása idején kezdi régebben tanult írását egy új, a divatnak megfelelő típusra átváltoztatni. Szinte szemünk láttára játszódik le a gót kódexírás kialakulása. Ujabb karaktert adnak írásának az egyenesvonalú vízszintes rövidítési jelek is, amelyeket két végükön rendszerint ferde hajszálvonáska zár le (↵ alakban) oly módon, hogy a második vonáska érinti a betűt, amely fölé a jel írva van.

Ám ez a két tulajdonság (az erős törés és az egyenes, lehúzott rövidítési jelek) ha általában véve a XII. század második felére utal is, nem ad pontos kormeghatározást. A felsőitáliai, különösen Montecassino felől elterjedő írástípusok korán ismerik mind a kettőt.¹ Az egyenes, lehúzott rövidítési jel a tört írás velejárója. Nálunk az elsőre a legkorábbi példa Kálmán király 1111-ik évi oklevele a zoborhegyi apátság részére (Szentpétery 43. sz.) és ebben már megvan az egyenes rövidítési jel. Utóbbi feltalálható Kálmán király 1113-iki oklevelében is (Szentpétery 46. sz.), pedig más scriptor írta, gömbölyűbb betűkkel. Innen kezdve az egyenes rövidítésre nincs hazai példám II. Géza 1151 kör., a pannonhalmi monostor számára kelt okleveléig (Szentpétery 80.), míg aztán III. Istvántól kezdve közkeletűvé válik.

Ezekkel az újszerű tulajdonságokkal szemben a III. másolónál egész sereg *régies szokást* találunk. Feltűnő szeretettel kever nagybetűket a kicsinyekkel, nemcsak az uncialis írású fejezetkezdő szavakban, hanem egyébként is: *maRtinj*, *aRborum*, *confecRARj*, *jeRtur*, *MARtjNVS*, *MaRtjNum*, *martiN̄V*, *uiR*, *TaMen*, *PetRvs*, *regNi* stb. Magától értetődik, hogy e-caudatát használ, de mellette még rátéved a keze az ae-re, p. o. 103a l. *fabbariae*. Még régiesebb a 16a oldalon előforduló *quāē* (quem). Ligaturái között gyakori a *v* és *s* összekapcsolása (*us*) a szó végén, a kis *a* és a nagy *R* egybeírása *s* mint egészen régies jelenség uncialis *N* és *T* egybe foglalva. Elvértve *u* helyett minusculás *v*-t is ír. Egyéni sajátága, hogy a szó vagy a sor végére eső *i* szárát balfelé hajló lendületes horgocskával toldja meg. Ez — ritkán — uncialis kezdőszavainál a szó közepén is előfordul. (Példák a 15a és a 98a lapról vett sorokban.) Írásjelei között a pont játssza a főszerepet. Használ még kérdőjelet és Y alakú jelet a fejezetek jelzésére. Az itt-ott egy-egy lapon látható hangsúlyjelzés többnyire későbbi kéztől ered.

Egyébként a III. sz. másoló elég figyelmetlen; sok hibát ejt s értelmetlenségeket is ír le. Így szerepel nála *medium* helyett *niedium*, vagy *pectoribus* helyett *pecoribus*. Ez bizonyosság fiatalsága mellett.

Ugy mint az I., a III. sem foglalkozott a rubrikálással; a feliratókat, sőt a mondatkezdő piros betűket is más kéz illesztette a szövegbe.

Minden kriteriumot összevéve a III. kéz írásának korát a XIII. század második harmadára tehetjük.

¹ Csak mellékesen hivatkozom néhány külföldi példára is. A gótjellegű tört írásra sok példa a Peleografia di Montecassino-ban. Az egyenes és lehúzott rövidítésekre: Marsicai Leo 1098 és 1117 között sajátkezűleg írt krónikája. (Chroust: X. 2.) — Eberhard bambergi prépost († 1140 körül) kódexe. (U. o. XXI. 5.) — Cod. lat. Monacensis 2. Irták 1135 körül. (Arndt, Schrifttafeln, IV. Auflage, Taf. 21.)

A 106b oldalon kezdődik a kódexnek ránk nézve legérdekesebb része. Az a benyomásunk, mintha ez csak függelékképpen járult volna szent Márton terjedelmes életrajzához. Ennek jutott a legrosszabb, lyukacsos, foltos hártya, amely megnehezíti az írást és a kihagyott folytonossági hiányok miatt megszaggatja a szavakat. A lapszéleken ugyanolyan punctorium nyoma látható, mint a megelőző részeknél; a vonalzáshoz (22 sorra) használt szerszám egyes oldalakon barna nyomot hagyott hátra.

Kódexünk összes írásai között a legkorábbi jellegű s a többieknél tekintélyesen öregebbnek látszó a IV. scribáé. Amikor a kéziratban a 106. levél első oldaláról a másodikra fordítunk, mintha száz évvel mentünk volna visszafelé. (III. és VI. melléklet.)

A betűtípus még kimondottan gömbölyű; a betűk alsó szárain a törésnek alig halvány jelentkezésével. Az a könyv- és kódexíráshoz egyformán használt ridegbetűs, egybe nem folyó minuscula van előttünk, amely a XI. század elején érte el végleges kifejlődését, hogy aztán hovatovább mind több cursiv elemet vegyen fel magába. Az *f* és *f* szára általán nem ér a sor alá s ha helyenként lefelé valamivel megnyúlik, úgy a szár vége balra hajlik el. Az *e* feje még kicsi, a *d* szára rendszerint egyenes, a hajlott *d* ritkább és szára egészen rövid, néha össze lehetne az *o*-val véteni. A *r* szára egy kevéssel a vonal alá van húzva. A betűlábak alul gyakran símán megszakadnak s nincsenek elhajlítva vagy talpvonással lezárva. A szárok függőlegesek, néha azonban oldalanként kevéssé jobbra hajlanak. A szó végén sokszor hosszú *f*-et találunk; ahol *s* van, rendszerint le van fektetve. A *t* szára néhol fölfelé meghosszabbodik és hátrahajlik, többnyire a nélkül, hogy az előtte álló betűvel kapcsolódnék. Az & inkább szótag, mint kötőjel; mellette kötőjel gyanánt \neg jel szerepel. Írásjelei közt van a pont és a kérdőjel; néhol elválasztójelül a sor végére vonást illeszt. A sűrűn található hangsúlyjeleket és pneumákat többségükben más, későbbi kéz illesztette be; ez különben az írásjelek számát is szaporította. Rövidítési jelei az *m*- és *n*-es csoportban többnyire két, lépcsősen összekapcsolt, négyszögletes pontból állnak, amely gyorsabb írásnál kis félkörű koronggá alakul. Az *er* és *re* rövidítésre \neg -es alakú jegy szolgál; ugyanez a hosszúszerű *d*, *b* és *l*-nél hiányjelszerű, a szárhoz kapcsolódó vessző. Mindkét rövidítés különben elvétele más kihagyások jelölésére is alkalmaztatik. Használja az összeírott uncialis a R és O R kapcsolatot, egyéb összeírásai között van az egybekapcsolt *ft* (st.); nehányszor előfordul a *d* szárához kapcsolt *e*, ami elég ritka contractio. Szó közben *v* helyett *u*-t ír; mondat elején a kezdőbetűben *u* helyett is V áll. Minusculás

v is előfordul, de ritkán. A sorból kiemelkedő *z*-t használ, ami szintén régies szokás. Vannak egyéni sajátosságai, amelyek a IV. scriptort kimondottan oklevélírónak mutatják. Ilyen az *f* és ritkán az *f* felső szárának hurokszerű kacskaringós díszítése. *Egyszer* a kacskaringós dísz *d* betűn is előfordul (113a l. 10. sor). Ez a sajátos betűcifrázás kódexekben ritkaságszámba megy, ellenben jellemző díszje a XI—XII. századi okleveleknek. Nálunk a szent László- és Kálmán-korabeli oklevelekben ritkán hiányzik; innen elvétve előfordul III. Istvánig. Aztán elmarad, hogy németes változatban még egyszer felújuljon a XII—XIII. század fordulóján, amikor azonban már lehúzott szárú hosszú *f*-ek járuléka. *Egyszer*, a 110a lap legalsó sorában az *f* alsó szára van, díszítve függőlegesen haladó kigyóvonalkával. Ez tudtommal nálunk csak II. Istvánnak Acsa adományáról szóló 1116—1131 között kelt oklevelében fordul elő. (Szentpétery 52.)

básilice Scī beyadicti. & clepico auj phinta. & lth
quof nomijate neccsarum non duxj.

KÍGYÓVONALAS-SZÁRÚ BETŰK 1116—1131 KÖZT KELT OKLEVÉLBEN

Hogy mennyire nem kódexbe illő az ilyen díszített szárú betű s minő visszatetsző volt az a XIII. században is, mutatja, hogy a kézirat korrektora sok helyütt kivakarta az *f*-ek hurkos díszítését s valószínűleg csak azért hagyott fel vele, mert nem győzte irtogatni a szokatlan betűvégeket. Még jobban elárulja másolónk notariusi mivoltát a kisebb legenda utolsó oldalának felső sorában László király neve, amelynek összes fölfelé-száras betűi meg vannak hosszabbítva. Az a körülmény, hogy ez a betűtípus külföldi kódexekben nem fordul elő, viszont a mi okleveleinkben tökéletes analógiáira találunk, talán megengedi a következtetést, hogy IV. sz. másolónk írásában magyaros jelleget keressünk.

Jellemző oklevélszerű dolgok még: a *rum* szótag rövidítése, ahol az összeírt *aR*, illetőleg *OR* szára mindenkor cifra, néha kettős hurokban végződik, hasonló hurkos díszítés a kezdő *V*, a sorvégző *s* betűn, továbbá a minuscula *g* lehúzása az alsó sorba, amire példát a XII. sz. elején találunk. Kezdőbetűi között tiszta capitalis alakok akadnak, vannak azonban sajátosságos különleges betűi is, mint például gyakran használt *M*-je, amely egy áthúzás nélküli capitalis *A*-ból és egy minusculás típusú *a*-ból van összeillesztve. A minusculák közé keveredve csak egy maiuscula-alakot találunk, s ez a *Q*.

Másolónk régies vonásai közül még megemlítjük, hogy szóelválasztása tökéletlen, sokszor írja össze az egybe nem tartozó szavakat, hogy egy ízben az Astriik név leírásánál A helyett Æ-t használ, igen korai uncialis formában és egy helyen *eternæ*-t ír (113a l. 6. sor).

Ha mármost a magyar okleveles-anyagban hasonlóságokat keressünk, legelőször is Dávid herceg 1090 körül kelt oklevelén (Szentpétery

*clib, sic ecclesie tam futuris quam presentibus
dat venerabilis dux in reuisione suoz delictoz
oz monasterio. S. A. ueboniensis hec omnia*

RÉSZLET DÁVID HERCEG 1090 KÖRÜL ÍRT OKLEVELÉBŐL

23.) akad meg a szemünk. Ebből ugyan a cifrázott szárú *f*-ek hiányoznak, e helyett megvannak a hurkos végződésű *rum* rövidítések; egyébként a ductus ugyanaz.

A rövidszárú *f*-ek hurkos díszítése is szent László-kori oklevélben, az 1093 körül készült pannonhalmi összeírásban (Szentpétery 29.) jelentkezik először, azonban az alkalmazás módja eltérő. A teljes hasonlóságot Kálmán király 1109. évi híres oklevele a veszprémvölgyi apácák

*communis ē. cū poplo quoclesienſis. ep̄i Oſtana uill.
uilla ē grincear. cui ſra comunis ē. Nomib; iſtis
reſ carpentarioz. et duab; mationeſ fabriq; et un
reſ Et muilla poloſinic habet abbatia unū unū*

RÉSZLET KÁLMÁN KIR. 1109. ÉVI OKLEVELÉBŐL

részére (Szentpétery 42.) nyújtja, amely egyébként is egész jellegével közel áll a kódex IV. írójához. Ebben egyformán megvan a hurkos *f* és *f*, valamint a díszes *rum* rövidítés. Jellemző, hogy az 1109-iki oklevélben is csak ezek vannak díszítve, ellenben a többi hosszúszárú betű nincsen.

Nem esnék nehezünkre a kormeghatározás, ha csupán az Ernst-kódex utolsó, a legendákat tartalmazó részével lenne dolgunk. Ez esetben annak iratási idejét nyugodtan tehetnők az 1100—1130 közötti három évtizedre. Azonban e feltevésnek útját állja a III. kéz írása. Pedig ennek egykorúságát nemcsak az teszi kétségtelenné, hogy a legendák annak a levélnek a második oldalán veszik kezdetüket,

amelynek első lapján a III. kéz befejezte Sulpitius Severus munkáját. Még erősebben bizonyítja ezt egy körülmény, amelyről még nem tettem említést : hogy az egész kódex rubrikálását az a scriptor végezte, amelyik a legendákat leírta. Ebből tehát világos, hogy amikor a IV. másoló munkájához fogott, már a kézirat 1—106 levele meg volt írva.

A fölmerülő ellentéteket össze kell egyeztetnünk. Jól tudjuk, hogy minden időben egymás mellett működtek öreg és fiatal scriptorok, akik között nemcsak életkorban, hanem írásuk típusát tekintve is lehetett akár 35—40 év különbség. Ékesenszólóan beszélnek erről a III. István kancelláriájából bemutatott példák. Világos : ilyen körülmények között nem a régibb írástípus szabja meg a vegyes kezektől származó kódex korát, hanem a *legújabb*. Tekintve azonban, miként kódexünk két scriptora régi embernek bizonyult, a legifjabbat olyan korai időre kell kelteznünk, amíg az ismertető jegyek csak engedik.

Ha mindent összevéve a kódex iratását a XII. század közepére helyezem, úgy hiszem megközelítettem az igazságot.

Hogy az egész kéziratot a IV. számú másoló látta el rubrumokkal,¹ azt az írás sajátosságai, különösen a hurkosszárú *f*-ek első pillantásra elárulják. Ő írta nemcsak a címekeket s a főbb fejezetek élén álló nagybetűs vörös kezdősorokat, hanem a 106a lapig sűrűn alkalmazott mondatkezdő betűket is. Érdekes, hogy ezeket nem egyszer elvéti²; ami bizonyosan nem történt volna meg magával a másolóval, aki előtt az eredeti példány feküdt, míg a rubrikátor csak értelem szerint dolgozott. Hibáit egy későbbi korrektor javítgatta.

A saját maga írta részben a régibb szokásnak megfelelően nem kezdi a mondatokat vörös betűvel, csak a szakaszok élén alkalmaz ilyen kezdőket.

Kétségkívül tőle való a kódex három nagyobb és díszesebb iniciáléja is, amelyeket itt bemutatunk. Az első oldalon (II. melléklet) nagy I betűvel kezdődik a szöveg. A világoszöldre festett alapon fekete tintával körvonalozott, kettős szalagot utánzó betű köré pirossal rajzolt román ízlésű lombdíz csavarodik. A 24a lapon capitalis-alakú H-val kezdődik a szöveg. (V. melléklet 1. sz.) Ugy a betű, mint a belőle kiinduló összefonódott lombdíz pirossal van megrajzolva; a két szár között fent világoszöld, lent világos okkersárga szín tölti ki. A harmadik díszes kezdőbetű a 32a lapon nagy C. (V. melléklet 2. sz.) Teste és a

¹ Kivéve mégis az utólag betoldott 5. levelet.

² Így ír hibásan Cum helyett Tum-ot, Qui helyett Cui-t, Et helyett At-ot (többször is), Hec helyett Nec-et, Sellulam helyett Cellulam-ot stb. Néhol elmaradt a cím, mert nem tudta, mit írjon, másutt a cím hibás vagy éppen fölösleges. Utóbbi helyen a korrektor a lapszélre írta : Hic non debet esse capitulum.

belsejében összefonódó lombdisz halvány bíborpirossal van felrajzolva; az üresen maradt helyeket az előbbeni sárga s egy kis foltot a zöld szín fedi.

E szerény könyvdisz a XI—XII. és részben még a XIII. század általánosan használt betűformáit mutatja. Csak azért adok hozzá néhány hazai analógiát, hogy ennek a típusnak az elterjedését Magyarországra nézve is demonstráljam. Egy az Ernst-kódex 1a lapján levő I-hez egészen hasonló, színekben is egyező kezdőbetű s egy E, amely párja lehet a kódexünkbeli C-nek, a XII. sz. derekán készült s a XIII. században a kassai szent Domonkos-rend könyvtárában volt kéziratból való.¹ Egy másik XII. századi díszesebb kéziratból közöljük a nagy C kezdőt. Ezen meglátszik, hogy a kódex egykori gazdája Bernát spalatói érsek volt († 1217.), Imre király egykori nevelője, mert a betű teste arany, lombdisze pedig ezüst. A körvonalak itt is vörössel vannak megrajzolva s az üres foltokat a betű belsejében zöld szín tölti ki.²

A kódex a XIII. században gazdát cserélt, amennyiben egy külföldi monostor könyvtárába jutott. Ez alkalommal valamely tudós barát végig javította a kötetet, különös súlyt fektetve a Szt. István legendáit tartalmazó részre. Ennek a javítónak kezenyomát a legendák minden lapján megtaláljuk.

Kell, hogy felvessük azt a kérdést is, hol írták kódexünket, habár minden kétséget kizáró feleletet nem is tudunk rá adni.

Szent István király a külföldön is jól ismert szentek sorába tartozik; tisztelete — kivált szent Benedek fiai révén — a XIII. század óta határainkon túl terjedt, mégis több mint valószínű, hogy legendáinak ez a *korai* kézírata Magyarországon készült. Első, nagyobb felében is a magyaroknál különös megbecsülésben állott szent életrajzát tartalmazza. Pannoniai szent Márton majdnem nemzeti szentnek tekinthető; Szt. István király különös pártfogójának vallotta, őt választotta a hagyomány szerinti születéshelye, Pannonhalma védőszentjének,

KEZDŐBETŰ
EGY XII. SZÁZADI
HAYMO-KÓDEX-
BŐL (Batthyány-
könyvtár Gyula-
fehérvár)

¹ Haymonis episcopi Homeliee super Epistolas et Evangelia. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban. (Magyar Könyvszemle. U. f. VIII. 26. 1.) Az I. a 13b, az E a 28b lapon van.

² Expositiones in Cantica canticorum Haimonis, Origenis et Villirami abbatis. Saec. XII. Esztergomi főegyházmegyei könyvtár. (Magyar Könyvszemle. U. f. X. 199. és köv. 1.) A közölt betű a 48a lapon van.

nevére egyházak hosszú sorát szentelték fel s ő lett a XII. században alapított szepesi prépostság patrónusa. Tegyük még a mérlegre a legendákat tartalmazó rész kimondottan magyaros ductusát s kilencven százaléknyi biztossággal megállapítottnak tekinthetjük a kódex magyar eredetét.

KEZDŐBETŰ BERNÁT ÉRSEK XII. SZÁZADI KÓDEXÉBŐL

rendházban másoltak, akkor önkénytelenül fölmerül a gondolat, nem a magyar ciszterci könyvíró munkásságának egyik első termékét bírjuk-e a kódexben?

Ez azonban csak feltevés. Ellenben valóság, hogy a XIII. század végén a kódex egy csehországi ciszterci rendházban bukkan fel. Ugyanaz a kéz, amelynek javító-műveleteiről az imént tettünk említést, amikor az átjavítás legnagyobb részét befejezte, a 122b lap közepén, (VI. mell.) egy üresen talált sorra és részben a lap belső szélére ezt írta fel:

iste est liber beate virginis marie in alto vado.

A feljegyzés megismétlődik a 124a oldalon, a külső szélen, a lap hosszában írva. Ebből tehát kiderül, hogy a kódex a XIII. század végén a hohenfurti, a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett ciszterci zárdá tulajdona.

Hohenfurt apátságát a Moldva felső folyásánál, Csehországban, közel Felső-Ausztria határához, zord, vadregényes helyen Rosenbergi Wok, hatalmas cseh főúr alapította 1259-ben. Első lakói az alsóausztriai Willerding (latinul Hillaria) ciszterci zárdájából jöttek. Az alapító nagy birtokadományai révén csakhamar népes és tekintélyes monostorrá fejlődött, nagy és díszes templommal, amelynek építése közel száz

Ha most még figyelembe vesszük, hogy Szt. István legendáinak az Ernst-kódexbelit is számítva összesen négy kézírata mind ciszterci zárdában maradt fenn, belőlük kettőt biztosan, egyet — a lilienfeldit — valószínűen ilyen

évig tartott. Az alapító után az apátság legnagyobb jótevőjének tartják a Rosenbergieknek egy a XIII. sz. végén nagy szerepet játszott tagját, Falkensteini Zavist, akinek tetemei is itt nyugsznak, mégpedig kiváltságos helyen, a káptalanházban.

Ennek a Rosenbergi Zavisnak kalandos élete sokszorosan kapcsolódik a magyar történelemmel. II. Ottokárnak, a nagyravágyó cseh királynak állott a szolgálatában, akinek második felesége Kunigunda, Rosztizláv gácsországi király leánya, IV. Béla magyar király unokája volt. Habár nem egyszer állottak egymással szemben, IV. Béla király, amikor halálát érezte, mégis Ottokár pártfogásába ajánlotta feleségét és Anna leányát, Kunigunda anyját. Utóbbi csakugyan vejéhez menekült, nem mulasztván el annyi kincset elvinni magával a királyi kincstárból, amennyit csak lehetett. Nem kis dolgokról volt szó; még Atillától maradt holmik is szerepeltek az elhurcolt drágaságok között; emlegettek királyi koronát, kardot, nyeret, tányérokat és más drágaságokat. Ezek aztán ott is veszték Csehországban. IV. István, amikor 1272-ben Ottokárral kiegyezett, *propter bonum pacis* lemondott róluk.¹

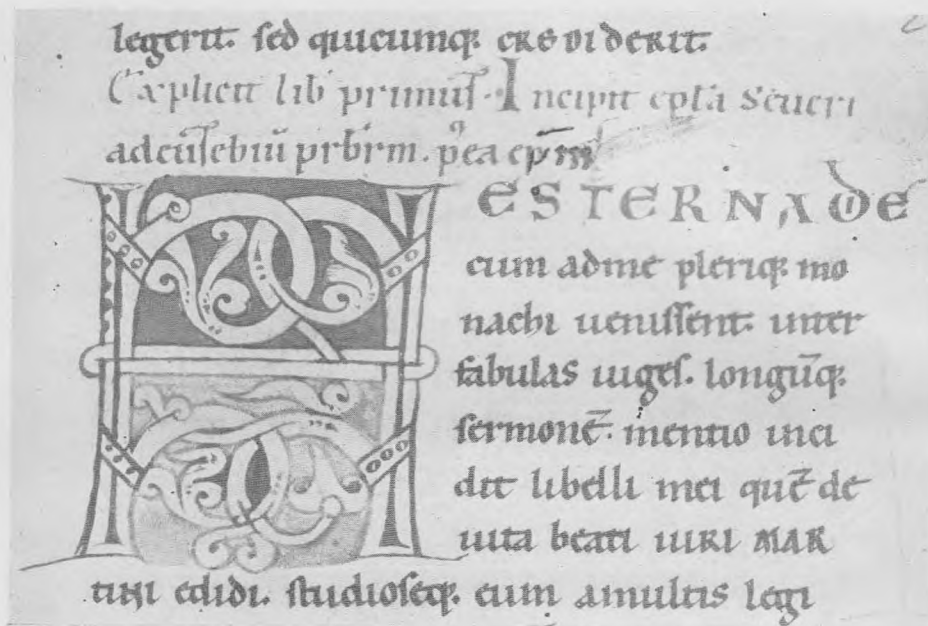
Ottokár 1278-ban a magyarok által segített Habsburgi Rudolf császár ellen Dürnkrutnál csatát veszített és a németek kezébe jutott, akik a fogoly királyt irgalom nélkül levágták. Így lett Kunigunda özvegy. Kevéssel utóbb Zavis a királyné udvarába kerül s csakhamar a közte és a lovag közti szoros barátságról beszél a hír. Talán a nagyobb botrány elkerülése végett 1285 tavaszán titkos házasságot kötöttek, ami — a kor felfogása szerint — Zavist, ki ekkor már Csehország kormányzójaként működött, rangban a közönséges főurak fölé emelte. Így történhetett csak meg, hogy Falkensteini Zavis Kunigunda halála után 1287-ben ismét királyi házból való feleség után nézett s el is nyerte IV. László magyar király egyik nővérének kezét. Hogy a házasságnál a cseh lovagot kizárólag érdek vezette, arra nézve elegendő bizonyíték a már ekkor elég viharos előzmények után zárdába vonult királyleánynak középkori fogalmak szerint különösen előrehaladott kora, amennyiben Erzsébet hercegnő ez időtájt a harmincharmadik évét túlhaladta. Hogy ezúttal másodszer is tetemesen gyarapodott Zavis úr kincseskamrája a magyar uralkodóház drágaságaiból, az magától értetődik.

A nélkül, hogy kalandos feltevésekbe akarnék bocsátkozni, rámutatok arra a körülményre, hogy a Szt. István legendáit tartalmazó kódex felbuk-

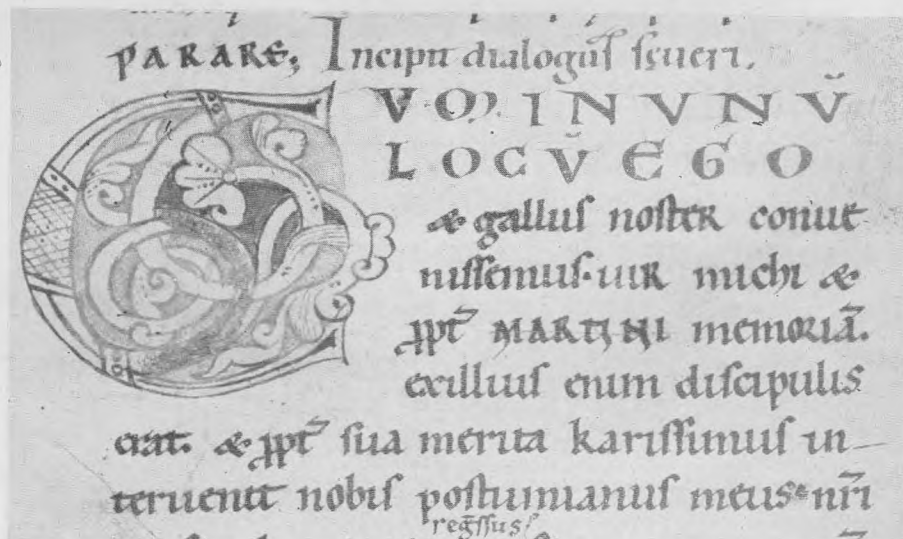
¹ Theiner, Monumenta Hist. Hung. I. 298. 1.

KEZDŐBETŰ EGY XII. SZÁZADI KÓDEXBŐL

1. KEZDŐBETŰ AZ ERNST-KÓDEX 24a LAPJÁN

2. KEZDŐBETŰ AZ ERNST-KÓDEX 32a LAPJÁN

statuti sunt. Quos alloquens. cur inquit legē
 p̄ceptos dī t̄nsḡdientes non intellexistis m̄ā!
 & uos innocētie cond̄pnastis. Non enī
 audistis legis. s̄ t̄nsḡssores feruendi s̄. Sic
 fecistis ita faciet d̄ns hodie uob̄ corā me. Accep
 ta fontana educta s̄ & p̄ om̄ē regionē mī
 grē

su un̄. duo & duo suspendio pi
 iuste est lib̄ et beate v̄ ḡuip̄ inq̄m̄ e
 ē. p̄ hoc deniq; uolens intelligi. utq;
 cūq; non acq̄esc̄ iudicio iusticie. q̄d ad nō p̄
 posuerat sic fieret illi. A uoc̄r̄ habitatores
 t̄re iudiciū q̄d iudicass̄ rex. Jam uer̄.

Post non multū t̄p̄is egrotationē icurrit.
 q̄ p̄ modū corpore excessit. longaq; lanḡris
 molestia ingrauescente. in pedib; stare neq;
 bat. Videntes aut̄ quatuor nobilissimi pala
 tinor̄. diu grauit̄q; laborantē. nā ipsi adhuc
 in p̄fidia cordis errabant. consiliū iniqui
 tatis duxer̄. occasumq; ei in mortē conati
 s̄ t̄tare. Jam die ad uesp̄ascente. ante q̄m in

kanása Hohenfurtban épp arra az időre esik, amikor Falkensteini Zavis magyar származású feleségeinek kincseiből gazdag ajándékokat juttat családi monostorának. Nem lehetetlen, hogy ez volt az útja nemcsak a Magyarországból kikerült kéziratnak, hanem Szt. István legendái nagyobb mértékű elterjedésének is a cisztercielnél.

Minő érdeklődést keltett eleinte a kódex a hohenfurtiaknál, legjobban a korrektúra, amelyen átesett, mutatja. Az ezzel együtt felrakott olvasási jelek pedig arról tanuskodnak, hogy a magyar király legendáját a zárdabeli lectiók közé is felvették.

Kódexünk további sorsáról legfeljebb csonkasága s külső lapjainak elpiszkolódása beszél. Kellett lenni egy korszaknak, amikor az érdeklődés köréből annyira kikerült, hogy táblája is leszakadt s a kötet elfeledve hevert egy zugban, mindaddig, amíg a XVII. században a régi írások iránt ébredni kezdő kíváncsiság s az ezzel járó megbecsülés mai díszes kötéséhez nem juttatta.

Mikor és hogyan jutott ki Hohenfurtból körülbelül hatszáz évi ottlétel után az érdekes kézirat, kiknek kezén ment át, amíg végül visszakerült arra a földre, ahol majdnem *nyolc századdal ezelőtt* létrejött, arról a kötet mit sem árul el. De annyi is, amit róla tudunk, elegendő a régi mondás újból való igazolásához: *Habent sua fata libelli*.

Fölösleges lenne fejtegetni, minő fontos kútfői a magyar történetírásnak az első magyar király legendái és életrajza. Az a kevés, amit Szt. Istvánról tudunk, nagyobb részben ezeken alapul; ezekből merítették krónikásaink éppúgy, mint újabkori historikusaink.

Azonban hosszú időközön át csak a Hartvik püspök által szerkesztett életrajzot ismerték és használták. Amíg a két legenda feledésbe merült, addig a Hartvik-féle *compilatio* a középkorban gyökeres levéllel egyforma tekintélynek örvendett. Minden szavát vitathatatlanak tartották; hiszen pápai bulla ismerte el hiteles voltát (igaz, hogy a szentszék jogait csorbító kitétele kivételével) és az egyes káptalanoknál található példányaiból pörbeli bizonyíték gyanánt hiteleshelyek adtak ki kivonatokat. S az *életrajz* e nagy tisztelete átszállott a későbbi korokra is. A *legendákról* egész a XVIII. század végéig tudomást sem vettek. Kéziratok példányok alig voltak belőlük és nyomtatásban először 1781-ben adta ki őket Mancini Antal¹ a XV. századi melki kézirat alapján. A kevés példányban nyomtatott könyvecske szűk körben terjedt el (példányai ma is nagy ritkaságszámba mennek) és alig tett

¹ *Primi Hungarorum regis apostolici S. Stephani vita. E pervetusto codice msso. celeberrimi monasterii Mellicensis excerpta. Posonii, ex typographia Patzkoiana. É. n. ; az 1781. évszám az előszó végén áll.*

hatást. A legendákat csak akkor kezdték nagyobb figyelemben részesíteni, amikor Endlicher István 1849-ben megjelent Monumentáiban egy addig ismeretlen, korai kézirat, a XII—XIII. századi heiligenkreuzi passionale után láttak napvilágot. Kevéssel utóbb, 1854-ben Wattenbach a Monumenta Germaniae XI. kötetében megismételte Endlicher kiadását, a nélkül, hogy újabb kéziratot használt volna szövegéhez. Végül kritikai kiadást adott belőlük Mátyás Flórián 1881-ben, amint írja, szintén a heiligenkreuzi kódex alapján; valóságban azonban csak újból leköszölte Endlicher szövegét, hozzáadván a Mancini-féle kiadás és a Hartvik-compilatio variánsait.

Ha a legenda-kiadások e rövid sorát összevetjük Hartvik könyvének 1486-tal kezdődő nyomtatott kiadásaiival, akkor látjuk igazán, mennyire nem érdeklődtek a kutatók az előbbiekről. A mellőzést még tekintélyes történészek is azzal vélték indokolhatónak, hogy Hartvik zagyva munkáját megtették az eredeti szerkezetnek, ezzel szemben a két legendát ebből készült kivonatoknak nyilvánították.

Pedig a két legendának mint forrásműnek értéke magasán fölül áll Hartvik compilatiójának. Ez adja meg a fontosságát az Ernst-kódex fölmerülésének, amennyiben az nemcsak régibb, de jobb és megbízhatóbb szövegét nyújtja a legendáknak, mint az eddig ismert kéziratok.

A legendákat három kódexből ismertük. Ezek között a legnagyobb tekintélyben állott a heiligenkreuzi ciszterci-apátság gazdag könyvtárának a két legendát is tartalmazó kézírata.

Korban a heiligenkreuzi után a lilienfeldi kézirat következik. A lelkiismeretes G. H. Pertz megállapítása szerint¹ az előbbinek a másolata a XIII. századból.

A harmadik példány is a nagy ciszterci passionale egyik másolatában maradt fenn a melki apátság ősrégi könyvtárában. Ez is több kötetre volt tervezve, s éppúgy, mint a lilienfeldit, a XIII. században kezdték írni. De csak az első, január és február hónapokat tartalmazó kötet készült el belőle, vagy csak ez maradt meg; a hiányzó folytatást öt ívrétű kötetben egy melki szerzetes, Lieb Kristóf másolta a XV. század második felében. Ebből adta ki a legendákat Mancini 1781-ben.

Ezekhez járul most negyediknek az Ernst-kódex.

A legendáknak mind a négy kéziratban ugyanazon rendben való összekapcsolása arra mutat, hogy a kettőt már igen korán együvé tartozónak tekintették. Az egybeforrott két legenda azonban az Ernst-kódexben még önálló munka gyanánt jelenik meg, míg a három másikban már csak egy passionale alárendelt része.

¹ Archiv der Gesellsch. f. ält. d. Geschichtskunde, VI. 185. l.

A kéziratokat összevetve, egymáshoz való viszonyukat kb. ilyenformán gondolhatjuk :

Egyesített nagy és kis legenda.

Ernst-kódex
XII. sz.

Ismeretlen másolat.

Ismeretlen másolat
némi változtatásokkal.

Melki-kódex. 1464.

Heiligenkreuzi kódex.
XII—XIII. sz.

Lilienfeldi kódex.
XIII. sz.

Az Ernst-kódex után a legjobb szöveget a *melki* adja; e kettő hihetőleg egy alap-kódexre megy vissza, amely nem állott messze az eredetitől. A heiligenkreuzi másolat már erősen romlott. Természetesen valamennyinél feltételezhető még egy vagy több közbeeső másolat is. Hartvik a XII. sz. elején bizonyosan romlatlan példányt használt. Az Ernst-kódex mellett szól, hogy Hartvik munkájával mindenütt összevág, kivéve azokat a helyeket, ahol Hartvik szándékosan változtatott az átvett szövegen. Ahol eddig Hartvik javításait vélték fölfedezni, ott valóságban a legendák kéziratjai voltak korrumpálva.

A legfontosabb eltérések a legendák mostanáig ismert és az Ernst-kódexben található szövege között a következők :

Géza király jellemzése a nagy legendában. Az eddigi szöveg így hangzott: »*Erat tunc princeps quintus* (helyesen: *intus*) *ab illo, qui ingressionis ungarorum in pannonia dux primus fuit nomine Geiza, seuerius quidem et crudelius olim potentialiter agens in suos, misericors autem et liberalis in alienos . . .*« Az eredeti szövegben pedig ez áll: »*Erat tunc princeps quartus ab illo, qui ingressionis hungarorum in pannoniam dux primus fuit, nomine Geiza, qui et credulus in iesum, potentialiter agens in suos, misericors autem et liberalis in alienos . . .*« Az annyi sok magyarázgatásra okot adott *intus*, — vagy, mint majdnem mindenki értelmezte: *quintus* kitétel tehát egyszerű másolói hibára fokozódik le s ezzel elesnek a hozzá fűzött összes gyanítások. Hartvik itt sem szerepelhet mint javító. Még érdekesebb ennél, hogy a régi szöveg *szigorú* és *kegyetlen* fejedelme eredetileg csak azért bánt keményen az övéivel s irgalmasan az idegenekkel, mert (már ekkor) Jézusban bízott (vagy kezdett hinni). Ugy, ahogy a megrontott szöveg és hasonlóképp Hartvik mondják, durva, zsarnok, barbár áll előttünk, aki erőszakosan bánik a saját népével (vagy háznépével?), de kedveskedik az idegeneknek. A kemény fegyelmezés ellenben a kereszténységet jelzi; Géza már Jézus hite felé hajolva, nem tűri el a keresztényies erkölcs

elleni kihágásokat. A szelídebb jellemzés a magyar emberé, aki a fejedelm tudott szigorúságát megindokolja; a másik az idegentől ered, aki a barbár magyart vadnak, irgalmatlannak szerette tartani.

A kisebb eltérések közé tartozik, hogy amíg az Ernst-kódex szerint szt. Adalbert *pruziam ingressus est*, a többiek mind hibásan *ruziam*, illetőleg *pyziam* megnevezést használnak. Kódexünk szerint *Ascricus pater, cum suis discipulis advenit . . . bonifacius in loco patris constitutus abbas* a délvidékre ment téríteni. A későbbi kéziratokban Bonifacius *in loco patris abbas deinde constitutus*, amiből azt lehetett következtetni, hogy az első vashegyi apát Aszkrik volt, utána pedig megtették annak Bonifácot. Pedig Aszkrik, bár ő alapította a vashegyi monostort, nem viselte ott az apáti tiszteletet, hiszen őt Szt. István érsekké tette, ellenben ő helyette mindjárt Bonifác lett az első pécsváradi apát.

Az eddigi szövegben értelmetlen volt a Nagyasszony-napjához fűzött magyarázat; méltán hihették a commentatorok, hogy cseh volt, aki írta : *festivitas assumptionis . . . virginis sine addimento proprii nominis ipsorum lingue regine vocitetur*. Milyen másként hangzik az igazi szöveg : *festivitas assumptionis . . . virginis sine additamento proprii nominis ipsorum lingua regine dies vocitetur*.

Amikor az Erdélybe törő besenyők ellen csapatokat rendel a király, azt olvassuk a régi szövegben : *precepit [ut] . . . omnes in rure manentes ad munitionem civitatis . . . congregaret*. Tehát gyűjtse össze a parasztokat a város védelmére. Ezzel szemben az Ernst-kódexből arról értesülünk, hogy : *precepit omnes irruere manentes ad munitiones civitatum . . . congregare*.

Miután a nagy legendát oly sokáig csonkának tartották, nem kicsinylendő, hogy az Ernst-kódexben EXPLICIT-tel végződik, ami a többiekből azért hiányzik, miután ezekben már a két legenda véglegesen összeforrottnak tekinthető.

A kis legenda előszavában mind a három kódexben ezt olvastuk : *Stephani . . . regis vitam . . . sicut fideli et veraci relatione tunc temporis inventum accepimus . . .* Ezt a helyet ugyan Wattenbach jó érzékkel, de önkényesen *viventum*-ra változtatta; azonban a mondat igazi alakját csak az Ernst-kódexből ismerjük meg; *fideli et veraci relatione tunc temporis viventium*. Csak az eredeti szerkezetben olvasható, hogy azok, akik hallottak a király tanításáról : *confluebant ad eum*. A bevándorló besenyők kirablásánál a régi szövegben : *mentionem habuimus* áll, a most feltalált eredeti szerkezetben sokkal közvetlenebbül így szól a szerző : *memoriam feci*. Ugyanebben a fejezetben a rabló szolgákról egyik kéziratban ezt olvassuk : *quorum animus certum est flecti in*

vitium, a másokban éppenséggel *animus cereus* állott; a valódi alak az Ernst-kódexből tűnik ki: *animus cercior est flecti in vicium.*»

E változatok között, amelyek az eredeti szöveg ismeretéhez közelebb visznek bennünket, talán az utolsó bír legnagyobb érdekességgel.

A kis legenda az eddig ismeretes szövegek szerint Szt. István halála idejét ekképpen tartotta fenn: »*Anno dominice incarnationis MXXVIII indictione VI. Henrico romanorum augusto, anno antem imperii sui XXXVIII. kal. septembris obiit.* Ez világos és félreérthetetlen, a halálozás napja szeptember 1. Az év felől nincs kétség, habár a Hartvik-féle életrajz egyes kézíratai még ebben is eltéréseket mutatnak. Hogy lehet mármost, hogy Hartvik, ha az általa majdnem teljesen és szolgálai hűséggel átírt nagy legendában ilyen pontos dátumot talál, azt teljes 16 nappal előbbre merje tolni? A feleletet a kis legenda eredeti (vagy az eredetihez közelebb álló) szövege adja meg, amelyből kitűnik, hogy a legendának valószínűleg Pannonhalmán-élő magyar bencés írója sem ismerte már az elhúnyta után hamarosan elfelejtett első magyar király halálának napját: *imperii sui XXX.º VIII.º kl. obiit*«, olvassuk a kódexben. Lehet, hogy e különös datálás (mert a kalenda jelzése hónap-név nélkül igazán különös) helyén a szerző eredeti kéziratában spatium volt hagyva a hónap számára, az sem lehetetlen, hogy a *kl.* csak a másoló révén csúszott bele a szövegbe és az eredetiben a napi jelzésnek még ez a csökevénye sem volt meg. Egy azonban világos: Hartvik nem olvasott az előtte fekvő legendában az évszámon kívül közelebbi megjelölést Szt. István halála idejéről, tehát módjában volt tetszésszerinti napra tenni a király elhúnytat s ezzel a csodás események nagyon kis számát eggyel szaporíthatta.

Az évszám a kis legendából van kiírva. Ha ott Hartvik napi keltet is talál, — úgy, amint azt Wattenbach, majd utána Mátyás Flórián kiegészíthetni vélték: VIII. kal. Septembris, semmi esetre sem mulasztja el nagyobb hitelesség okáért azt is leírni. De mert nem talált, módja volt megcsinálni a maga szájaíze szerinti történetecskét.

Ez a halálozási dátum éppannyi hitelre tarthat számot, mert ugyanarról a tőről fakadt, mint Hartviknak az időmeghatározása Szt. István uralkodási éveiről: Szt. István teste 45 évig volt csodajelek nélkül sírba rejtve, mert épp ennyi évig viselte *terreni coronam imperii*, amely dolgot, mondja a jó püspök: *oculis spiritualibus delectat intendere.* A halálozás napja is ilyen spiritualis delectatio kedvéért tevődött augusztus 15-ikére.¹

¹ Nincs tanulság nélkül párhuzamba hozni a magyar szerzetes és a német püspök felfogását ugyanazon dolog felől. Utóbbi Szt. István sírjának szomorú elfelejtésében megtalálja — ha némi tódítás árán is — a csodát.

Sajnos, az így több mint kétségessé vált augusztus 15-iki keltezés helyére másikat tenni nem tudunk s valószínű, hogy sohasem is fogunk tudni. Az Ernst-kódex XIII. századi hohenfurti korrektora hagyott ugyan ránk egy másik, eddig sehol sem hallott dátumot a halálozást elbeszélő 123b oldalon a lapszélre írva: *VIII kalendas mai* (ápr. 24, Szt. György napja). Azonban nézetem szerint ennek sincs nagyobb értéke, mint akár Hartvik-csinálta aug. 15-nek, akár a legendák heiligenkreuzi és melki variánsaiban olvasható szept. 1-nek. Késői utódok hozzávetései ezek mind és valószínűleg közel sem járnak az igazsághoz.

RÉGI ÉS ÚJ KÉZIRATOK

ÍRTA ÉMILE HENRIOT (PARIS)

A kéziratgyűjtés szenvedélye, amely már valóságos divattá vált, éppen séggel nem újkeletű. Egyike ez a könyvkedvelés legrégebb s legtermészetesebb formáinak, azokból az ősidőkből, amikor még könyvek sem voltak; s a könyvnyomtatás föltalálása egyáltalán nem ölte meg; legfeljebb változtatott rajta. A könyvbarátok könyvtárában mindig volt egy-egy rejtett szöglet, értékes kéziratok számára. Mindaz, amit emberkéz írt, nem került szükségképpen sajtó alá, s bizony sok kiváló író, vagy egyszerű tudós műve sokáig nem látta meg a napvilágot; így hát igen érthető, ha a klasszikus koroknak nagy gyűjtői, dúsgazdag műbarátai iparkodtak megszerezni őket könyvtáruk és gyűjteményük gyarapítására. De, fájdalom, e könyvkedvelő ősök nem voltak még oly vakbuzgók, mint az unokáik, s kéziratok művek iránt inkább csak kiadatlanóságuk miatt érdeklődtek. Ez a megkülönböztetés mindenképpen sajnálatos. Mert hogyha a XVII. század egy-két műkedvelőjének eszébe jut, hogy nyomdákban s kiadóknál összeszedje Corneille, Racine, La Bruyère, Molière kézirateit, oly időben, mikor mindezt egy falat kenyérért megkapta volna, ezek az értékes emlékek máig is megmaradtak volna, s nem kellene sajnálkoznunk Molière kézirateinak hiányán, akitől nincs egyebünk néhány jelentéktelen aláírásnál, híjján minden történeti s irodalmi érdekességnek.

E nagy író kézirateinak ez a teljes elsikkadása jó sokáig foglalkoztatta a kutatók kíváncsiságát. Sardou szerette mesélgetni, hogy egyszer egy parasztember egész szekér papírt hozott a Comédie Française-be, Molière» papirosait«, amelyekre ő akadt rá, s amelyekkel, mikor nem fogadták, végleg és nyom nélkül eltűnt. De ennél sokkal valószínűbb,

hogy az egész kézirat-kincset a költő egy ellensége semmisíthette meg, a XVIII. században, abban a fanatikus hitben, hogy az ily írások kiírása bizonynyal Istennek tetsző cselekedet. Persze ez a jámbor óhaj meglehetősen platonikus maradt, mivel Molière művei akkor már nyomtatásban is megvoltak. Ez a feltevés, szerintem, elfogadhatóbb a Sardou-énál. Ily nagy tömeg kézirat csakis úgy tűnhetett el nyomtalanul, hogy valaki szántszándékkal iparkodott megsemmisíteni, különben mint volna lehetséges, hogy egyetlen apró jegyzet, semmi levél nem maradt ránk Molière-től? Itt nemcsak a véletlen hibás: egyedül sose pusztít ily alaposan.

Egyébként korántse higgyük, hogy egy műnek nyomtatásban s nagy számban való kiadása csökkenti a kézirat tulajdonképpeni értékét, s nem hágy neki egyebet holmi múlt érdekességnél. Jusson csak eszünkbe *Pascal*-nak s a *Pensées*-nak példája. Ki mert volna kételkedni abban, hogy e mű első kiadói, Pascal nővére s a jansenisták, nem ragaszkodtak betűszerint Pascal eredeti fogalmazásához? Ki hitte volna valaha is, hogy ez az első kiadás (1670) nem tükrözi pontosan szerzőjének eszméit, — ha nem maradt volna ránk e Gondolatok kézírata, s ha, a XVIII. és XIX. században, Condorcet, Faugère, Havet s Brunschwig a kézirat alapján nem jutnak oly fölfedezésekre, amelyek teljesen átformálták az egész pascali exegeszt? Más példa: Madame de Sévignének több mint ezer leveléből alig százhusz kézíratos maradt, de a mai szövegkritikának ezzel is sikerült beh bizonyítania, hogy ezek a levelek, 1726 és 1818 közt, mindannyiszor hibásan és megcsontítva kerültek sajtó alá. Éppígy járt André Chénier is, akinek költeményeit Latouche adta ki először, 1819-ben, az akkori időkhöz képest egészen jó választékban, azonban oly kritikátlan s felületes elrendezésben, aminőre manapság, a könyvkultúra virágkorában s főképp ily fontos szövegeknél, semmikép sem akadna példa. Akit az ily kérdések közelebbről is érdekelnek s fogalmat óhajt szerezni arról a sok stílus- és prozódia-problémáról, amit az *Idylles* költőjének művei vetnek felszínre, hasonlítsa egyszer össze Chénier-nek bármelyik XIX. századi kiadását azzal az újabbal és teljesebbel, amelyet José Maria de Heredia s a tudós Dimoff bocsátottak közre. De még jobb, ha elmegy a Bibliothèque Nationale-ba s megnézi a kéziratokat, amelyeket Chénier, szennyes fehérneműk között, a börtönből juttatott el apjához. Nincs meghatóbb e kis kék céduláknál, teleírva az isteni költő finomszálú betűivel. És lám, csak egy hajszálon múlt, hogy ezek a remekművek, a francia költészetnek legtisztább, legzengőbb versei tán, végkép el ne vesszenek! Mily emlék szól közvetlenebbül a néző képzeletéhez?

Ha az olvasó azt szeretné tudni, mint születnek a legszebb dalok az ihletett költő agyában, lapozgasson egy kicsit Hugo Victor kézíratai közt, ugyancsak a Rue Richelieu-ben, és próbálja kibetűzni, a törlések és a furcsa betűk mögül, a *Contemplations* költőjének eredeti eszméit, úgy amint papírra vetette őket, hol egyszerre, közvetlenül és végleges formájukban, hol habozva, ügyetlenül, agyonjavított szavak között, megbotolva a sok rímben, majd szárnyasan repülve a végső tökéletesség felé... Azt hiszem, az ily összevetések révén a legelfogultabbak is más szemmel nézik majd a kéziratokat, nem csodálkoznak úgy többé ezen az újfajta »bálványimádáson«, s nem szörnyűködnek annyira egy-egy becsebb kézirat nyilvános árverési ára miatt...

*

Mert ennek a szenvedélynek ócsárlói is szép számmal vannak, s csak nemrég is felszólaltak az ellen a helytelen kíváncsiság ellen, amelyet az ily iratok többnyire olyankor keltenek, amikor mintegy kilépve az irodalom keretéből, a nagy emberek életének rejtettebb vonásait tárják elénk. Ez a kérdés csakugyan igen kényes, főképpen ha levelekről, intím följegyzésekről van szó. Ez történt nemrégiben a Hôtel Drouot árverésén is Párisban, ahol Juliette Drouetnek tizenötezer levelét árverezték, amelyeket egytől-egyig Victor Hugohoz intézett. Ki meri azt állítani, hogy az ilyen iratokat mind meg kéne semmisíteni? s hogy az irodalomtörténetnek egyáltalán nem érdeke az ily fontos írások megmentése? Elismerem, hogy ily esetben, amikor magánlevelekről van szó, óvatosan és tapintattal kell eljárunk. Ám a szükséges cenzuráról maga az idő is gondoskodnék, viszont a levelek megsemmisítését inkább csak a kortársak találnák helyénvalónak, míg az utókor szemében egyenesen bűn-számba menne. Nincs az az irodalombarát, aki belenyugodhatna Racine iratainak megsemmisítésébe, ami csak a saját fia bűnös vakbuzgóságának köszönhető... Bizonytal nem felelték még el azt a valóságos visszaélést, amelyet — bár jóhiszeműen — Arthur Meyer követett el, amikor Vigny egy levelét csak azért szerezte meg, hogy elégesse, mivel meg volt győződve arról, hogy ez a levél ártott volna a nagy költő emlékének. A magam részéről azt gondolom, hogy erkölcsileg nem volt joga hozzá, s bizonytal jobban tette volna, hogyha ezt a levelet kivonja a forgalomból és odaadja egy könyvtárnak, amely aztán csak későbbben s akkor is csak tudósokkal közölte volna. Az a tény, hogy megvásárlunk és birtokunkban tartunk egy ily írást, semmikép sem jogosít fel bennünket az autodaféra. Izlésünk, hitünk, előítéletünk sokkal is változékonyabb, semhogy az ily dolgokban

mindenkor jó bírák lehessünk. Hacsak a közlésről van szó, minden szigor és minden aggály jogos; de a szabály mégis csak az, hogy az ilyen írásokat megmenteni s nem elpusztítani kéne. Ezért is legyünk elnézők a gyűjtők hóbortjával szemben. Még akkor is, ha üzérkednek, a jövőendő számára munkálkodnak, mert hisz az ily írásokat megóvják a pusztulástól.

*

Jól tudják ezt egynéhányan az irodalom barátai közül, mint például Louis Barthou vagy Jaques Doucet, hogy csak az élőket említsem; az utókor bizonyosan hálával gondol majd rájuk, hogy e szenvedélyüknek oly izléssel és tudással áldoztak és hogy könyvtáraikban oly értékes kézirat-, levél-, vázlat-, jegyzet- és korrektúra-kincset halmoztak fel, amelyeknek nagy része máig se árulta el a titkát, s amelyeknek ismerete sokszor nélkülözhetetlenné válik akárhány költő, regényíró vagy filozófus tanulmányozásához. Előttük is akadt már egy igen kitűnő szimatú s nagy szerencséjű kéziratgyűjtő, Spoelberch de Lovenjoul báró, akiről bátran elmondható, hogy a múlt század irodalomtörténetét — amely megírására vár — nélküle sem megismerni, sem megírni nem lehet. Kerek ötven esztendőn át Lovenjoul fáradatlanul gyűjtögette a nagy romantikusok írásait: így sikerült összeszednie majdnem az egész Balzacot, a legjava Sainte-Beuve-öt, sok ezernyi levelet és eredeti írásokat Musset-től, Sand-tól, Mérimée-től, Gautier-től és Vigny-től; s halálakor ezt a roppant kincset a francia Akadémiára testálta, amely az egész hagyatékot Chantillyban helyezte el, egy a maga nemében szinte páratlan könyvtárban, ahol az irodalomtörténészek kiapadhatlan bányára lelnek. Bizonyos, hogy ez írások jó nagy része nem való még a nagyközönség elé. Ilyesmiben a tapintat, a kedvező alkalom és az óvatosság dönthet: a skrupulus mindenkép helyénvaló. Ami mindennél fontosabb, ezek az írások megmaradtak; s ezentúl már a Történelem világába tartoznak.

Manapság az ily mentő-vállalkozás sem ilyen nagyarányú, sem ilyen sikeres nem lehetne, mivel a könyvekkel való üzérkedés immár a kéziratokra is kiterjedt. Egy-egy híres írótól mindenki szeretne egy kis kéziratot, néhány sort, holmi kis levelet, amivel »megtűzdelhetné« az író egy nyomtatott könyvpéldányát... Ez okozza azután a kéziratok anyag szétszóródását, amiből csak a kíváncsiságnak, de nem a komoly adatgyűjtésnek van haszna.

Igy történt, hogy nemrégiben, egy kézirat-árus katalógusán, Musset egyik kiadatlan s befejezetlen komédia-vázlata nem kevesebb mint tizenöt töredékre vágva szerepelt, — bizonyosan abban a hitben, hogy az ilyen ritka »falat« drágábban kel majd el részletenként,

mintsem ha egy darabban marad. Ha ezek a töredékek egyszer csak ugyan elkelnek, kinek lesz majd módjában egyberakni valamennyit, mint valami türelemjátékot? A szinte lapszámra-eladásnak másik, még frissebb példáját Pierre Louÿs kéziratának szétszóródása szolgáltatja, s főképp annak a tömérdek kritikai és tudományos exegesisnek, amivel vagy húsz éven át magányában foglalkozott. Ez az egyedül álló munka, amelyet Louÿs nagy tudása s irodalomszeretete táplált, maholnap százfelé hull széjjel, az irodalmi zsidóbarátok kénye szerint, az irodalom legkisebb haszna, a közlés minden reménye nélkül; vélsőságos botrány ez, amelyet, legalább eddig, az Aphrodite szerzőjének egyetlen barátja sem bélyegzett meg.

*

Elöttem, az asztalomon, meghatva nézegetek pár levelet; oly időkből szereztem őket, amikor a kéziratgyűjtés nem fajult még hóborttá, sem sporttá: van itt egy aláírás Bonaparte-tól, néhány levél Chateaubriand-tól, Lamartine-tól, Hugótól, Vignytól, Stendháltól, Mérimée-től, egy-két vers Banville-től és Moréas-tól, pár sor Alfred de Musset-től... Tudom, hogy ezek az apróságok semmi fontosat nem tárnak fel ezeknek a nagy elméknek belső gondolatvilágából; nincs bennük más, mint néhány adat, egy dátum, egy-egy apróka tény, amik csak a biográfust érdekelhetik... De ezeket a lapokat egy-egy híres kéz érintette, s erélyesen vagy pepecselőn, hirtelen vagy meggondoltan néhány kis szót vetett rájuk, a mulékony pillanat gondját, hitét, kifejezését; ha akarom, egy jellemet, bizonyos szokásokat látok bennük: némelyik mintha megszólalna. Annak, aki szerelemmel szereti az irodalmat s akinek a bámulata barátsággá melegedik, ezek a sárga papírlapok tanújelek gyanánt élnek, mint a bizalmas ismeretség megannyi kis zálogai, amelyek révén a szerző mögött közelebb jutunk az emberhez. S melyik író érdemli meg, hogy csakugyan annak tartsuk, ha nem közli olvasójával, hogy ember volt elsősorban és mindenekfölött? A könyv vajmi csekélység volna, hacsak tipográfiai műnek, nyomtatott papírnak és irodalomnak számítana. Szerintem az életnek áttetsző kifejezése és megnyilvánulása: eszköz a szellemi közlekedéshez. Ezért tartom mind a kettőt: a könyvet s a kéziratot, egy végtelen cserének jeleit és eszközeit, minden más dolognál szebbnek, kívánatosabbnak és becsesebbnek, minden tiszteletre méltó és szeretett barátainknak. S ezért értem Cicerót, aki azt írta valahol: »*Si bibliothecam habes, nihil deest*«, — ha könyvtárad van, semmid se hiányzik.

Valami mégis: a szabadság, — hogy minden időnk ott tölthessük!

AZ ÉN KÖNYVTÁRAM

IRTA BABITS MIHÁLY

Az én könyvtáram nem valami bibliográfiai érdekesség. Mégis bizonyosan sokat tudnék beszélni róla. Az ember mindig sokat tud beszélni arról, ami lelkéhez, életéhez, szinte-szinte saját magához tartozik; mindenki kimeríthetetlen, ha szónok és téma egy személyben. Ez a könyvtár egy kicsit én vagyok. Noha régóta alig számíthatom magam az »olvasók« közé, s bizony megesisik, hogy hónapokig nem ejtek egyetlen csorbát a tömött polcok vonalain. Az író, ha nagyobbterjedelmű könyvön dolgozik, nem ér rá olvasni. Oly építész ő, aki nem utazhat, hanem ott kell maradnia épülő háza mellett. A szellemi rab-ság egy neme ez. Mikor a nyáron egy kissé fölszabadultam s hosszú évek óta először ismét olvastam egyet-mást, úgy éreztem magam, mint a pincér, ha civilbe öltözik, beül az étterembe, mint »vendég«, s ő rendel. Ritka vasárnapok.

Mindazonáltal ez a kedves könyvtár hosszú hűtlenségem dacára is hű maradt hozzám, őrzi emlékeimet, gondolataimat, egész életemet s csodálatos módon még hűtlenségem idejének emlékeit is. Nem szakadt el tőlem, s nem halt meg, nem állt meg fejlődésében, még ama legsúlyosabb évek alatt sem, mikor a szegény magyar írónak nemcsak ideje hiányzott az olvasásra, hanem pénze is a könyvvásárlásra: a könyvtár mégis élt, nőtt, különösen, magától, bizonyos természetes szaporodással, mint az élő szervezetek. Így rakódott le rétegekben egy látható élettörténet, mint a korállók palotái, eleven és folyton növekvő, kemény sejtekből épülve, mert még legrosszabb időmben sem mondtam le egészen arról a fényűzésről, hogy minden fontos vagy értékes könyvet beköttessem, hacsak szerényen is, s a könyvek — mert több a könyv, mint a hely — oly sűrű sorokban s nagyság szerint pontosan illeszkedve párnázzák a szűkös falakat, mint a méhek sejtjei a kaptár oldalát.

Mindezekben már benn is, amit mondtam: hogy ez a könyvtár nem bibliográfiai értékek terv szerint kiválogatott gyűjteménye, s nem a gazdag amateur, hanem a szegény író kizárólag használatra szánt könyvtára. Ezt mutatja már külsejében is, általában megelégedve az olcsó és praktikus tömegkötésekkel, s kerülve az amatőrség divatjait a könyvek fölruházásában vagy föl nem ruházásában, kerülve még a művészi pompát s a kényes ízlés különösebb kívánságaihoz való alkalmazkodást is. E lemondás szántszándékos, noha éppen nem a bibliofilia megvetéséből ered: melynek édességét, mi tagadás, én gourmand lélekkel

tudnám élvezni. De nem szegény ember szájának való édesség ez, s alig tudnék elképzelni szomorúbb Tantalust, mint egy pénztelen bibliofil. Bibliofil tehát nem vagyok, s könyvtáramat nem a tervszerű gyűjtő-szenvedély hozta létre, hanem az olvasás és tanulmány változó szükségése, karöltve a véletlennel, mely sohasem igazán véletlen, s mely maga az élet.

Csak így lehetett: látható élettörténeté.

S azért bizonyos tekintetben mégis egységes könyvtár ez a pár ezer kötet, mint ahogy egy élettörténet minden változásokon és véletleneken át is egységes marad; sőt azt sem lehet tagadni, hogy éveken át némi egységes szándék kerekítette és egészítette ki, s ez mégis valami gyűjtemény-jelleget ad. Zömét a világirodalom régi és új klasszikusainak egyszerű és nem nagyon drága szövegkiadásai teszik ki, többnyire a maguk nyelvén, azaz görögül, latinul, olaszul, franciául, angolul, németül, és persze magyarul; oroszok és egyebek lehetőleg magyar fordításban: értve, ha van ilyen, tűrhető. Ebben még némi teljességre is törekedtem. Az igazi magas irodalom nem olyan rengeteg, mint gondolná az ember, s aránylag kis bibliotékában össze lehet gyűjteni majdnem minden jelentős alkotását. Természetesen az európai irodalmakra gondolok itt s nem azokra, amelyeknek már megértéséhez is a segéd-tudományok egész könyvtárai volnának szükségesek; s az európai irodalomból is elsősorban csak a verset és essay-t sorozom e magas thesaurusba, regények közül csak azt, amiben igazán érezhető az a bizonyos *szárnysuhogás* — a nagy Költészet szárnysuhogása. Teljességhez legközelebb áll (a magyaron kívül) az angol gyűjtemény; legtávolabb attól a német és a modern olasz. Hozzá kell még tennem, hogy csak az olvasó szempontjából való teljességről van szó s nem bibliográfikus teljességről; csak arról, hogy minden kéznél legyen, amit bármikor olvashatni s táplálékként lelkembe szívni kívánhatnék. S többnyire csak egyszerű szövegkiadásról. Bár mindig szerettem, ha ez a szöveg szép papírra van nyomva s nagy betűkkel; s olykor még a »képes-könyvet« is élveztem, mint valami gyerek. De *első* kiadás, vagy kritikai és kommentált kiadás, már amatőrök és tudósok dolga: engem ilyesmi csak egy-egy esetben érdekelt. Filológusnak mondanak; de sosem olvastam költőt a filológia kedvéért. Filológiát néha a költő kedvéért (amikor a költő élvezéséhez feltétlenül szükséges volt filológiai problémákkal tisztában lenni). Még a görög és latin remekírókat is inkább pusztán textusban szerettem: kommentárt csak ahol a nélkül lehetetlen kivájni az értelmet; vagy ahol a kommentár maga külön érték. Mindez bizony nem nagyon mutatós, sem könyvtári, sem tudós szempontból. Teub-

nerek és bekötött Tauchnitzok mellett közhasználatra való kézi-szótárak húzódtak meg: a Bailly-féle görög-francia, vagy a modern nyelvek egynyelvű magyarázó-szótárai, a Chambers, a kis Littré, sőt a kis Larousse. (Ez jobb, mert pillanatra sem vezet ki az auktor nyelvéből.) De nem volt az antik vagy modern irodalomnak remekműve, melyet e könyvtárban el ne lehetett volna olvasni és megérteni.

Sőt bibliotékám sohsem szorítkozott a pusztai irodalmi »mezőkre«, s bármily távol maradt is elvében a »tudós« névtől, nem hiányzottak belőle a tudományos művek. De a tudomány is *irodalom* volt itt: világképet adó olvasmány inkább, mint technika és mesterség. Ez nem annyit jelent, hogy a tudományt valami népszerű összefoglalások képviselték: ellenkezőleg, az olvasó, ki e könyvtárat magának berendezte, irodalmi olvasó léte, éppoly kevésbé szívesen vette kezébe ily másodkézi, leegyszerűsített tudomány higitott nedvének kancsóit, mint ahogy nem olvasta volna például Dantét vagy Homérost valami megkurtított s közérthetően kivonatolt *ad usum Delphini* fordításban, s éppoly mohón kívánta megismerni a Tudomány eredeti nyelvét és módszereit, — akár még tolvajnyelvét is — mint a remekírók eredeti nyelvét és stílusát. Mindennek értéséhez és élvezéséhez megadni legalább a kulcsokat: benne szerepelt e könyvtár büszke programjában. A matematikát, az emberi tudás e nagyszerű nyelvét, egész kis szekció képviselte: boldog idők, mikor a fiatalság szabad napjaiból jutott még ily nehéz nyelv tanulására, ily súlyos torna tréningjére is! De e matematika nemcsak nyelv és torna volt; hanem a látható élettörténet egyik fejezete, a szellemi kíváncsiság egyik korszaka. Egy kiesett réteg: mert e matematikai könyvtárkának csak maradékai vannak már. Elajándékoztam egy ifjú tudósnak, ki megteheti, amit a görög mondas szerint az Isten tesz: hogy »mindig matematizál.« Mindig vagy soha: ez a modern tudomány alternatívája, mely előtt a szegény írónak, ki még irodalmat sem ér olvasni, bizonnyal hátrálnia kell. Az író kényszerül manap lassanként megölni magában a polihisztort, ki pedig lényéhez tartozik, mint hajdan Dante s még Goethe korában is. E részleges öngyilkosságok folyamán a könyvtár kicsi »tudományos« része elmaradt, visszament, nem fejlődött a modern tudományok koráll-tornyával, mely mind bábelibb emeleteket lök föl esztendőnként. Mind-egy! a tudásnak úgysem *tartalma* érdekelte e könyvtárt: csak formája s összefüggései a világgéppel. Így a matematikának nem anyaga s praktikus eredményei, csak nagyszerű *zenéje* s metafizikai kilátásai; így a történetből nem a részletkutatások folyton változó eredménye, hanem csak módszerük s a nagy történetíróknak a tudós szemében tán már

elavult klasszikus synthesisei. Egészben a tudománynak is klasszikusai mint az irodalomnak : s elsősorban a tudományok klasszikusa, a filozófia, mely a módszerek és formák tudománya, s a világképek irodalma. Polcaim egy részén a filozófia történetének nagy könyvei sorakoznak. Az élettörténet egy fontos fejezete : mert ifjúkori ábrándom a Filozófia ; sőt az első lap, aminek szerény munkatársa voltam, — félig-meddig még diákkoromban — a Pauler Ákos-szerkesztette *Magyar Filozófiai Társaság Közleményei*. Ujabb, szomorú fejezet azután : a háború éveitől óta egyetlen filozófiai mű sem került többé könyvtáramba.

Igy tükrözi a bibliotéka az életet : a szellemi életet, de még a külső életkörülményeket is. Ime, egy egész sor művészeti reprodukció és folyóirat : erdélyi száműzetésem idejéből, ahol a vad havasok tövében, s távol minden kultúrától, ez volt egyetlen mód, kielégíteni a művészet szépségeire szomjazó szemet. Ime, egy csomó könyv és vitairat a *question du latin* körül : tanárkorom emlékei. Ime, Dante-könyvtáram, mely életem egy egész epocháját őrzi ; noha a legszükségesebb kézikönyveken, néhány fontos kiadás, kommentár, fordítás és tanulmány kollekciónál alig terjed túl. Ki és micsoda áron tarthatna itt igényt teljességre hacsak egy kis részletkérdésben is ? Néhány értékesebb kötettel barátaim ajándékoztak meg. Kisebb — nagyon hiányos — gyűjteményem van a magyar Dante-irodalom köréből és képeskönyveim közt újabbkori Dante-illusztrátorokból is (Flaxman, Genelli, Doré stb.)

Komolyabb gyűjtemény Arany-kollekcióm. Ez még tanuló-éveimből kezdődik, mikor e nagy költőt s rajta át magát a Nagy Költészetet először megismertem ; s részben még örökölt darabokból áll, mert nagyapám könyvtárában megeltem Arany néhány művének első kiadását. Ezeket másokkal egészítettem ki, s egyidőben szinte ambícióm volt az egész, nagy Arany-irodalmat is megszerezni. Ez ambícióról, mint annyi másról, lemondtam azóta ; de Arany-könyvtáram így is jelentős rétege marad a látható élettörténetnek.

Meddig áshatnék még e rétegekben, előre és hátra ? A legrégebbi réteg dátuma előbbi, mint születésemé : aminthogy minden élettörténet előbb kezdődik a születésnél. Régi, diákos műveltségű familiából származom, s egész csomó könyvet örököltem. Ezek a könyvek őseimről beszélnek. Először apámtól, kinek jogi könyvtára, sajnos, még az én gyermekkoromban padlásra került s jóformán elkallódott ; de egy érdekes kéziratot naplóját őrzöm még, s tőle való az a *Briefe über Kantische Philosophie* is, — a Kant-irodalom egyik legrégebbi terméke — amelyen ma is olvasható a tulajdonos neve : *Babits Mihály III-adéves jogász* ; valamint egy európai *Staatswahrsager*, verses politikai jóslá-

sokkal, a XVIII. századból. Más könyvei szétszóródhattak, még születésem előtti időkben; egy szép, régi, bőrbekötött Faludi Ferencet ugyanazzal a kedves, jogászkori beírással, Paulay Erzsi fedezett föl valahol, évekkel ezelőtt; s olyan kedves volt megszerezni s nekem ajándékozni. Több könyvem maradt anyámék részéről, ami következőképen érthető: A család egy régi nagybácsija, Kelemen József pécsi kanonok, Vas Gereben, Tárkányi Béla, sőt a protestáns Baksay ifjúkori pártfogója, — amiről különböző műveik több ajánlása tanuskodik — híres könyvbarát volt. Könyveinek egy része a család birtokában maradt, s nagyapám testvére, egy nyugalmazott honvéd főtörzsorvos, újra kezdte a *K.* jelzésű, egyforma barna félbőrkötéses könyvek szaporítását, ezúttal egészen más irányban: mert ő regényeket gyűjtött; a magyar nyelven megjelent regények jóformán bibliográfiai teljességű könyvtárát állítva össze, a legrégebbeiktől a XIX. század végéig; amit halála után Pécs városára hagyott. (Ennél a bácsinál laktam én diákkoromban, Pécsen, a nagy könyvtár árnyékában, melyből csak ünnepnapokon volt szabad egy-egy könyvet kivinni.) A *K.* jelzésű könyvek egy harmadik csoportja nagyapám kezében volt; s ezek közül több került hozzám is. Elsősorban latin klasszikusok szép régi kiadásai; aztán néhány magyar könyv is: a Szent István-Társulat legelső kiadmányai; az *Ujabb Magyar Nemzeti Könyvtár*, mely Lisztit, Csereit, Szalárdit, Zrínyit tartalmazta; egypár *editio princeps* Arany, Kemény, Czuczor, Eötvös, Jókai stb.; Petőfi, a 48-i kétkötetes, selyemkötésben; Himfy második kiadása; a Pákh-féle *Magyar Nép Könyvtára*, melybe Arany is dolgozott; s a Kazinczy-féle *Magyar Ritkaságok*, a Sylvester grammatikájának s a Varjas János *E*-vokálisú énekének szövegével. Megvan a *Hármas Kis Tükör* és Szirmay is, de ez már nem azonos példány; s megfoghatatlan eltűnt a Flóri-könyv, aprókorom e gyönyörűsége. Kár, hogy nem Pesten írom ezt, s nincsenek kezemnél a könyvek. Talán tudnék említeni néhány alig ismert és méltányolt nevet. Itt van Fábchich, a *Magyarra Fordított Pindarus, Alcéus, Zuffó*, akit egyszer még föl kell fedezni irodalmunknak, mely ma sem jutott túl a Kazinczy lekicsinylő szavain, amiket Fábchich saját szájába ad, stílszerű skazónokban:

... Az kilenc szűzek zordon
Hárfát adának énnekem...

A hárfá zordon, de hősies; megküzdeni egy szegény, elhanyagolt, ébredező nyelven a görög ritmus és klasszikus dikció egész tömörségével és gazdagságával; Fábchich liheg, sziklákat görget, erőszakot tesz nyelven és szórenden, s közben kincseket talál: a magyar nyelv rejtett

hajlásait s zengéseit, melyekből mai költő is tanulhat; én is tanultam. Noha Fábchich minde kincsekről nem is látszik tudni: neki csak az fontos, hogy az összes metrumokat pontosan leutánozza; s talán legbüszkébb a metrumok táblázatára, melyet valóságos mappa-módra csatol könyvéhez: valóban rányomtatva szűkebb pátriájának map-pájára, mintahogy bélyegeink fölrását valamely honi táj képére nyomják, úgyhogy Rohonc s a többi faluk neve mellett egy-egy görög verssor képlete látható egy számmal, míg magukban a versekben minden sor után ugyanazon szám utal az illető metrumra; — mulatságos berendezés, mely a derék Fábchichot oly meglegedésre hangolta, aminek döcögős disztichonban adott kifejezést:

Árnyokatlan lángoszlopidat fitogattad, Egyiptom:
Árguszi százszemű léssz, árnyokat itt ha mutatsz!

Költői teljesítményére távolról sem volt ilyen büszke, amit a könyve elé biggyesztett másik disztichon tanúsít:

Hogyha magyar könyvére találsz, jó légyen, akár rossz:
Megvegyed, ámbátor olvasod azt sohasem.

Ez utóbbi disztichont valamely családi kéz más könyvek elé is beírta. Ezek a beírások általában külön fejezetet érdemelnének, s egy késői kutató számára szinte a család történetét dokumentálnák. Egy amsterdami Tacitus elején például a következő szavak olvashatók: *Natus Petrus 1749*. A gazda fia születésének évét jegyezte ide. Egy *Officium Rákócziánium*-ban más dátum áll: *In Zombam veni . . .* az évszámra most nem emlékszem. Egy dédapám élt Zombán. Másutt babonás receptek, imádságok, latin ének- és imakönyvek levelein. Betegségekre bort rendel a bölcs, fogfájásra kökénygyökeret. Itt a szőlősgazda is megszólal: az előlapon különös vonalak, rovások láthatók, melyek nyilván a hegyre fölhordott puttonyok számát jelzik. Ismét más bejegyzés vallásos érzéseket dokumentál, néha elég különösen, mint ez, az Ószövetség apokrif könyveinek egy XVII. századi magyar fordítására biggyesztve (ez már nem családi):

Szentírás-kedvelő jámbor olvasónak
Az Apocryphus is találtatik jónak.

Ujabb réteg: Garay János költeményei, nagyapámé, akinek Garay még iskolatársa volt. (Garaynak egy diákkori, kiadatlan, verskézírata is birtokunkban volt, amit Eötvös József egy levelével együtt — melyet ama kanonok-nagybácsihoz intézett — még diákkoromban nagybüsz-

kén a szekszárdi múzeumnak ajándékoztam.) Aztán Blair Hugó két-kötetes esztétikai műve, Kis János által magyarítva : ezt olvassa szegény Kőcserepy Vilma a *Kárpáthy Zoltán*-ban. Aztán a szerencsétlen Dömötör János posthumus munkái, melyet anyám kegyeletből vett meg, mert ismerte a szomorú költőt, ki Heine képét levette a falról, s magát akasztotta helyébe, élő valóságban. »Nem szerelemre való emberke volt« — ahogy egy nőismerőse előttem jellemezte. Mindezek, jól tudom, nem nagy ritkaságok vagy értékek ; aminthogy egy emberélet sem az ; de azzá lesz, ahogy múlik, az időben. Már-már a saját-magam-szerezte könyvek is emlékek, melyekre meghatódva nézek, akár az apáméira : lévén a »gyermek apja a férfinak«, s minden év apja az utánajövőnek. Itt vannak az *Olcsó Könyvtár* régi füzetei, amiket gyermekkorom filléreiből vásároltam hajdan s kötettem be piros vászonba ; itt a Hegedűs Pál-féle hagyaték, angol és francia kultur-históriai munkák ; ezt mint szegedi tanár vettem át özvegyétől a furcsa, feledett vidéki tudósnak, ki ott tanár-elődöm volt. Ady-relikviáim szintén történeti emlékek már, egy halott emlékei, s irodalom-históriai dokumentumok : holott mily ifjú modernség eleven ügyei voltak nemrég ! Kaffka Margittól kedves emlékem van : egy kéziratoss régi könyvecske, szépen bekötve, s a címlapra kalligráfikus írással rötta a névtelen kéz : *Költészetek, melyek nagy szorgalom mellett összeszedettek az 1834-ik esztendőben*. Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, Himfy verseit másolgatta ebbe hajdan egy ismeretlen honleány : de ma már nem csak ő miatta emlék és történelem nekem, hanem a nagyszerű író-asszony neve miatt is, aki fölfedezte és nekem adta, tudva, hogy érdekel . . . És más halottak, szegény Kaposy József, szegény Király György emlékei, az elesett ifjú Békássy Ferenc néhány könyve ! . . .

A könyvtár egyúttal temető s nekropolisz . . . De élők emlékei is lengenek itt, kedves írotársak szelleme, kik megajándékoztak könyveikkel, fiatal költőké, kik, most lépve tán ki az iskola padjaiból, első zsengeiket küldték el, valami kis vidéki kiállítású füzetkében.

Ősök, barátok, utódok közt vagyok.

A KÖNYVILLUSZTRÁLÁS MŰVÉSZETE

ÍRTA JASCHIK ÁLMOS

(ELSŐ KÖZLEMÉNY)

Azt a világkrizissé súlyosodó bomlási folyamatot, mely a világnézeti átalakulások mindenkor visszatérő jelenségeként napról-napra parancsolóbb formában követeli tudomásulvételét, talán egy tünete sem jellemzi oly kifejezően, mint problémaérzékenységünk rohamos növekedése. Az élet minden tényének újraértékelésére irányuló törekvéseink, a materializmus csődjének szótlan beismerését jelentő érzésfordulatunk az élet misztikus szemlélete felé lassanként valamennyiünkben, akik az életet nemcsak szemléljük, hanem érezzük is, kiváltja azt a lelki diszpozíciót, mely mai szellemi életünk minden jelenségéből a revízió szükségét és sürgősségét szűri le tanulsággul. Nem vonhatja ki magát alóla életérzésünk leghatalmasabb megnyilvánulása: a művészet sem, sőt megérették a revízióra annak egyes alaki típusai is. Az illusztráló művészet, bármennyire speciális formája is az ú. n. ábrázoló művészetnek, sokkal tágabb fogalmat jelöl, mint amekkorát egy alaki típusról elképzelünk. Azáltal, hogy az irodalomhoz vagy irodalmi természetű elgondolásokhoz tárgyi kapcsolatok fűzik, a legsokoldalúbb alakja annak az ősi ösztönnek, mely az érzéki világ motívumain keresztül szólaltatja meg az ember felfokozott életérzésének megnyilatkozásait. De nemcsak tárgyi (érzéki) élményeket közvetít, hanem valósággal keresztmetszetben adja a téma minden érzésrétegét, a szemléleti jelenségeket egy közvetlenül emberi érzelematmoszférán szűri át és — technikai kötöttsége következtében — a kifejezésbeli invenciót a kiviteli lehetőségek ellenőrzésével állandóan ébren tartja.

Az illusztráló művészetet általában úgy szokás tekinteni, mint valamely irodalmi műnek grafikai kíséretét. Ez a beállítás újabb keletű és korántsem határozza meg az illusztrálás lényegét. Tökéletlen volna azonban ez a meghatározás még akkor is, ha azt mondanók, hogy az illusztráció tisztán epikai művészet, mely egy irodalmi témára támaszkodva, grafikai eszközökkel követi a leírt vagy elmondott témát. Volt idő, amikor az illusztráció témája tárgyilag független volt a szövegtől és mégis illusztráció volt, és voltak viszont képek, amelyeket utólag hozzájuk írott szöveg kísért, amikor tehát mintegy ez vette át azt a szerepet, amellyel a későbbi felfogás a rajzot ruházta fel. Az illusztrációról alkotott felfogásunk úgyszólván emberöltőnként változik, mai megállapításunk más, mint a tegnapi volt, de főleg egészen más, mint amilyen a holnapi lesz. Mai ítéletünkkel azt állítjuk, hogy az illusztrá-

ció mindenekelőtt nem szövegkíséret és nem képes magyarázat. Lényegében, érzésében és felfogásában önálló művészi forma, mely mindenkor csak annyi közösséget tart fenn a szöveggel, hogy a közös témát mintegy grafikai vetületben mutatja be. Ez a témaközösség sem mindig tárgyi természetű, sőt vannak témák, amelyek a tárgyi alapon való közösséget nem is tűrik meg. Hogy például a lírikusok illusztrálására gondoljunk: alapjában elhibázott felfogás volna Petőfi *Tiszá-ját tárgyi* szempontból feldolgozni és illusztráció címen egy tiszaparti napnyugtát rajzolni, a versben leírt tények helyrajzi gondosságával. Mai ízlésünknek merőben idegen a lírikusoknak ily módon való illusztrálása és bizonyára elnéző mosollyal nézegetjük a jó Paul Thumannak — valamikor oly népszerű — Heine-illusztrációit, a romantikus epikának e polgáriarsult Schwindt-hangulatait. A lírikusok körül mindig és Paul Thuman óta is még állandóan kísért az eltárgyiasodás veszedelme, mint azt az Edmond Dulac Poe-illusztrációiban is látjuk, aki például a *Holló-val*, ezzel a versbe szedett, raffináltan misztikus halálfilozófiával, elkövette azt a hibát, hogy a hozzá készített illusztrációján egy kényelmesen bútorozott nappali szobát rajzolt, karosszékben ülő figurával s a szekrény tetején a hollóval. Ezáltal a vers legkevésbé fontos részei léptek előtérbe: a *hely*, ahol a költő a hangulatot átéli, és a *cselekmény*, a holló berepülése és elhelyezkedése a szobron. A hangulat kísérő motívumainak ez a realizálása ma kétségtelenül érzésszerű diszharmóniát idéz elő s a helyett, hogy hangsúlyozná a verset, felbontja azt. Ilyen és ehhez hasonló felfogásbeli tévedések érlelték meg azt a véleményt, hogy lírikusok egyáltalában nem illusztrálhatók, sőt minden erre törekvő kísérlet indokolatlan és céltalan. Hogy azonban ezt a véleményt a magunkévá tegyük, el kell fogadnunk eleve azt a megállapítást, hogy az illusztráció célja vagy szövegkísérő képes magyarázat, vagy hangulatfokozó eszköz. Ám ez a megállapítás, éppen az általános világnézeti átalakulás lelki krízisének következményeképpen, mindinkább veszít jogosultságából és mindinkább közeledik ahhoz a ponthoz, hogy az illusztrációról alkotott materialista álláspontját feladja, más szóval, hogy az író s a művész e munkatársi kapcsolatát magasabb szempontból revízió alá vegye. Ez a munkatársi kapcsolat, a művész szempontjából nézve, kétféle természetűnek látszik: leírónak, vagy átélőnek. Az előbbi esetben a művész munkája valóban csak kíséret, tárgyi plusz, egyéb semmi, a második esetben ellenben teljesen szubjektív élmény, melyben a rajz tárgyi része független a szöveg adatai részétől s tulajdonképpen nem egyéb, mint a szövegből kiinduló érzelmi továbbélés vonalának ívelt meghosszabbítása a grafikai területen át vissza, a szöveg

felé. Az elsőt közvetlen, a másodikat közvetett illusztrációnak is nevezhetnők. Közvetlen illusztrációkká minősülnek e szerint mindazok a szövegképek, amelyek a szövegben körülírt tényállást és cselekménykülsőségeket rajzi formában ismétlik, amelyek mindenkor tárgyiasak, még akkor is, ha a téma a fantasztikus elemek bevonásának lehetőségét is megengedné. A múlt század végének stílusa ez; egyszerű elveken nyugvó felfogás, mely anyagias kézzelfoghatósággal szól a közönséghez és úgyszólván minden igénye abban merül ki, hogy a tárgyi hűség ellenőrzését sikerrel megállja. A közvetett illusztrációnak közelfekvő példája Rippl-Rónai József arcképsorozata, melyet Molnár Ferenc *Égi és földi szerelem* című szindarabjához rajzolt, mely tárgyi szempontból ugyan nem illusztráció, ellenben illusztrációs célzatot képvisel hangulatkeltési szempontból.

Eltávolodhatnak azonban a művész még jobban is a szöveg tartalmi részétől és az íróval való munkatársi kapcsolatát a pusztá hangulatközösségig is redukálhatja. Ilyen törekvéseknek szélsőséges példái a több ízben megkísérelt zeneműillusztrációk, melyeket úgyszólván már csak a névleges vonatkozások kötnek a kiindulási pontul vett témához. Az ilyen stílusú illusztrációk megítélésénél egészen másodrendű kérdés a szöveg és szóba sem kerülhet a szöveghűség, A hangulatélmények tartalma egyénileg különböző lévén, a néző szempontjából egészen közömbös, hogy a képet vagy rajzot milyen érzelmi folyamat váltotta ki, ez esetben tehát a rajz vagy festmény önmagáért felel, mint akármilyen más, tisztán festői vagy grafikai alkotás.

A közvetlen és a közvetett illusztrációkon kívül, amelyek egy kimondott szövegre támaszkodnak, nem hagyhatók figyelmen kívül azok a képek és rajzok, amelyek bár nincsenek sokszorosításra szánva, mégis illusztrációknak tekinthetők tárgyuknál fogva, amennyiben történeti vagy mythologikus elbeszélésekhez kötődnek, keletkezésüket tehát ugyanolyan lélektani folyamat hozza létre és kíséri végig, mint a sokszorosítás céljából készült tényleges szövegillusztrációkat. Az ilyen rajzok és képek mögött mindig egy végiggondolt cselekménysorozat áll, melynek egy kiszakított epizódja szolgáltatja a feldolgozott témát. Ez a cselekménysorozat, szövdőjék ez a művésznak akár történelmi, akár mythologikus vagy biblikus olvasmányaiából, alapuljon akár egy, a reális jelenben lefolyó esemény közvetlen megfigyelésén vagy emlékképén, csirájában, lényegében mindig egy leírt vagy leírható szöveg, melynek fizikai és lelki ténysorozatát a művész tárgyilag gondolatban átéli, magában megfogalmazza és elmondja s végül leírászerűen érzékelteti. Munkácsy *Ecce homo*-jában a festői elemek és a téma tárgyias-

sága elválaszthatatlanul mosódnak össze, nem tekinthetjük tehát másnak, mint egy-egy példányban készült bibliailusztrációnak, melyben a saját korának illusztratív felfogása csorbítatlan jellegzetességgel jut kifejezésre. Ugyanilyen értelemben illusztráció a *Siralomház* is, a mult század irodalmi szegénylegény-romantikájának hú visszacsengése, amely mögött egy le nem írt, de irodalmi formában végiggondolt esemény lappang. Székely Bertalan V. *László*-ja sem közvetlen festői átélés eredménye, hanem egy hasonló módon átélt történelmi följegyzésnek tárgyi és hangulati illusztrációja. Lélektanilag éppen úgy, mint az *Ecce homo*, ez is másodfokú élmény, különféle irodalmi mellékképzetekkel terhelt elgondolásoknak festői eszközökre történt transzponálása. Bátran kijelenthetjük, hogy majdnem egy teljes évszázad európai művészete nem tett mást, mint illusztrált, amikor témaközösségbe lépett az irodalommal és a történelmével. Az impresszionista visszahatás, a kizárólagosan »festői« témák kultuszával, az irodalmi háttérrel pillanatnyilag elhomályosította s úgy látszott, mintha a festészet egyelőre meg is szabadult volna az irodalmi túlterheléstől. Jellegzetes példának tekinthetjük erre nézve a nagybányai piktoroktól »illusztrált« Kiss József-verseket. Amíg az impresszionizmus felülkerekedése előtti időkben az egész festészet illusztrációkat termelt és még a tájképei is természetrajzi illusztrációk voltak, addig az impresszionizmus beérkezése után még a kifejezetten illusztrációs szándékkal készült képek is aggodalmasan kikerülnek minden önként kínálkozó alkalmat, mely a megúnt és megtagadott irodalmiság veszélyét látszik rejtegetni. A Kiss József-illusztrációk tehát tisztán hangulatképek, a verskötet dekoratív kiegészítői és egyik képen sem érezzük, hogy futólagos festői hangulatnál többet s főleg mélyebbet akarna nyújtani. Azoknak a képeknek Kiss József meleg, panaszos zsidólírájához, sokszor siránkozó szentimentalizmusához a világon semmi közük sincsen. Jókedélyű, egészséges piktúrák azok, szinte sajnáljuk, hogy nem juthat bennük kifejezésre, nyomdatechnikai stílusuk szerencsétlen megválasztása miatt, a pleinair atmoszférikus örömeinkben tobzódó színekincse.

Minthogy azonban a fejlődés törvénye szerint az átélt fejlődési fokozatok eredményei által fölébresztett szükségletek többé el nem altathatók, az impresszionizmus irodalmi témátlansága következtében hirtelen talaja-vesztett elbeszélő hajlam könyvek részére szánt illusztrációkban élte ki magát. Itt természetesen nem gondolhatunk csak a hazai viszonyokra, amelyek illusztrált könyveknek stílusfejlesztően tömeges megjelenését lehetetlenné tették. A külföldi művészek gazdagon kárpótolták magukat a festészetből száműzött mesemondás elvesz-

téséért és az iparművészet leple alatt folytatták tovább az impresszionizmus tiltó szavára rövid időre megszakított fejlődési vonalat. Az impresszionista idők iparművészete — ma még keresztleletlen gyermek — sok olyan kérdést vetett fel és tartott felszinen, amelyeknek pusztá megjelenése is elég volt ahhoz, hogy a grafikai művészet képének megváltozott külsőt adjon. Külön hangsúlyozott stílusprobléma lett például a könyv művészete, nemcsak esztétikai, hanem nyomdatechnikai szempontból is. Ebben a hangsúlyozásban bizonyos támadó célzat éleződött ki a közvetlen korábbi idők esztétikai szabadelvűsége ellen, mely minden képet, mely egy könyv szövegét kísérte, technikai kivitelére s a szöveghez való viszonyára tekintet nélkül, illusztrációnak fogadott el. A 80-as és 90-es évek ízlése még nem érzett különbséget az »illusztrált« könyv és a »képes« könyv között, a századunkat bevezető évek stíluskereső buzgalmáé az érdem, hogy felismerte a két könyvtípus különbségét és közöttük a határvonalat megvonni törekedett. Ezzel az igyekezetével kibékít sok olyan hibájával, amelyeket különösen a régi stílus-tradíciók merev elvetésével kapcsolatban elkövetett. Az elvéül kitűzött anyagszerűséget átvitte technikai területre is és a stílusegység nevében teljes technikai összhangot követelt a szöveg és az illusztráció között. Ezzel körülbelül azt mondta, hogy a képnek is könyvnyomdai úton kell készülnie, vagy legalább is a szöveggel egyenértékű tipográfiai elvek szerint valónak kell lennie. A más úton készült képek egyszerűen »mellékletek«. Egészen külön típusá lett a »képes könyv«, mely önálló jellegű, vagy szöveggel kísért képek reprodukcióit hozta.

Ez a kettétagolódás annak idején igen nagy jelentőségű volt, véget azonban még ma sem ért, mert a közvetlen okok, melyek előidéztek, ma is fennállanak. Ez okok legfőbbje a fotomechanikai sokszorosító eljárások tökéletesedése, ami úgyszólván bármely stílusú és technikájú rajzot vagy képet valami módon reprodukálhatóvá tesz. A reprodukálhatóságnak úgy művészi, mint technikai tökéletesedése, nemkülönben mechanikai gyorsulása, ma is tartó tökéletesedési folyamat, mely hihetőleg tartogat még számunkra újabb technikai lehetőségeket.

Amíg tehát a kézműipari sokszorosítás idején a technikai stílusproblémák nem okoztak súlyosabb kétségeket az illusztrációk értékelése tekintetében, addig annál több komplikációt idéznek elő ma, amikor az illusztrációk nemcsak művészi, hanem nyomdatechnikai ellenőrzésnek is ki vannak szolgáltatva. Sőt, hogy egy kevésbé méltatott fontosságú tény hangsúlyozzunk, a nyomdatechnikai szempontok egyre nagyobb jelentőségűekké válnak. Az 50-es években aligha

merültek fel súlyosabb kétségek aziránt, hogy vajjon egy nyomat megközelíti-e a rajz eredetijét vagy sem és szinte azt kell gondolnunk, hogy a reprodukció pusztá ténye maga olyan szórakoztató és lekötő élmény volt a közönség számára, hogy a kritikáig talán el sem jutott. A materialista tanok terjedésével járó józanodás és a kritikai tudatosság kiérlelése lassanként kiölte a közönségnek ezt a naív engedékenységet, tudatosokká tette az igényeket és szinte kihívta az illusztrációk technikai előállításának kritikai mérlegelését.

Mai közönségünk már tudja, vagy legalább is könnyen megérti, hogy a reprodukált kép a technikai eljárások egész során megy keresztül, amíg illusztráció alakjában a könyvbe kerül s hogy azt, mint a művész feltétlenül hiteles munkáját, csak óvatos fenntartással fogadhatja el. Természetesen a reprodukció hűsége nemcsak a sokszorosító eszközök tökéletességén vagy silányságán, hanem a művész grafikai kulturáltságán is múlik. Fejlett könyvkultúrájú országokban, ahol a technikai eszközök a minőség maximumára képesek, a sokszorosítás jóságáért javarészből maga a művész felelős. Alaposan ismernie kell a géptechnika teljesítőképeségét és ennek lehetőségeihez a saját érdekében alkalmazkodnia kell. Az illusztrációkon nevelt szemű művelt angol vagy német közönség pontosan meg tudja állapítani, hogy egy reprodukción mennyi a művész és mennyi a cinkográfus, a litográfus vagy a nyomdász érdeme és ugyanígy felismeri azt is, hogy az esetleges kiviteli fogyatékok a művész grafikai hozzá nem értéséből, vagy a technikai munkatársak hanyagságából származnak-e. Ott aligha fordulhat elő, hogy követ vessenek egy művészre valamelyik munkájának rossz reprodukciója miatt, ha nyilvánvaló, hogy az technikai okok miatt lett rossz. Sajnos, éppen ennek a felismerése az, amit sem könyvekből, sem okos előadásokból megtanulni nem lehet, mert nem elég az intellektusnak könyvművészeti irányban való foglalkoztatása, a szemnek, a látásnak kell sok-sok nemzedéken keresztül finomodnia, amíg megszerzi az észrevevésnek azt az élességét és ösztönösségét, mellyel minőségkérdésekben tájékozódni tud. Iskolapéldául szolgálhat erre az a közkeletű magyar szokás, hogy itt készült illusztrált kiadványokat angol vagy német könyvekkel hasonlítanak össze. Ez az, amit csak hiányos grafikai műveltségű ember követhet el, aki nem tudja, hogy egy jó könyv kitermeléséhez nem elég a művész képessége, a cinkográfus és a nyomdász buzgalma, legkevésbé a kiadó áldozatkészsége, ehhez idő kell, sok idő, hosszú évek hagyománytisztelete, munka és elmélyedés, szeretet és tanulás. A néhány év előtti konjunktúra hirtelen fellobbantotta nálunk is az illusztrált könyvek lázát, de ha sorra

vennők az akkor készült könyveket, mást, mint jószándékú törekvést aligha állapíthatnánk meg belőlük. Ha a konjunktúra rosszabbodása nem apasztotta volna le e téren a termelést, akkor remélhettük volna, hogy két-három emberöltő munkájával egészen kifogástalan színvonalú illusztrációk sokszorosításáig is eljutunk.

Az illusztrátor közvetve szól közönségéhez, művét technikai társak interpretálják, jót együtt tehát csak akkor nyújthatnak, ha munkájukat a tárgyi hozzáértésen kívül bizonyos emberi érzelmközösség és rokonelvőség is támogatja. Mert ha például X. Y. kiadó úr, akit azelőtt sohasem, vagy talán két éve láttam, egy napon azzal toppan be hozzám, hogy rajzoljak számára (sürgösen, holnapra) illusztrációkat, hogy ő azokat (sürgösen) kinyomtassa (a könyv már szedés alatt van), megfeszülhetek bele én is, a cinkográfus is, a nyomdász is, tisztességes munka abból nem kerekedik ki.

A MAGYAR IRODALOM ISMERTETÉSE A KÜLFÖLDÖN

ÍRTA IFJ. BÁRÓ WLASSICS GYULA

Azt a nemzetnevelő és nemzetmentő reformmunkát, mely Magyarország lelki megújítását tűzi ki célul, hűségesen kíséri az a gondolat, hogy »a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországnak kultusztárcája egyúttal honvédelmi tárca is.« Mivel a nagy nyugati kultúrákkal való összeköttetéseink mélyítése nélkül nemzeti törekvéseinknek a külföldön való szolgálata és kulturális hivatásunk elismertetése nem lehetne teljes, a mai magyar kultúrpolitika egyik sarkköve: a vezető nemzeteket a megértés és meggyőzés erejével hozzánk kapcsolni. Ennek útja az emberiség előtt értéket képviselő nemzeti sajátosságaink feltárásán vezet keresztül s ebben a munkában fontos szerep vár a magyar kultúra alkotásainak a külföldön való bemutatására.

Itt fonódik bele a magyar kultúrpolitika nagy keretébe a magyar irodalmi propaganda ügye, amely sokáig kívül maradt az állami gondozás körén, noha számos ok szól a mellett, hogy ez a jelentékeny feladat nálunk hatósági gondozásban részesüljön.

Míg a világnyelveken dolgozó írók művei előtt nyitva van a széles világ, a magyar író könyve csak a kis magyar olvasóközönségre számíthat. Pedig a tehetségekben gazdag magyarság annyi új szint, erőt és

értéket termel, hogy a magyar gondolatot hordozó magyar szépirodalom kimagasló alkotásai számára a világ kapuját kinyitni nemzeti kötelességünk. E gondolat felismerése adta a kezdeményezést arra, hogy a kultusztárca költségvetése a külföldi irodalmi kapcsolatok ápolásának hasznos rovatával gazdagodjék.

A *Budapesti Szemle*, valamint egyes napilapok hasábjain több ízben volt alkalmam körvonalozni azokat a szempontokat, melyek a közoktatásügyi kormányzat szeme előtt lebegnek, midőn fő tennivalóját e téren abban keresi, hogy a jó fordításokat elősegíti, s amennyire lehet, megkönnyíti a lefordított műveknek a külföldi kiadókhöz való eljuttatását.

Hangsúlyozni kívánom, hogy nincs szó anyagi segítséggel létrejövő nagy magyar propaganda-kiadásokról; a cél az, hogy a magyar szépirodalom vándormadarai érdeklődő és érdekelt külföldi kiadóknál belső értékük alapján nyerjenek vendégjogot. A magyar irodalom külföldi elterjedésének tanulmányozása egyébként is számos alkalmat nyújt annak a meggyőződésnek megérlelésére, hogy a fordítások és külföldi kiadások ügye magára hagyva nem alakul mindig a legkívánatosabb irányban. Gulyás Pál (*Magyar szépirodalom idegen nyelven*) is észreveszi és megállapítja, hogy a »fordítás kitüntetésében részesült« magyar szerzők között sok a ma már honfitársaik körében is elfeledett név s még több az olyan, akit nemsokára elnyelnek Léthe hullámai. Az egyes korszakok múló divatnak alávetett irodalmi ízlése sajnálatosan fordul néha jelentéktelen művek felé, szárnyára kapja a könnyű pelyhet s nem nyúl a komoly, örök értékek után.

És mégis kevesebb kifogás észlelhető ez ellen a kártékony szeszélyesség ellen (mely pedig például Ambrus Zoltán mellőzésére vezetett, szemben Beniczkyné Bajza Lenkével), mint az ellen a gondolat ellen, hogy egy ügyosztály válogasson a fordításra szánt művek közül, ami ellen mindjárt a pártolásra szoruló »hivatalos irodalom« jelszavát szokták odavetni, szemben a hivatalos fórum által elhanyagolt »igazi« irodalommal. Irodalmi életünk sajnálatos széttagoaltsága miatt a szervezett irodalmi propagandával szemben könnyen támadnak efféle vádak és ellenvetések, azonban, úgy hiszem, akciónk eddigi folyama alatt is mindenki meggyőződhetett arról, hogy hűségesen követtük azt az irányelvet, hogy midőn valaki a magyar irodalom általános ismertetésének terhét veszi vállára, törekednie kell az egyéni ízlés által megszabott határokon túl a magyar irodalom képének lehetőleg összes jelentékeny színteljeit felölelni, mert e nélkül csonkítatlan kép nem jöhet létre.

A magyar kultúra alkotásainak kiválogatásánál az elfogult egyoldalúság kerülésén kívül vezető szempontul jelöltem meg azt is, hogy

ama művekben, melyek a külföld elé kijutnak, — a világ legjobb szelemeivel való eszmei közösségben — lehetőleg a magyar faj legbensőbb lényege tükröződjék. Azzal tisztában kell lennünk, hogy — mint Schöpflin Aladár találóan megállapítja — a külföldiek csak olyan magyar mű iránt érdeklődhetnek, mely olyasvalamit ad, ami nekik maguknak nincs, vagyis amiben számukra új gondolat, új milieu, új mese, szóval újszerűen ható lelemény van.

Erre utal Harsányi Kálmán is, amidőn kifejti, hogy az egyetemes irodalom csak az által gazdagodhatik, amit a más-más vérmérsékletű népek és nemzetek külön szín-, fény-, árnyék- és milieu-értékeiből ajándekoznak a kincshalmazához. Nekünk látszatra igénytelen semmiségek, mint megannyi mezőkövesdi himzés, fel tudják frissíteni egy-egy új színnel a világirodalom dús palettáját.

*

A külföldi nagy nemzetek között azelőtt leginkább a német volt az, mely nem elégedett meg saját irodalmának gazdag tárházával, hanem igyekezett szellemi látóhatárának körét egyre tágítani; ma már a franciák s az angolok sem annyira elzárkózók, mint annak előtte, nem is beszélve az olasz piacról, ahol újabban legkevesebb akadályra találunk.

Mindenütt világirodalmi sorozatok jönnek létre, minduntalan felhangzik a panasz remekművek fordításainak hiánya, vagy rossz fordítások miatt. A Coopération Intellectuelle s az internacionális P. E. N. Club tárgyalásain homloktérbe kerül és a napirend érdeklődéssel kísért pontjaként szerepel a »question de la traduction«, sőt párhuzamos reformtörekvésekről számolhatunk be, melyek a rendszeres fordítói munkát közös szervezettel óhajtják biztosítani.

Igy a folyó év májusában Parisban a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetének szakértekezlete elhatározta a fordítások ügyének intézésére egy nemzetközi hivatal (Académie de la traduction) felállítását. E szakértekezletre magyar részről dr. Hankiss János debreceni egyetemi tanár kapott meghívást, aki az illetékes körök érdeklődésének felénk terelése céljából Parisban tartott előadásaival jelentékeny sikereket mutathat fel.

Ez alkalommal megállapítást nyert, hogy a nemzetek közeledését nagyban megnehezíti az, hogy egymás irodalmát nem ismerik. E helyes kiindulópontból folyik, hogy mindenekelőtt a meglévő fordítások bibliográfiáját kell elkészíteni s ezt évente kiegészíteni; — ezenkívül minden ország helyi bizottsága gondoskodik a még le nem fordított

jelentékeny művek jegyzékének összeállításáról. A zugfordítások ellen úgy igyekszik küzdeni a hivatal, hogy a legjobb fordításokat díjakkal tünteti ki. Végül anyagi támogatást is tervez oly művek fordításainak kiadására, melyek lefordítása kulturális szükséglet ugyan, de annyira kis közönségre számíthatnak, hogy kiadásuk magánkiadótól nem várható.

Radó Antal, a magyar P. E. N. Club alelnöke, a *Pester Lloyd* hasábjain nemrégiben találóan mutatott rá az egyébként örömmel üdvözölt intézmény hiányosságaira. Tegyük fel, hogy a magyar bizottság valamely művet fordításra ajánl, s a központ az ajánlatot egy párizsi kiadócéghoz továbbítja. A párizsi kiadó cég természetesen nem fogja vállalni a mű kiadását a nélkül, hogy a művet ne bíráltná felül. Azt fogja mondani: »Nincs bizalmi emberem, aki magyarul tud. Mutassák be fordításban.« Most megtörténhetik, hogy a lefordított mű nem tetszik a kiadónak s nem adja ki. Mivel azonban ennek a kockázatnak a fordítók nem szívesen teszik ki magukat, a magyar könyv piacát a nemzetközi fordítói iroda egyedül nem képes biztosítani. A fontos tehát az, hogy a kijelölt művek fordítói részére abban az esetben is biztosítva legyen munkájuk jutalma, ha esetleg a mű nem talál hamarosan kiadót, vagyis hogy az állam fokozott buzgalommal támogassa a fordítások létrejöttét.

A kérdésnek ez a gyakorlati megvilágítása mindenben egyezik azzal az elvvel, melyre fejtegetéseim elején rámutattam s mely világosan megjelöli a hatósági beavatkozás körét és mértékét, melyhez e téren alkalmazkodnunk kell.

A Coopération Intellectuelle kitünően vezetett lelkes magyar bizottsága, valamint az Institut mellé kiküldött állandó képviselőnk közismert buzgósága bizonyonnyal sikeresen fognak közremunkálni annak a tanácsadó szervnek a megteremtésében, mely a magyar jegyzék összeállítására, illetőleg kiegészítésére alkalmas lesz s amely megbízható iránytűt ad a magyar irodalom külföldi megismertetését mind szélesebb mértékben felölelő s így mindinkább szerteágazó fordítási akciónknak.

A szellemi közigazgatás legkényesebb problémája: megtalálni a helyes utat a hatósági tevékenység túltengése és a »laissez faire« végletei között, de ha a jegyzékösszeállítás minden tekintetben megnyugtató összetételű s pártoskodástól ment irodalmi forum kezébe kerül, intézményes biztosítékkal lesz elszigetelve a kormányhatóság tevékenységi köre attól a mesgyétől, ahol az irodalom és művészet berkeiben két-szeresen szent »noli me tangere« kezdődik.

AZ ÚJ AMERIKAI IRODALOM

ÍRTA RALPH BEAVER STRASSBURGER

(NEW YORK)

Amerika irodalmi virágzása a múlt század közepén a new-englandi iskola befolyásának tulajdonítható. Az északkeleti partvidéki államok adták Amerikának azt a sajátos irodalmi kultúrát, melyben a környezet és klíma alig változtatott lényegesen az angolországi hagyományokon. New-England kultúrája európai volt, legközelebb az angolhoz állott, finom, halk-szavú, az érzelmek lefokozására alapított és jól nevelt emberek kultúrája. Temperamentum, szenvedélyek viharzása tabu volt ebben a környezetben. E kultúra művelői mérsékeltan analitikusak voltak, de csak olyan mértékben, amilyenben a bon ton és a puritanizmus erkölcsi tilalmai nem állották útját a lélektani kíváncsiságnak. A gazdag kereskedők irodalma volt ez, azoké, akik elegánsan berendezett házaik ablakán keresztül látták az életet, amely nem mindig gyöngéd és igazságos, de nagyjában jó és végeredményében kellemes. A Hawthornok és a Longfellow-k irodalma volt ez, akik kitermelték a maguk sajátos filozófiáját Emerson transcendentáliszmusában.

Ezután hosszú évekig nem volt Amerikának tipikus, egy az országra jellemző irodalma. A lakosság angolszász jelleme lassanként, amint milliók özönlöttek be a kontinentális Európából és amint a környezet befolyása mindinkább érezhetővé lett, jelentékeny változáson ment át. Egy hatalmas országot kellett felszántani, produktívvá tenni, erdőket kellett irtani, vasutakat kellett építeni, a modern élet ezer raffinériáját kellett kieszelni és gazdaságilag értékesíteni, felhőkarcolókat kellett építeni, Rockefellernek és Fordnak kellett jönni, Amerikának a világ leggazdagabb országává kellett lennie. A műszak nemcsak háborúban, hanem az országépítés munkájában is hallgatnak. Nem tudom, nem értenek-e félre, ha azt a szót használom, hogy *mohón* kellett építeni, mert sok volt a teendő és az élet rövid. A kincs a nemzet lábánál hevert és értékesíteni kellett. Egy olyan faj vágott neki a hihetetlenül nagy munkának, melyet Európa elkéséřített, vallása, politikai felfogása miatt üldözött, álmodozónak, istentagadónak hívtak. Az új hazában egy új vallást alapítottak, egy vallást, melynek alapja a jólét, sátánja a nincstelenség, legfőbb parancsa az egymás támogatása, istentisztelete az alkotás, a munka vallása, egy elcséřelt frázis vallása, mely Amerikában étellel szivta tele magát és valóságga vált.

A felhőkarcolót tekintik Amerika szimbolumának, aminthogy csakugyan az is. Mégis materialistának mondják az amerikai civilizációt, szívtelennek, embertelennek. A felhőkarcoló az ég felé tör, egyrészt szükségből, másrészt benső meggyőződésből. Az amerikai civilizáció ugyancsak szükségből és meggyőződésből materialista, egyrészt mert léte kategorikus imperatívuszának a természet által számára felhalmozott kincsek értékesítését tekintti, másrészt mert vallása, hogy az emberi nem jóságának az anyagi felvirágzás magas foka az előfeltétele, a gazdagságé, mely meglegedettséget szül, és nem a szegénységé, mely nyomorba, bajba, szerencsétlenségbe dönt.

Amerika az építés munkájában egy kissé megállapodott. Talán nem is helyes ezt mondani, mert hiszen a megállapodás csak relatív; talán jobb volna azt mondani, hogy a munka automatizálódott, hogy ma már kevesebb erőkifejtéssel jár és mégis több hasznot hajt. Ezáltal természetesen energiák szabadultak fel melyek foglalkozás után néznek, keresik helyüket a teremtésben, fölfedezni óhajtják Amerika titkát, a gazdagság és élet titkát. Különösen a háború óta nagy Amerika gazdagsága és életerő-feleslege. Különösen a háború óta lendült fel az önmegismerés kultusza, az irodalom szeretete.

Az új amerikai irodalom, mely csak pár éves, ma már nem emlékeztet Angliára, Európára. Tipikusan amerikai, tépelődően, önmarcangolóan amerikai, nem a jólakott kereskedő önbizalmával, hanem a jövőbe látó géniusz bizonytalanságával, tétova sorskeresésével. Ezt a modern amerikai irodalmat Európa is kezdi megismerni és megbecsülni. Ime, a hosszú időn át keresett »ujdonság«, egy új civilizáció kiizzasztott gyöngye, az Új Ember jelentkezése.

Sinclair Lewis, Sherwood Anderson és Theodore Dreiser az új amerikai irodalom szentháromsága. Mindhárman képprombólók, elégedetlenek, aranyásók, a filiszter gyűlölői, az Élet értelmezői, a Halál megvetői. Lewis *Main Street*-je és *Babbitt*-ja iskolát alapított. Ez az amerikai civilizáció sötétebb oldala, Nyárspolgár Ur meghatottságtól rezgő hangjának lekicsinylése, az Arany Borjú szétrombolása. Most, hogy Amerika kezd leülepedni, itt az ideje, hogy fölfedezzük az amerikai filisztert. Ime ilyen, ezek a hibái, nem javíthatatlan, de sietni kell, mielőtt rossz tulajdonságaiba túlságosan beleéli magát. Kevés nemzet mondhatja el magáról, hogy ily fiatal korában máris oly jól megismerték, mint a modern amerikai irodalom úttörői, de különösen Sinclair Lewis. Sherwood Anderson *Story Teller's Story*-ja ugyancsak keresztmetszete az amerikai életnek, nem kicsiszolt, aminthogy általában a modernnek írásai nem vetnek súlyt az eleganciára, éles szemmel, kímé-

letlen kézzel az agyagba vájt alkotás, meghatóan naív és elképesztően komplikált, egy élet keresése és a melancholikus lemondás vigasztalódása. Dreiser *American Tragedy*-jéről a *London Times*-ban azt olvastam egy minden szavát megfontoló kritikustól, hogy klasszikus munka, amellett, hogy stílusa qualitástalan. A nagy vonalakra veti a súlyt, bár az aprólékosságig részletező, ijesztően analytikus, gyilkosan tragikus. Egy gyilkos fiatal ember története, amely a melodráma hatást kereső könnyfacsarásának mellőzésével az Életről beszél, melyet a gyilkos kiolt és melyet belőle kiszorítanak, a civilizált ember komplikáltságáról és céljának ijesztő hiányáról, egy nagy rejtélyről, melyet Dreiser megoldani nem, de felvetni igenis tud. Ebben áll genialitása. Dramatizálni tudja a nagy problémákat, a nélkül, hogy bölcselkednék; korrajzot ad egy inkább elhibázott, mint elvetemedett tett szörnyűségén keresztül, valóságban életet ad, miközben életet vesz.

Sokan vannak az »ifjú« amerikai írók; ifjak nem életkorban, hanem szellemben, az önismerés merészségében, az önmegismerés forradalmiságában. Az amerikai élet tempója nemcsak felhőkarcolókat, száguldó transzkontinentális vonatokat és Lindbergheket, hanem irodalmat is termelt méhében, nagyot, megérintőt és megértőt. A »materialista« világfelfogás, mellyel Amerikát vádolják, egy realizztikusan idealista gondolatmenetnek adott életet. Az arányok óriásiak, az inspiráció szinte mérhetetlen, az emberek vágatnak... mi után? Arany, boldogság, nagyság után? Az új amerikai irodalom művelői éppen azon fáradoznak, hogy ezt kitalálják. Sohasem fogják megtalálni a titkok titkát, a bölcsek kövét, de megpróbálták és nem riadtak vissza megértés hiányától, agyonhallgatástól, osztracizmustól. Ma a fiataloknak van Amerikában a legnagyobb sikerük, könyveiket tízezerszámra nyomtatják, támadják és védik őket, beszélnek róluk az újságokban, templomokban, irodalmi szalonokban, Main Streeten és Fifth Avenue-n, gyűlölik és szeretik őket, olvassák őket. Ameriká megérett egy nagy irodalomra; a gyors fejlődés viharában, mely az ország sajátsága, egypár év alatt tápot kapott a tett kritikája, az önismerés vallássá emelése. Mi

lesz ennek a »Sturm und Drang«-nak a vége? Amerika irodalma is leülepedik majd a tekintély és hagyomány állóvizébe, vagy pedig átszellemülve, megihletve az élet gyors tempójától, feljebb és feljebb megy ismeretlen magasságok kutatására, fölfedezetlen titkok fölfedezésére.

KÖNYVKÖTŐMŰVÉSZET

ÍRTA VÉGH GYULA

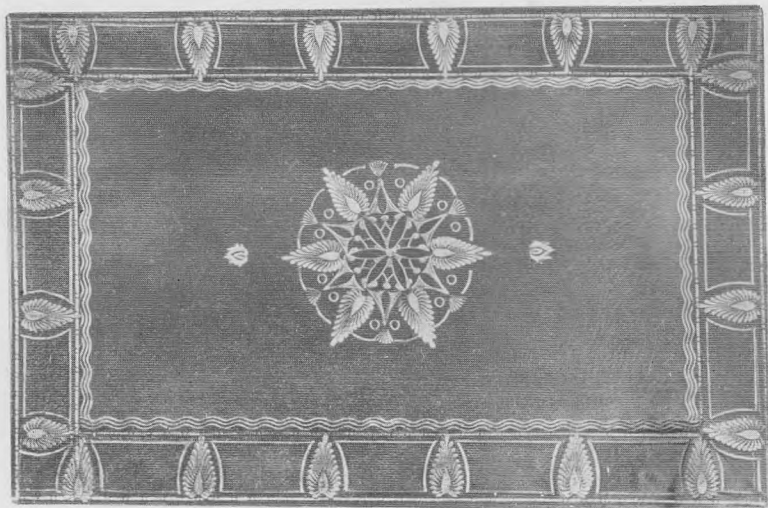
Annak a sorozatnak, mely »A könyvkötőművészet« címen indul meg Lipszében, első kötete nemrég hagyta el a sajtót.¹ Kiadói, Hans Loubier és Erhard Klette, előszavukban ismertetik vállalkozásuk kettős célját. Az egyik cél: alkalmat nyújtani a régi könyvkötészet kutatóinak tanulmányaik közzlésére és ezzel előmozdítani a könyvkötészet fejlődéstörténete terén folyó tudományos kutatást. A másik cél a különféle nemzetek modern könyvkötőművészetének ismertetése, a művészi ízlés nemesítése, nem csupán a mestermunka-számba menő kézi kötések méltatásával, hanem tekintetbe véve a manapság nélkülözhetetlen, gyárilag készült ú. n. kiadó-kötéseket is, amennyiben ezek művészi igényekkel lépnek fel. Ezen kettős céljának megfelelően az évkönyv két részre oszlik: a régi és a modern könyvkötéssel foglalkozóra. Az elsőben tizenhét cikk tárgyalja a régi könyvkötőművészet egyes fejlődéstörténeti és technikai kérdéseit, valamint a velük foglalkozó rendszeres kutatás általános irányelveit. Különösen érdekes Endersnek, a würzburgi egyetemi könyvtár igazgatójának cikke az észak-bajorországi könyvkötészeti kutatások módszereiről és eredményeiről, melyben a szerző a régi kötések díszítéséhez használt nyomóvasak motívumainak összegyűjtését és gondos összehasonlítását ajánlja; ettől a régi kötések eredetét és az egyes mesterek oeuvre-jét illetőleg fontos eredményeket remél. Nem kevésbé fontosnak tartja a levéltáraknak, régi számadásoknak és céh-szabályzatoknak a könyvkötészetre vonatkozó adatok szempontjából való átkutatását. Loubier professzor, a berlini állami Kunstbibliothek őre, kinek közkézen forgó könyve és értekezései nagy mértékben hozzájárultak a régi könyvkötészetre vonatkozó ismeretek terjesztéséhez, a kötések illusztrációinak repertoriumát kívánná megvalósítani. Ha ez a kezdeményezés visszhangra találna és a szertesőrt illusztrációk összeírása egységes elvek szerint és kellő szakértelemmel történnék, rendkívül értékes anyag volna összegyűjthető, mely az összehasonlítást nagy mértékben megkönnyítené. (L. 1. mellékletet.)

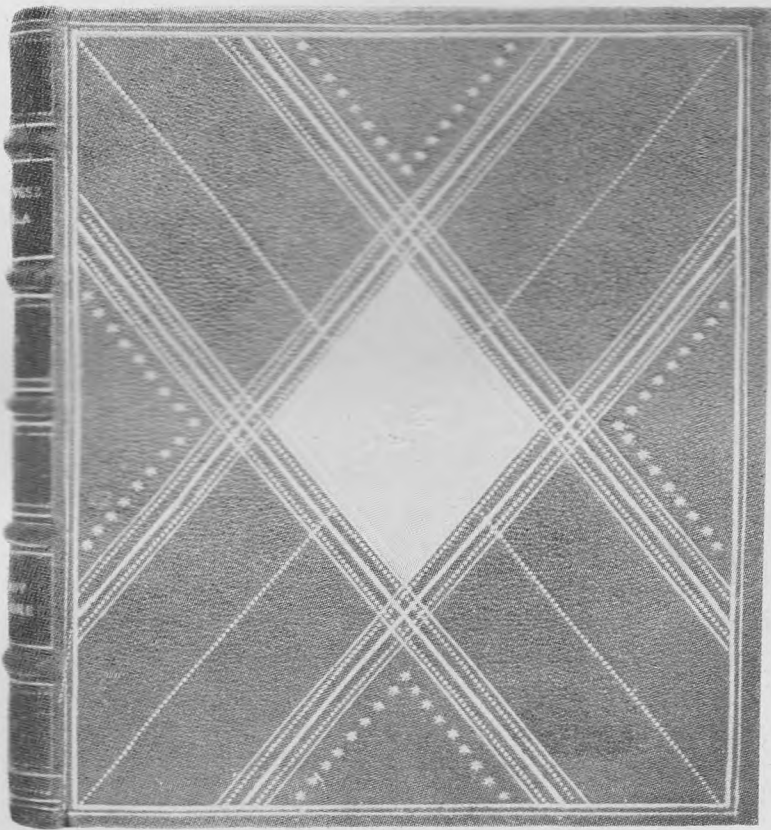
A régi kötések egységes lajstromozása érdekében szólal fel az évkönyv hasábjain Johannes Hoffmann, a lipcsei városi könyvtár és levéltár igazgatója, kinek indítványára a német könyvtárnokok múlt évben megtartott kongresszusa bizottságot küldött ki a nagyfontos.

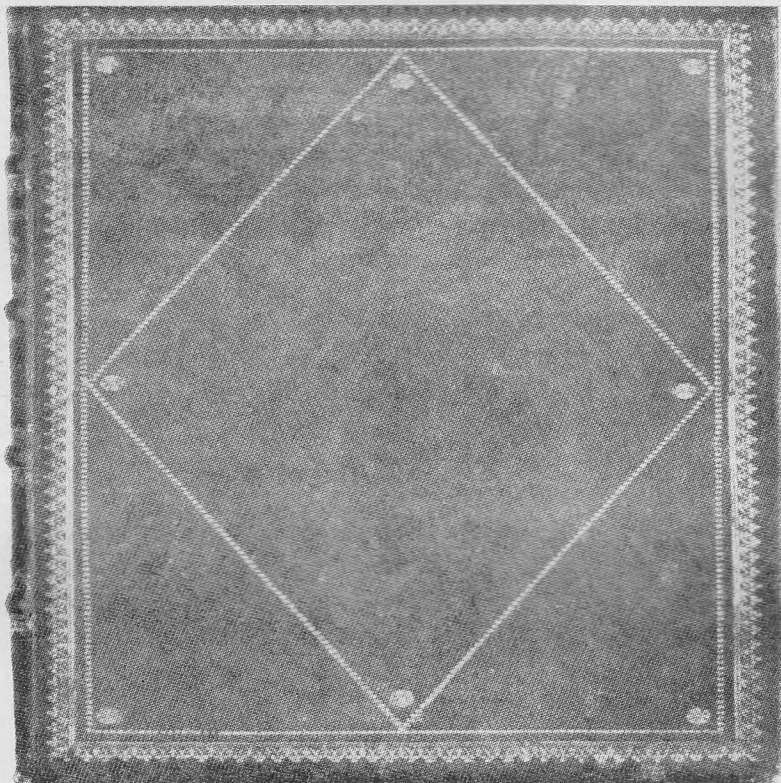
¹ *Jahrbuch der Einbandkunst*. Erster Jahrg. 1927. Verl. d. Einbandkunst.

KÖTÉS AZ AMORBACHI BENCÉSKOLOSTORTÓL,
XV. SZ. WÜRZBURG, EGYETEMI KÖNYVTÁR

ságú ügy előkészítésére. A bizottság az egységes rendszer szerinti kutatáshoz való csatlakozásra szólította fel a német és osztrák könyvtárakat s a régi anyaggal rendelkező 140 könyvtár közül máris 125 jelentette be készségét. Ezzel kapcsolatosan meg kell itt említenem, hogy a régi könyvkötéseknek magyar könyvtárainkban rejtőző anyaga is még mindig várja a rendszeres feldolgozást. Az 1882. évi országos könyvkiállítás megmutatta, hogy milyen kincsek birtokában vannak nagyobb könyvgyűjteményeink. Azóta növekedett is az érdeklődés hazánkban a régi könyvek iránt és több mint valószínű, hogy a Ráth György által megindított és egyes különleges kérdésekre — pl. a Corvin-kódexekre — vonatkozólag máris szakszerű alapossggal folytatott kutatásoknak az egész szakmára kiterjedő rendszeres keresztülvitele sok új adattal gazdagítaná a régi könyvkötészet tudományát. Az irodalom mai állása mellett már nem is volna nehéz itt megtalálni a kapcsolatokat a külföld és Magyarország könyvkötészetének stílusfejlődése között, sőt kétségtelen, hogy a kutatás, a mellett, hogy új fényt vetne műiparunk multjára, még az olasz, német és francia mesterek munkáinak számát is növelné egy-egy eddig ismeretlen darabbal.

*

Az évkönyv második részében a modern könyvkötészet és ezzel párhuzamosan az egész modern iparművészet stílusfejlődésének a legkülönfélébb szempontok szerint beállított s éppen ezért rendkívül tanulságos méltatását találjuk. Európának csaknem valamennyi nemzete szóhoz jutott itt. Gyakorlati képzettségű könyvkötőmesterek s az elmélet terén mérvadó szakemberek ismertetik korunk modern könyvkötőművészetét, válogatott példák bemutatásával illusztrálva értekezéseiket. Első helyen természetesen a német könyvkötészettel foglalkoznak az írók, e mellett azonban helyet talált az évkönyv első kötetében az osztrák, a svájci, a francia, magyar, dán és norvég modern könyvkötészet méltatása is, míg az angol, amerikai, olasz, holland, lengyel könyvkötészetnek és egyes kiválóbb mesterek műveinek behatóbb ismertetése a jövőben megjelenendő évfolyamok számára van fenntartva. A modern magyar könyvkötészetről e sorok írója értekezik s hazai könyvkötőművésznőink egyikének, Kner Erzsébetnek, a kézi- és gépkötésről írt kitünő tanulmányát is közli német fordításban az évkönyv. A cikkeket sikerült illusztrációk kísérik. (L. 3. és 4. melléklet.)

Az Európa különféle országaiból összegyűlt anyag és a cikkírók felfogásának sokfélesége ellenére mégis bizonyos egységes irány alakul ki képből és írásban. Az írók és a könyvkötőmesterek ugyanis csak-

nem kivétel nélkül ugyanazon elvet vallják : kerülni a túlságos dekorációt és a mérséklettel alkalmazott díszítésben is kerülni azt az önkényt, melyet a szerencsétlen Jugend-stílus honosított volt meg a könyvkötészetben, a könyvet értelmetlenül »díszítvén« mindenféle aszimmetrikus sallanggal, a háton keresztül mindkét táblára átterjedő tájképpel. Még ma is akadunk ilyfajta eltévedésekre, általán azonban a könyvkötészet korunkban visszatérve a régi jó hagyományokra, mindinkább hangsúlyozza a könyvtestnek téglányalakú *architektonikus* formáját. Jó anyag és tökéletes technika mellett ma ismét a vonalas vagy csipkekeret érvényesül ; a tükröt ízléses és ötletes, de mindenkor diszkrét motívumok élénkítik. A hát is hálados alkalmat nyújt az architektonikus, könyvszerű kiképzésre, különösen pedig a címfelirat betűire fordítanak nagy gondot, ügyelve arra, hogy a betűk a kötés stílusával összhangban állók s e mellett jól olvashatók legyenek. Ezeken a szűknek látszó, de valójában az egyéni invenciónak tág teret engedő határon belül ízléses és változatos kötések készíthetők a nélkül, hogy a régiek szolgálai utánzásának megbocsáthatatlan hibájába esnék a modern művészet. Érdekesen illusztrálja ezt az Paul Ádám könyvkötőmester emlékirataihoz Németország legjobb könyvkötőmesterei által készített kötések sorozata, melyet Loubier mutat be 24 képen. (L. 2. melléklet.) A Pfaff-féle bizarr, kubistákra emlékeztető kötések egynémelyikétől eltekintve a többi mind nyugodt, előkelő hatásra törekszik. Szinte hihetetlen, milyen művészi hatásokat lehet elérni a legegyszerűbb eszközökkel, például a különböző szög alatt beállított s a fényt sokféleképpen visszatükröző párhuzamos aranyvonalakkal. A mellett, hogy modern és leleményben gazdag, a német könyvkötészet szerencsésen folytatja a kialakult egészséges hagyományokat, levonja belőlük a változott viszonyokra — pl. az elkerülhetlenné vált tömegtermelésre — is alkalmazható tanulságokat és tovább építi ezeken a szilárd alapokon a maradandó modern stílus épületét.

Nem mondhatjuk ugyanezt a francia kötésekről, legalább azokról nem, melyeket a strassburgi Ernest Valenta a modern francia könyvkötőművészet illusztrálására az évkönyvben bemutat. Igaz, hogy éppen a francia könyvkötészetet, mint a francia művészetet általában, olyan erős, a nemzeti jellemvonásoknak ma is megfelelő hagyományok kötik, hogy a régiből való kibontakozás és új stílus megteremtése itt kétszeresen nehéznek látszik. Fenntartották a francia könyvkötők a régi jó hagyományokat annyiban, hogy technikailag ma is a legszigorúbb mértékkel mérnek : a pontos, precíz munkát, a kézzel varrott, bordás hátú könyvet, a jó fedőanyagot (többnyire kecskebőrt) és kifogástalan

aranyozást ma is, mint századok óta, a jó kötés legfőbb kellékeinek tekintik. A nemrég elhúnyt mesterek, Léon Gruel és Marius Michel munkái e téren mintaszerűek. Ellenben a kötés díszítésénél a modernség inkább csak önkényben és szertelenségben nyilvánul: vagy a rég lezajlott »secessio« kacskaringós nyomdokaiban halad, vagy a legújabb divat szerint kubisztikus, vagyis éppen azért nem nevezhető stílusnak, mert csak mulandó divat. Érdekes különben, hogy a francia bibliofilek körében ma egyáltalán nem népszerű a könyvek bekötése. »Relier un livre c'est le deshonerer« — mondják a kényes ízlésű könyvgyűjtők és könyveiket különös szeretettel bekötetlenül, tékába helyezve őrzik meg.

A művészetnek röghöz kötöttségét, a stílusnak a talajban való gyökerezettségét semmi sem bizonyíthatja inkább, mint a könyvművészet terén kifejlődő s át nem ültethető nemzeti sajátságok. Hiába igyekszik a francia átvenni a germán nemzeteknél tapasztalt új irányokat, hiába erőlködnek a németek, az angolok, hogy franciás modorban ruházzák fel könyveiket: legjobb esetben is csak többé-kevésbé sikerült utánpótlásokat hozhatnak létre, de stílusukat meg nem változtathatják. Előbb-utóbb mégis csak kiütközik nemzeti stílusuk és győz a saját egyéni ízlésük. Sikertelen akklimatizáló kísérlet történt többek között Amerikában is, hol a legelőkelőbb bibliofilekből alakult Grolier-klub a legkiválóbb francia könyvkötők közül szerződtetett néhányat New-Yorkba, hogy az ottani könyvkötészetet fölfrissítse. Ellenére az igen magas honoráriumoknak, a francia könyvkötők egytől-egyig visszatértek Parisba, a nélkül, hogy fáradozásukat legkisebb siker koronázta volna.

A szakemberek és műkedvelők számára egyaránt rendkívül érdekes évkönyvet a könyvkötőmesterek Lipszéban székelő szövetségének (Der Bund Meister der Einbandkunst) szervezetét, működését, főleg pedig világszerte rendezett kiállításait ismertető cikk zárja be, melyet számos illusztráció kísér.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG EREKLYETÁRA

ÍRTA KÉKY LAJOS

A magyar irodalom legdicsőséesebb félszázadának emlékeit foglalja magában a Kisfaludy-Társaság ereklyetára, azét a félszázadét, mely egyszersmind a Társaság életének is legfényesebb korszaka. A gyűjtemény létesítése tervtelenül indult meg, néhány levél és kézirat ajándékozásával, s csak később gyarapodott a gyűjtemény emléktárgyakkal is.

A Társaság vezetői kezdettől fogva érezték, hogy az ereklyetár csak akkor felelhet meg rendeltetésének, csak akkor nevelheti a közöniséget nagyjaink iránt való kegyeletre, ha hozzáférhetővé teszik a nyilvánosság számára. Eleinte az Akadémia részéről a Társaságot megillető Kisfaludy-teremben akarták az ereklyetárgyakat kiállítani, de erről a tervről le kellett mondaniok, mert a Kisfaludy-termet az Akadémia könyvkiadó-hivatala vette igénybe. 1907-ben elhatározta a Társaság, hogy ereklyetárát mint örökös letétet a Nemzeti Múzeumban helyezze el s a Múzeum akkori igazgatója, Szalay Imre, ki is fejezte készségét az ajánlat elfogadására. A tárgyalások folyamán azonban a Társaság elnöksége arról győződött meg, hogy a Múzeum igazgatósága nem bocsáthat rendelkezésükre oly helyiséget, melyben az ereklyék és képek elhelyezhetők lettek volna. Ellenben kilátásba helyezte az igazgatóság, hogy egypár esztendő múlva a Társaság a Múzeumban ideális helyiséget kaphat, melyben ereklyegyűjteménye egyéb Kisfaludy-vonatkozású tárgyakkal egyesítve együtt lenne elhelyezhető s ily módon egy, a nyilvánosság számára könnyen hozzáférhető Kisfaludy-szoba létesülne. Ugyanakkor esetleg az is lehetségessé válnék, hogy a Társaság üléseit is a Múzeum nagytermében, a volt főrendiházi ülésteremben tarthatná. Az ígért helyiségre nézve a Társaság Szalay igazgatóval már előre, írásban megállapodott, akként, hogy az ereklyetár, valamint a Társaság által jövőben gyűjtendő ereklyék és kéziratok, néhány év múlva, mikor arra hely lesz, a Múzeum Széchenyi-könyvtárának keretében, külön helyiségben, a Társaság tulajdonjogának nyilvános feltüntetésével helyeztessenek el örök letét gyanánt.

A Múzeum nagymértékű átalakítása megtörtént; de ez a megállapodás, úgy látszik, feledésbe ment, pedig nemcsak a nyilvánosság, hanem a Múzeum is nyerne ezzel a tervezett Kisfaludy-szobával, melynek falait a Társaság elhúnyt tagjainak képmásai s Kisfaludy Károly

festményei díszítenék, tárlóin pedig a magyar irodalom fénykorára eszméltető ereklyék nyernének elhelyezést. Legnagyobb részben apróságok ezek, de a kegyeletes szív előtt súlyt adnak nekik s fényt vetnek rájuk azok a nagy nevek, amelyekkel kapcsolatosak.

A legtöbb ereklye a Társaság alapításának s fénykorának idejéből való. A küzdelmes magyar írói sorsot jellemzi, hogy egymás mellett békén megférnek koszorú és rabbilincs, aranytoll és adóssági kötelezés. A levelek közt többet találunk Csokonaitól, köztük azt, melyben Lillájától végbúcsút vesz; Kazinczytól, Kisfaludy Sándortól és Károlytól, Kölcsey Ferenctől, Madách Imrétől, Kemény Zsigmondtól, Arany Jánostól s ott látjuk Arany Juliska hét levelét is, melyeket egyik barát-nőjéhez írt.

A gyűjtemény kézirati anyaga főként a felújulás korának íróira vonatkozólag gazdag. Különösen Kisfaludy Sándornak jutott sok kézirata a Társaság birtokába, köztük a nemesi fölkelésre vonatkozó híres iratok, beszéde a nádorhoz az Akadémia megnyitásakor, végrendelete és sok más kézirata. Ott látjuk Gyöngyösi István *Palinódiájának*, Bárány Boldizsár híres *Bánk bán-rostájának*, Döbrentei Gábor *Tátrakiesdi dalai-nak*, Czakó Zsigmond 1445—1845 című drámai anagógiájának, Pákh Albert *Utazás Debrecenbe* c. novellájának, Pap Endre s Kuthy Lajos költeményeinek kézirátát, Arany János bírálói véleményét és jegyzeteit Ács Zsigmond *Velencei kalmár* fordításához, Tompa *Pusztán* (itt címe még: *Pusztán település*) című költeményének első szövegű kézirátát, Tóth Kálmánnak s feleségének, Flórának kéziratos verseskönyvét s két gyűjteményben: Frankenburg Adolf emlék-albumában s Vadnay Károly gyűjteményében számos kiváló kortársuk kézirátát és levelét.

A kéziratos ereklyék közt kétségtelenül két könyv a legnagyobb becsű: Arany *Kapcsos könyve* s Madách *Ember tragédiájá-nak* kézirata. A Kapcsos könyv kávébarna bőrkötésű, záros rézkapoccsal ellátott könyv, melyet Gyulai Pál kapott 1856-ban gr. Nádasdy Tamástól, ő pedig Aranynak ajándékozta, »mint akinek szebb írása volt s aki jobb verseket is írt«. Ebbe írta Arany 1856-tól egészen haláláig kisebb költeményeit, elsőül a *Szondi két apródját* 1856-ból s utolsóul az *En philosophe* címűt 1880. dec. 10-ről. A költeményekkel beírt rész körülbelől hatoda az egész könyvnek, melyet sok más ereklyével együtt Arany László emelkedett lelkű özvegye ajándékozott 1898-ban a Társaságnak. Az *ember tragédiájá-nak* Madáchtól írt kézirata Arany János javításaival, jegyzeteivel s tipográfiai utasításaival szedőpéldányul szolgált a remekműnek a Társaságtól rendezett első kiadásához, de értékét megillető gondnal bántak vele a nyomdában is.

Az ereklyék közt igen sok a Társaság névadó atyjának, Kisfaludy Károlynak emlékét őrzi. Ott látjuk porcellán tintatartóját, vizesüveg-jét, sétabotját, rajzait, rajzmintáit, festményeit, jegyzetfüzetét, iro-mányai közt kötelezvényeit, hagyatéki tárgyalásának iratait, melyek-ből megtudjuk, hogy »hagyatéki masszájának passiva adósságai« közt temetési költségei 592 f. 50 kr-t tettek ki; ott látjuk haját üvegmedail-lonban, halotti maszkját, mutatóujjának egyik csontját s régi koporsó-jának egy törmelék-darabját. Érdekes az a gyűjtőív, melyet Bajza József sajátkezűleg írt s rajta kívül Forgó György, Schedel Ferenc és Vörösmarty Mihály írt alá. Ezen az íven Dubroviczky Simon pest-megyei követ az 1832—36-iki diéta tagjai közt gyűjtött Kisfaludy Károly munkáinak kiadhatására és szobrára s a mult század politikai életének több kiválósága írta fel rá sajátkezűleg nevét és adományát.

Sok apró, de jelentéktelenségében is becses Petőfi-ereklyéje van a Társaságnak, különösen abban a kis tükrös ládában, mely Petőfi Ist-ván hagyatékeként került tulajdonába. A ládácska tartalma megin-dítóan mutatja, mi maradt kegyeletes örökségül a nagy költő után testvérére, a szeretett »István öcsém«-re. Ott találjuk Petőfi két utolsó levelét feleségéhez, melyeket ez boritékba zárva Zoltán fiukra hagyott, mint »legbecsesebb örökséget, mit neki hagyhat«, azon szigorú kikö-téssel, hogy azokat soha, semmi szín alatt kinyomatni meg ne engedje. Egy másik energikus, határozott levélben, melynek fia kezébe szolgál-tatását ennek tíz éves korára rendeli el, lelkére köti fiának, hogy becsülje meg nevét s szüleinek emlékül hagyott hajfürtjét. E sorokat »az első és utósók«-nak mondja, melyeket fiához intéz; ez mindenesetre gon-dolkozóba ejt a szerencsétlen asszony akkori (1850. ápr. 4.) lelki álla-potára vonatkozólag. Ott találjuk a ládácskában Petőfinének anyjá-hoz, az öreg Petrovicsnak fiához és menyéhez s Petőfi Istvánnak Szend-rey Ignáchoz írt leveleit, Petőfiné anyjának hajfürtjét, Petőfi Zoltán gyermekkori kis vánkosciháját, majd színészkorából ruhaneműekből álló »összes vagyonának, adósságainak s remélhető bevételeinek« jegy-zékét, Petőfinek egypár kéziratát, Murányvárban s Kazinczy sírjáról szakított virágait s több aprósága közt belépőjegyét az 1848-iki ország-gyűlésre és azt az egyszerű kis kokárdát, mely alatt a nagy napokban a költő tüzes szíve dobogott.

Sok apróságot őriz kegyelettel a Társaság legnagyobb büszkeségé-től, Arany Jánostól is. Petőfi lovagias figyelmének kedves bizonyága az az egyszerű, vékony kis aranygyűrű, mellyel komaasszonyát, Arany Jánosnét megajándékozta s az a kis ezüst kanál, mely azokból a leg-első magyar húszasokból készült, melyekkel Petőfi kedveskedett Arany-

nének. Ott látjuk az ereklyék közt a »tamburás öreg úr« hangszerét, egy csinos, gyöngyház-berakásos, hathúrú gitárt, melyet Peter Teufelsdorfer készített »in Pest«. Ott látjuk könnyű kis csibukját, szivartárcáját, gyufatartóját, egy félig elszívott szivarját, karszékét s azt a nagykőrösi értesítőt, melyben verstani értekezése megjelent s melybe megjegyzéseket is írt be.

A lelkes, áhítatos kegyeletnek kedves jeléül villan elénk egy kis vályuforma állványka s rajta egy szivar, alatta ezüstlapon ez a felírás : »Ezen szivart Kemény Zsigmond adta Marics Ágoston főszedőnek, aki emlékül megtartotta, 1875 február 10-én.« Marics voltaképp két szivart őriztetett Kemény Zsigmondtól s később egyiket Gyulai Pálnak, másikat báró Kemény Jánosnak ajánlotta fel. Kemény János, megatva a kegyeletnek e szép jelétől, a szivar számára egy kis állványt készíttetett s azzal együtt felajánlotta a Társaság ereklyetárának ; Gyulai Pál pedig ugyanakkor egy, báró Kemény Zsigmondtól kapott szivartárcát ajándékozott a Társaságnak.

Sok más ereklye, egykorú arcképek és miniatűrök, aranytollak és emlékérmek társaságában szemünkbe tűnnek Czuczor kufsteini bilincsei, Gőrgői Artúrnak egy füzeté, melybe még mint ifjú gárdista sajátkezűleg írt be hazafias magyar költeményeket s az az aranyserleg, melyet jubileuma alkalmával nyujtottak át Gyulai Pálnak. Gyulai a Társaságnak ajándékozta a serleget s »hogy ne heverjen használatlanul«, úgy rendelkezett felőle, hogy az évi ünnepélyes közüléseket követő lakomán az elnök abból igyék az uralkodóra, azután nyujtsa át egy tagnak, ki azt »a Társaság valamely elhunyt tagjára vagy a Társaság munkásságának körébe eső valamely eszmére emelje.«

De talán nemcsak a Társaság életére, hanem egész irodalmi életünkre legjellemzőbb az ereklyetárgyak közt az a kis Béranger-kötet, melyet Beöthy Zsolt *A vándor Béranger* (Nagy költők könyve) névvel jelölt meg. Egyszerű, elfakult vászonkötésű, kikalakú kiadása ez Béranger költeményeinek (*Oeuvres complètes* | de | P. J. Béranger | Nouvelle édition | Format elzévirien | Paris | Perrotin 1844). Belső borítéklapján ezeket az ajánlásokat olvassuk :

Arany Jánosnak Petőfi Sándor
Tompának Arany
Lévay Józsefnek Tompa Mihály
Szász Károlynak 8-III. 883 Lévay József
A Kisfaludy Társaságnak megőrzés végett
Budapest 1891 febr. 4. Szász Károly

Ez az egyszerű kis könyvecske a legnemesebb barátság emléketől megszentelt kincsük volt nagy költőinknek. De mintha még ennél is többnek érezték volna s ebben a sorozatban tekintve előttünk is mintegy elveszti a személyes ajándék jellegét s az átöröklődő nagy költői hagyománynak, a nagy költői irány képviselőit eszményekben és törekvésekben összefűző egység érzésének szimbolumává lesz. Ránk maradt az a levél, mellyel a könyvet Lévy József Szász Károlynak felajánlotta s ez is megerősít bennünket ebben az érzésünkben.

A maguk szótlanságában is milyen szépen szóló bizonyosságai ezek, a kis vándor-könyvbe beírt ajánlások íróik nemesen önérzetes egyéniségének. Ezek a költők ismerték barátaik értékét, de ismerték a magukét is. Nem írtak egymásnak cikornyás ajánlásokat, nem nyilvánítottak érzéseket, csak két nevet írtak be, mert tudták, hogy eléggé beszél magáért annak a neve, akihez vándorútján a könyv kerül s azé is, aki tovább adja.

Megható az a gyöngédség, mellyel az egyszerű kis emléket őrizték s az a tudatosság, mellyel nem családi, hanem valóban irodalmi ereklyeként adták tovább. Arany nyugodt lélekkel hagyhatta volna fiára, Szász Károly is hagyhatta volna akár fiaira, akár vejére, — mindegyik esetben író-ember kezére jut, ki féltő kegyelettel őrizte volna. A sorban utolsó Szász Károly talán valamelyik írotársát is megajándékozhatta volna vele, ki bizonyára boldogan várta volna, hogy egy eljövendő nagyobbnak adhassa tovább. A fényes sort Szász Károly 1891. febr. 4-én lezárta, amikor a könyvet felajánlotta a Társaság ereklyetárának s ezzel mintegy jelezte, hogy a könyvecskét irodalmunk egy oly korszakának ereklyéjeül tekinti, amely befejeződött s amelynek nagy képviselőit a legnemesebb barátság kapcsolta össze. A Kisfaludy-Társaság képviselte azokat az eszméket, melyeknek kiváló harcosai voltak a könyv tulajdonosai; a könyvet is ennek az őrizetére bízta az, aki bezárja a sort. Jöhetnek nagy költők, ápolhatják és fejleszthetik tovább azt az irányt, melyet oly nagy dicsőséggel képviseltek

»a vándor Béranger« birtokosai; de irodalmunknak az a forróan verőfényes napja, melynek fényében a multba visszatekintő szemünk őket látja, örökre leáldozott. Ennek a napnak egy meleg sugara árad ránk a kis könyvből s ez teszi oly érdekessé és értékessé.

3. Lévy Józsefnek.
Toupaniának A Kiszaludy Társas-
ságnak
megörökös végezt
4. Szász Károlynak
8/12 883 Lévy József Pwáger 1891 febr 4
Szász Károly
2. Toupaniak
Arany

1. Arany Jánosnak
Pwáger Jánosnak

A vándor Beranger
Nagy költők könyve.

An Franz Liszt

Aus allen Zeiten, wo die Adler sangen,
Lass' diesen Guss zu Dir gelangen.

Zürn 22 October 1857.

Richard Wagner

Siegfried

für das Weimarer Hoftheater einst gesetzt,
Dann für Bayreuth eiligst zusammengeschrieben
freundlicher von Dir aber absolvent,
So hienüß der großen Freunde dedicirt,
und geadigst nun ihm acceptirt,
Da Solchen schon öfter ihm accidirt

Eigen Liszt!

Bayreuth,
28 Oct. 1857

Richard Wagner

WÁGNER HÁROM PARTITÚRÁJÁNAK VERSES AJÁNLÁSA LISZTHEZ

ÍRTA ISOZ KÁLMÁN

A zenetörténet részletkérdéseit tisztázó írók sokat foglalkoztak és alighanem sokat fognak még törődni Wagner Richárd és Liszt Ferenc baráti viszonyával. Közismert dolgokat ismételnénk, ha a minden idők egyik legnagyobb zenészének és legönzetlenebb férfiának, Liszt Ferencnek Wagner Richárddal szemben tanusított odaadó, áldozatkész barátságát akarnók ecsetelni. Éppúgy ismeretes, hogy ezzel szemben Wagner egocentrikusabb lelkiberendezettségű volt. De ez a keményakaratú, harcias természet kedélyes és derűs is tudott lenni. Ismeretesek tréfás versei, melyekkel egyik-másik jó emberét tüntette ki (pld. Seidl Antalt, Richter Jánost). Liszt Ferenchez is írt dedikáló versikéket, amikor a »Ring« vezérkönyvének metszett, első kiadású példányait elküldötte. E partitúrák a Magyar Nemzeti Múzeum Zenei Osztályában vannak s ezekből először közöljük itt hasonmásban az ajánlási sorokat. A *Götterdämmerung* dedikálása eddig teljesen ismeretlen s mint ilyen különös érdeklődésünkre tarthat számot.

A négy vörös félbörkötésű kötet alighanem ugyanannak a könyvkötőnek műhelyéből került ki, aki a II. Lajosnak ajánlott — s a Frankfurt a/M.-i ezidei zenetörténeti kiállításon a bajor csoportban közszemlére tett — példányokat kötötte. A kötés a megjelenés sorrendjében készült, amire egyebek között a kötési táblák különfélesége is utal.

Es dämmern die Götter,
es schraffeln die Spötter
Doch immer 'es mit egeren
Das Weant se' gaher;
Du mirren es ~~den~~ ~~den~~
wenn he sel. ~~den~~ ~~den~~

Bayreuth
am 1. Oktober des Tages
1876

Richard Wagner

Wagner 1872-ben költözött Bayreuthba, hol a következő négy esztendő a Festspielhaus fölépítésének és a »Ring« kihozatalának gondjával telt el. Ebben az időben metszik a hatalmas mű partitúráit és készítik a zongorakivonatokat. Wagner teljes erővel dolgozott terve megvalósításán és nagy reményekkel nézett az 1876-ban megvalósulandó ünnepi játékok elé.

A »Ring« négy része közül a *Reinhold* vezérkönyvét alighanem közvetlenül adta át Wagner, mert ebben dedikáció nincs. Már a *Wal-kür* megjelenése kedves alkalmat nyújtott Wagnernek ahhoz, hogy Lisztet születése napjára (okt. 22.) megajándékozhasa egy partitúrával, amelynek előzéklapján a következő ajánlást olvassuk :

An Franz Liszt.

*Aus alten Zeiten, wo die Adler sangen
Lass diesen Gruss zu Dir gelangen.*

Zum 22. October 1874.

Richard Wagner.

Wagner kétszer járt Pesten (1863 és 1875) s mindkét alkalommal bőségesen volt része abban, hogy az »éljen« értelmét megismerhesse. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy az 1876. február 28-ikán »nagy barátjának« küldött *Siegfried* partitúra alább olvasható ajánló versét »Éljen Liszt« felkiáltással végzi.

Siegfried.

*Für das Weimarer Hoftheater einst skizzirt
Dann für Bayreuth eiligst zusammengeschmiert,
Freundlichst von Dir aber absolwirt
sei hiemit dem grossen Freunde dedicirt
und gnädigst von ihm acceptirt
da solches schon öfter ihm arrivirt.
Éljen Liszt!*

Bayreuth, 28. Febr. 1876.

Richard Wagner.

Végre befejezést nyer a nagy mű s 1876 végezetéről keltezve küldi el Wagner a *Götterdämmerung* partitúráját. A mű tartalmát, az ellentábor elintézését, a mű lényegét s a baráti hódolatot csak Wagner tudta hatsoros ajánlásba tömöríteni a következőképpen :

*Es dämmern die Götter
es schwafeln die Spötter
Doch musst' es sich zeigen
Das Werk sei ganz ;
Du nimm es zu eigen
mein herrlicher Franz.*

Bayreuth am Schlusse der Tage 1876.

Richard Wagner.

Ugy véljük, az ily tisztán négyszemközti használatra írt vallomások beszélnek a legékesebben és érzékeltetik legjobban a barátság melegét.

EGY MAGYAR KÖNYVVÁNDORLÁSRÓL

IRTA JAMBEEKOVICH LÁSZLÓ

Nemcsak a népek, vándorolnak néha a könyvek is. Fölkerekednek, mennek más hazába. Csakhogy míg a népeket inkább keletről látjuk nyugatnak vonulni, addig a könyvek mintha inkább nyugatról vándorolnának kelet felé.

Ritka ennek az ellenkezője, az, hogy egy keletebbre fekvő ország adjon át műveltsége összegyűjtött kincseiből egy részt a műveltebb nyugatnak. Ilyen eset volt, mikor 1892-ben a nagyapponyi Apponyi-könyvtár körülbelül 2000 kötete kelt útra Londonba, hogy a Sotheby cég árverésén gazdát cserélve, élő értékke változtassa a holtnak nevezett betűk értékét és lehetővé tegye a gróf Apponyi-család ősi fészken, a nyitramegyei Nagyapponyban egy magyar iskola és kórház alapítását. Megérte-e, nem-e ez a hazafias és emberbaráti cselekedet az érte hozott áldozatot, ne törjük rajta a fejünket. *Most* nagyon nehezünkre esik rágondolni.

Egy füzet fekszik előttem, 94 oldalas, nagy, szinte megkeskenyített negyedréthez hasonló, magas nyolcadrét alakú, igen szép nyomású füzet, talán az egyetlen meglévő példány, amely hírt ad arról, hogy a régi Magyarország egyik legnagyobb magánkönyvtárának mely művei és milyen áron kerültek Londonban eladásra.

A könyvjegyzék címe a következő: *Sotheby, Wilkinson & Hidge, Wellington Street, Strand, London. Catalogue of the Choice Portion of the Extensive & Valuable Library of Count Louis Apponyi, of Nagy*

Appony, Hungary. 1892. Elmondja a címlap azt is, hogy az árverés november 10-től november 15-ig fog tartani.

A füzetet lapozva nehéznek látszik képet adni arról, hogy mi ment ki a könyvtár kincseiből külföldre. A könyvjegyzék 1359 művet sorol fel, de alig van könyvcím, amelyen a könyvbarát szeme meg ne akadna. Szinte szeretné az ember az egész könyvjegyzéket újból kinyomatni, hogy, bár fájdalmas érzéssel, de lássuk azt, hogy mit tudott a magyar értelem és magyar tudományszeretet az általában Nyugat sajátjaként tekintett műveltség betűkbe foglalt értékeiből összegyűjteni.

Erre nem lévén mód, lássunk legalább néhány szemelvényt a füzet tartalmából. Tanulságos ez a könyvkedvelőknek nemcsak abból a szempontból, hogy mink volt, hanem abból is, hogy anyagilag miként értékelték ezelőtt 35 esztendővel a világ legnagyobb könyvpiacán a könyveket. Az egyes művek címei mellett feltüntetett szám azt az összeget jelenti angol fontban, shillingben és pennyben, amennyiért az illető mű az árverésen elkelt.

A műveket az Apponyi-könyvtárból nemrég elhunyt nagy könyvgyűjtőnk, gróf Apponyi Sándor, válogatta ki és magyar érzésére vall hogy, bár bizonyára fájó szívvel, sok nagy és nemzetközi értékű művet juttatott külföldre, gondosan ügyelt arra, hogy a magyar vonatkozásúak akkor még: idehaza maradjanak.

Íme a könyvjegyzék egyes érdekesebb tételei a betűsor rendjében.

1. Abelini (J. P.) *Theatrum Europaeum, Germanice*, 21 kötet, black letter, vagyis újgót betűk, számos arcképpel, térképpel és tájképpel, folio. Franckfurth 1643, 1738, igen fontos történeti forrásmű. 12, 5, —
2. Aelianus et Onosander *De Instruendis Aciebus*, gyönyörű kézirat pergamenen, miniatűrökkel, remek fejlécekkel, kezdőbetűkkel, arannyal, ezüsttel és színekkel festve, Medici-nyomású, barna marokkó kötésben, folio. XV. sz. 85,—, —
- Ennél a műnél megjegyzi a cég: From the Library of King Mathias Corvini. Kiváló corvinológusunk, Hoffmann Edith szerint azonban ez egyéb határozott ismertető jel, nevezetesen a hollós címer alkalmazása nélkül, nem látszik valószínűnek. A 90-es években még nagy volt a hajlam arra, hogy az értékesebb Medici-kötésű könyveket általában Mátyás király könyvtárából származtatták.
3. *Aesopi Vita et Fabulae, latine per Rimicium*, első kiadás, igen ritka, kis 4r. Mediolani A. Zarotus 1474 4, —, —
4. Alamanni (L.) *La Collivazione*, a ritka ajánlási lappal, egyidejű Grolier-kötésben, gazdag arany díszítésekkel, kis 4r. Parigi, R. Stephano 1546. 23, 10, —
5. America, Lopez de Gemara, *Istoria de las Indias*, igen ritka, folio. 12,—,—
6. Ariosto (L.), *Orlando Furioso*, Tizian által festett arcképpel, Sanrard által metszve, 52 lap G. Porro-tól. 4r. Venezia 1584. Igen ritka, főképp az eredeti 34-ik lappal. 13, 5, —
- Camus de Limare példánya 220 frankért és Mr. Beckford példánya 135 frankért kelt el.
7. Aristotelis *Opera Omnia*, folio. Venetiis, Aldus 1495—98, rendkívül ritka. 17, —, —

8. Augustinus, *De Civitate Dei*, első kiadás, remek miniatűrökkel és fejlécekkel, folio. 1467, rendkívül ritka. Ez volt a subiacoi monasterium nyomdájának harmadik terméke. Sir John Thorold példánya 66 fontért kelt el. 25, —, —

9. Botho, *Cronecken der Sassen*, számos fametszetű arcképpel és tájképpel, rendkívül ritka, folio., Metz 1492. 18, —, —

Bibliakiadás 9 szerepel a könyvjegyzékben. Igy

10. *Biblia Polyglotta Hebraice Caldaice Grece et Latine nunc primum impressa cum Vocabulariis de Mandato ac Sumptibus Cardinalis Francisci Ximenez de Cisneros* 6 kötet, folio. Compluti, A. G. de Brocario, 1514—17. A legrégebbi Polyglott Biblia, rendkívül ritka, mivel csak 600 példányban nyomtatott, melyeknek legtöbbje nyilvános könyvtáraknak adatott el. A nyomása 15 évnél tovább tartott, 1502-ben kezdetett meg és a bibornoknak 50 ezer aranyába került. Sir J. Thorold példánya 176, Beresford-Hope példánya 166 és Russel példánya 150 fontért kelt el. 114, —, —

11. *Biblia Latina* 4r. Placentiae 1475, igen ritka, és az első, Piacensában nyomtatott könyv. A Sunderland-példány 73 fontért kelt el. 35, —, —

12. *Biblia Sacra Latina Vulgatae Editionis*, folio. Romae (Aldus) 1590. 25, 10, — Rendkívül ritka, mivel XIV. Gergely betiltotta és VIII. Clement pápa 1592-ben új Vulgata-t adott ki.

13. *Biblia Germanica*, 2 kötet, útgót betűs, remek példány, 73 fametszettel, igen ritka, royal-folio. Augspurg (G. Zeiner) 1473—75. 44, —, —

14. Bry (J. T. et J. I. de) *Beschreibung der Verräthery in Engeland wider die K. Majestät und desselben Gemahl stb.*, útgót betűk, arcképekkel. Franckforth 1606, Bry-nek legritkább műve, melyet még Lowndes sem ismer. 4r. 25, —, —

15. Celtis (C.) *Libri IV Amorum*, Dürer-féle fametszetekkel, igen szép példány, kis 4r. Norinbergae 1500, igen ritka, Brunet és Ebert sohasem látta, mivel előbbi foliónak, utóbbi pedig nagy 4r. alakúnak írja le. 12, 15, —

16. *Chronicon Nurembergense*, számos igen nagy fametszettel, M. Wohlge-muthtól és W. Pleydenwurfftól, royal-folio. Nuereberg 1493. A nürnbergi krónikának ez a kiadása sokkal ritkább, mint a latin. 9, 9, —

17. *Cronica van der Hilliger Stat Coellen*, útgót betűk, számos fametszettel, igen ritka, folio. Coellen 1499. A 311, 312. lapokon van a leírása annak, miként találta fel 1440-ben Gutenberg a könyvnyomtatást. 10, —, —

18. Dante Aleghieri *Comedia col Comento*, 6 iniciáléval, szegélylécekkel, az első iniciálé Dante és Beatrice arcképeit ábrázolja, gazdag díszítményekkel és Baccio Baldini 19 igen ritka metszetével, Sandro Botticelli rajzai után, folio. Firenze 1481; rendkívül ritka, Hamilton herceg példánya 380 fontért kelt el. 41, —, —

Dürer munkáival a gyűjtemény 5 műve foglalkozik. Köztük

19. Duerer (A.) *Passio Christi Effigiata*, szép lenyomata annak a 37 fametszetnek, amely Kis Passio név alatt ismeretes, 4r. Nurnbergae 1511, igen ritka, Riva példánya 165 frankért kelt el. 13, —, —

20. Homeri Ilias, Grece, velinpapiron, rendkívül ritka, 8r. Venetiis, Aldus 1504, az Ebner könyvtárból ered, Renouard megemlíti. 49, —, —

21. *Horae Beatae Mariae Virginis Secundum Usum Romanum cum Calendario*, gyönyörű kézirat pergamenen, virágos széldíszítményekkel és iniciálékkal, melyek 23 ritka szépségű történeti miniatűrrel vannak díszítve, a naptár szintén 12 kisebb festményt tartalmaz, 8r. XV. század 40, —, —

22. Host (N. T.) *Icones et Descriptiones Graminum Austriacorum*, 4 kötet, 400 szép színezett lappal, royal-folio, Vindobonae 1801—1809. Előállítására 916 tallérba (45, 18, —) került kötetlenül. 8, 10, —

23. *Hrosvitae Virginis et Monialis Opera*, 8 nagy, Dürer-nek tulajdonított fametszettel, igen szép példány nagyon ritka. Norimbergae 1501. 9, 15, —

24. Hulsen (E. von) *Delineation und Abbildung aller Fürstlichen Aufzug und Ritterspielen zu Stuttgart*, 91, ünnepi meneteket és szertartásokat ábrázoló metszettel, hosszúkas folio, rendkívül ritka mű. Stuttgart 1618. 4, 6, —

Jaquin (N. J.) természettudós nem kevesebb mint 10 művel szerepel a jegyzékben, köztük *Icones Plantarum Rariorum*, 648 csodaszép lappal, royal-folio 7, 5, — egyike a legszebb valaha is megjelent botanikus műveknek. Hortus

Botanicus Vindobonensis, 300 színezett lappal, *Fragmenta Botanica*, 138 színezett lappal, royal-folio. Viennae 1809, ritka. Előállítására 200 tallérba (30 font) került. 10, 15, —

Kircher (A.) 5 művel szerepel, köztük van legritkább és nagyon keresett műve, az *Oedipus Aegyptiacus*, folio. Romae 1652—54. 3, 17, 6

25. Korb (J. G.) *Diarium Itineris I. C. de Guarient et Rall*, folio. Viennae 1700. Rendkívül ritka, mivel eladásra a legszigorúbban meg volt tiltva, az egész kiadást lefoglalták és megsemmisítették. Mr. Beckford példánya 20, 10. —ért kelt el, folio. Viennae 1700. 2, —, —

26. *Lateranense Concilium Novissimum*, velinpapíron, fametszetekkel, folio. Romae 1520—21. Van Praet szerint csupán három vagy négy példánya ismeretes. 11, —, —

27. *Leben der Heiligen*, kézirat, művészies írással 258 kéthasábos oldalon, iniciálékkal, fej- és oldallécekkal, azur-kötésben, ezüstmezőben 3 liliumvirággal, XIV. XV. század. Nyomatásban nyilvánvalólag sohasem jelent meg. 4, 4, —

28. Löhneyss (G. E.) *Della Cavalleria, gründlicher Bericht von allem was zu der Reuterei gehöret*. 2 kötet, újjót betűk, fametszetek, lovagi tornák képei, royal-folio. Remling 1609—10. Az első könyv, amely szerzőnek a remlingi kastélyban felállított nyomdájában nyomtatott. 14, —, —

29. Lolli (G. B.) *Sopra il Giuoco Degli Scacchi*, folio. Bologna 1763, a legritkább sakk-könyvek egyike, amely csak igen csekély számú példányban nyomtatott. 1, 3, —

30. *Marguerites de la Marguerite des Princesses tresillustre Roynne de Navarra*, igen ritka, 12r. Paris A. L'Angelier 1552. 4, 8, —

31. *Modus le Livre du Roy Modus et de la Royane, Racio qui patre du Deduit de la Chasse à toutes Bestes*, újjót betűkkel, fametszetekkel, kis 4r. Paris (P. Le Noir) 1526, rendkívül ritka. A Jemeny-példány 600 frankért kelt el. 8, 10, —

32. Montesquieux (Baron de) *le Temple de Gnide*, Le Mire metszeteivel, Eisen illusztráció után, kis 4r. Páris, 1772. 12, —, —

33. Muratorii (L. A.) *Rerum Italicarum Scriptores*, 31 kötet, Mediolani 1723—51, Florentiae 1748—70, Venetiis 1771, címmetszetekkel, arcképekkel, térképekkel, folio. 44, —, —

34. Newcastle (G. Marquis de) *Methode nouvelle de dresser les cheveux*, első kiadás, címlapmetszettel és 42 metszettel, royal-folio. Anvers 1658, igen ritka, Mr. Beckford példánya 53 fontért kelt el. 16, —, —

35. Nostradamus *Ses Propheties*. Kézirat IV. Pius pápának ajánlva, a szerző kézírásával, 1561 április 20-áról, 8r. 5, 10, —

36. *Ornithologia Methodice Digesta*, 600 remek színezett lappal, royal-folio, igen ritka. Florentiae 1768—76. 8, —, —

37. Petrarcanak 7 kiadása szerepel a könyvjegyzékben, köztük a hártýára kézzel írt, festett arcképpel és iniciálékkal díszített *Sonetti et Canzoni*, 4r. XV. század. 8, 10, —

Továbbá a *Cose Volgari* 8r. Firenze P. di Giunta 1504. Ezt a kiadást Brunett éppoly ritkának tekinti, mint az első Aldinát. 4, 4, —

38. Plenck (J. J.) *Icones Plantarum Medicinalium* 758 szépen színezett lappal, atlas-folio. Viennae 1788—1812. Ennek az értékes műnek előállítására költsége kötetlenül 215 tallér volt (32, 5, —) 3, 5, —

39. Poliphili *Hypnerotomachia*, első kiadás, Carpaccio fametszeteivel, folio. Venetiis, Aldus 1499. Ezt a művet művészek és könyvgyűjtők mindig igen nagyra értékelték. Ennek bizonyossága, hogy Mr. Beckford példánya 130 fontért és Sir C. Price példánya 53, 10, —ért kelt el. 28, —, —

40. *Pontificalis Ordinis Liber*, kézirat hártýán, miniatúrókkal és 72 iniciáléval, folio. XV. század. 16, 10, —

41. Prudentii (Aurelii) *Opera*, kézirat hártýán, glosszákkal és széljegyzetekkel, hangjegyekkel, festett iniciálékkal, 4r. IX—X. század. Nagyjelentőségű kézirat. 40, —, —

42. *Psalterium Carmina redditum per Eovanum Hessum*, 4 oldal P. Melancton kézírásával, Hans Beham metszeteivel, 12r. Paris 1549. 7, 10, —

Ptolemaeusnak 6 műve szerepel a jegyzékben, köztük az egész gyűjteménynek összehasonlíthatatlanul legértékesebb darabja:

43. Ptolemaei *Geographia Latine* Reddita a Jacobo Angelo, az eredeti főn-séges kézirat, amelyről 1478-ban az első római kiadás nyomtatott, 27 finoman rajzolt térképpel Nicolaus Germanustól, arany- és színdíszítéssel, kezdőbetűkkel és 138 fejdíszítéssel. Folio. XV. század 1475 körül, az árjegyzék megjegy-zése szerint talán a legszebb kézirat, amely Ptolemaeus műveiből valaha eladásra került. 450, —, —

44. *Cosmographia*, első kiadás, folio. Vicentiae 1475, igen ritka. La Serna példánya 200 frankért, Meernan-é 100 forintért kelt el. 11, —, —

45. *Geographia Correcta* a M. Beneventano, 34 térkép, amelyek között ott van Amerikának első metszett térképe, fametszetekkel, royal-folio. Romae 1508. 90, —, —

46. Redouté (P. J.) *les Liliacées*, 8 kötet, arcképpel és 480 gyönyörű színes lappal, arany szélécekkal. Ebben a tárgykörben a legszebb mű. A kiadás 3700 frankba került kötetlenül. Royal-folio. Paris 1802—16. 10, 5, —

47. *Tewrdannckh, die Geuerlichheiten und Geschichten des Heds und Ritters Tewrdannckh*, első kiadás, újkötet betűk, Hans Scheufelein színes fametszeteivel, folio. Nürnberg 1517. 9, 5, —

48. Thomas a Kempis *de Imitatione Christi*, 12r. Lugduni J. et D. Elzevir, év nélkül. A legritkább az összes Elzevir-kiadások között. Sir J. Thorold példánya 28 fontért és Benson példánya 1500 frankért kelt el. 5, 10, —

49. Van Dyck (A.) *Icones Principum* etc. arcképpel és Vorsterman, Pontius stb. 116 gyönyörű arcképmetszetével, magának Van Dycknek 12 igen ritka karcával, közöttük legritkább önarcképével, folio. Antwerpiae, év nélkül. 26, 10, —

Most még csak egy kis összefoglalás.

Az öt árverési napon összesen £ 3363, 15, 6 összeg folyt be. Ha azokat az árakat vesszük, amelyeket egyes műveknél a cég mint előző árveréseken elért irányárakat felemlít, az elért árak nem mondhatók különösen jóknak. A kéziratoknak, a kézzel festett díszítésű, miniatűrökkel ékített műveknek, valamint a rendkívüli nagyságú és szépségű metszeteknek, azt hiszem, ritkán került ilyen tömege egyszerre eladásra. Az értük befolyt összeg pedig, amely átszámítva csak valamivel több az egymilliárd papírkoronánál és alatta van a 100.000 pengőnek, szinte hihetetlenül csekélynek látszik azokhoz az árakhoz képest, amelyeket hasonló, szinte egyedülálló ritkaságú művekért újabb időben a könyvkedvelők meg szoktak adni.

Meg kell még jegyezmem, hogy ennek a könyveladásnak alkalmából gróf Apponyi Lajos az Apponyi-könyvtár néhány nagyértékű magyar vonatkozású művével mint adománnyal a Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárát gazdagította. — Mivel az

immár nem oly nagy számban lévő nagy magyar magánkönyv-

tarak anyaga szinte közvagyonnak tekintendő, megfonto-

landó volna, nem lehetne-e törvényhozási úton való

kiviteli tilalom felállításával biztosítani a még

meglévő ritka és nagyértékű műveknek

az ország részére való megtartását.

BÍRÁLATOK

A HALÁL FIAI. *Babits Mihály regénye.* A szó legszorosabb értelmében dunántúli könyv ez, körülbelül az első igazán dunántúli regény irodalmunkban. A lokális színe az, ami először szemünkbe ötlük. Amint olvassuk, különös képzet-kapcsolások révén gyakran eszünkbe jut Berzsenyi vagy Vörösmarty egy-egy sora, — nem tartalmi hasonlóság, hanem a hangulat hasonlósága miatt. Nyájas, szőlőborított dombok, amelyekből mindenfelé rozzant présházak dudorodnak ki, kies völgyecsék, gyümölcsfákkal és rétekkel, csöndesen folydogáló patakok, tiszta kis falvak a völgyek mélyén, öreg városok a maguk halk életével... És az emberek: az öreg Cenci néni megy vastag botjával kopogva a szőlőhegyre, melyet a passzív energia kereső elszántságával védelmez, Döme bácsi dohogva és dohosan, szívében Világosnál fakadt hazafias bánattal, plaidjét vállára akasztva megy le a pincetokkal borított a pincébe, Cenci néni lányai, passzívok, vénkisasszonyosak, egyik örökösen panaszkodó, másik halk, mint a lehellet... a többi környezet, emberek, a táj, a beszéltemák, a karakterek, — még a szélhámos ügyvéd, Hintáss Gyula is mennyire más színű, mint például Mikszáth szeretetreméltó felvidéki svihákjai vagy bármely más magyar vidék hasonló típusai. Aki dunántúli ember olvassa ezt a könyvet, lehetetlen, hogy a tizedik lapon otthon ne érezze magát és fel ne kiáltson a meglepetés örömezésével minden részletnél s aki nem ismeri a Dunántúlt, talán az első pillanatban kicsit furcsának érzi ezt a világot, de nagyon hamar beleéli magát levegőjébe. Meg kell éreznie, akiben van egy kis fogékonyság, hogy ez a regény talajt ad az emberek lába alá, olyan talajt, mely ellenállhatatlanul vonzza őket magához, csaknem felszívja a rajta maradókat, erővel húzza vissza az elkívánczozókat.

Ez az ellenállhatatlan erejű talaj ad a cselekvénynek szilárd alapot s meghatározza azt, ami rá van építve. A regény a talajtól való elszakadás tragédiája. Az emberek nemzedékei egyre jobban eltávolodnak a talajtól s ezzel elvesztik életük biztonságát, erkölcsileg és szellemileg az úrbe kerülnek, mintha talajukat veszítették volna. Nincs hova gyökerüket mélyesszék, lebegve hányódnak-vetődnek, nyugtalanul, terméketlenül, boldogtalanul. Az öregek, Cenci néni, Döme bácsi még szilárdan állnak ezen a talajon, mintha öröktől fogva ott álltak volna és örökké ott állnának, de már az utánuk következők? Miska, a bíró, elszakadt a szőlőtől, a földtől, az Államot választotta kenyéradójának, gondolataiban a jogi formák és formulák felé fordult s egyre jobban elidegenedik az élet valóságaitól s egyre kielégületlenebbül él, alaptalan fantaszta aggályokkal gyötörve magát, ő már csak féllábbal áll a talajon, gondolataiban elhagyta, a talaj erkölcsének megbomlása az ő egyszerű, egyenesvonalú életét is megbomlasztotta. És Hintáss Gyula, a romantikus ügyvéd, előbb erkölcsileg rúgja el magától a talajt, aztán fizikailag is, hogy aztán beleveessen a romantikátlan züllés mocsarába. És Nelly, Miska felesége, tehetetlen passzivitásában engedti magát elszakítani, mikor Hintáss erőszakkal elszökteti férjétől, ebben az egy rövid, örömtelen eseményben kimerül élete minden ereje és visszahullva a talajra, már csak árnyékéletet él, még annyi ereje sincs, hogy kimutassa szeretetét Miskától való fia iránt. S ez a fiú, Imrus: apai öröksége a talajtól való elidegenedés, az önmagába zárkozás, az élet praktikus oldala iránti siketség, anyai öröksége a passzivitás és érintésre csukódó érzékenység — ez a fiú már komplikált lelki alkatával elszakad mindentől, amihez tartoznia kellene, talajtalanul bolyong az eszmék, érzések,

vágyak, becsvágyak zűrzavarában, magányosan, sután, boldogtalanul.

A tragikum az, hogy ettől a talajtól nem lehet elszakadni és mégis el kell szakadni, mert ma már nem lehet élni rajta. Ez a talaj egy elmúlt idő talaja, a ma embere nem tud rajta megállni. Aki rajta marad, úgy jár, mint Döme bácsi, végén magára marad, ráébred a maga fölöslegességére és elzordul. Az öreg negyvennyolcas él, amíg lehet, a maga mult századközépi romantikájában, amely már antikválódott az új korszak új levegőjében, dohogja panaszait a közös ügy ellen, szidja a limonádé-vértűvé vált új nemzedéket, és nem veszi észre, hogy elhaladt felette az idő, az ő eszméi hazafiságról, liberalizmusról, negyvennyolcraól, Bécsről, már elvesztették minden aktualitásukat, az ő régimódi erkölcese már nem érvényes a fiatalokra — halott ideálok makacs udvarlója ő már. S végül ezt még észre is kell vennie s aztán nem tehet mást, mint hogy komoran visszavonuljon, dörögő vén medve, a barlangjába. De ő még aránylag jól járt, mert neki a maga kora és talaja adott egy szilárd hitet, ideált, meggyőződést, világszemléletet, amibe megkapaszkodhatik. De az utána jövő nemzedék, a Miska nemzedéke, már nem kapott semmi efféllé, a negyvennyolc romantikus ideálja helyett a 67 okos, de lendület nélküli kompromisszumába került, liberalizmusa valami elasztikus értelmű pártjelszóvá lett, az új kor ki nem mondott, de mindenben érezhető jelszava: közgazdaság csak félig értett szó marad kicsinyes viszonyokhoz szokott, szűk látókörű, a vállalkozás bátorságát nem is ismerő életében. S ezen a talajon az ideál hiánya a kultúra hiányát is jelenti. Ezen a vidéken ebben az időben beszéltek borról, borákról, filloxéráról, családi és háztartási ügyekről-bajokról, országos és helyi politikáról, de olyan dolgokról, mint tudomány, irodalom, zene, idegen országok tájai és viszonyai, új eszmék a világ sodrában, soha nem beszéltek, mert nem is tudták róluk. A kisvárosban az egyetlen ember, aki valaha külföldön járt, aki modern könyveket ismer, modern eszmékről csevegni tud, a zsidó boltos fia. Neki van hozzá érdeklődése, pénze, nyugtalansága, a többiek mozdulatlan unalomban élnek. Döme bácsi még citálja néha kora ked-

venc költőit, az utána következők már nem ismerik sem ezeket, sem az újabbakat s köztük Miska, a bíró, a maga félöntudatos kultúremberi igényeivel nem talál társat, kénytelen elvonulni önmagába, elvont jogi formuláiba és képzelődni Zoláról és a Dreyfus-pórról. Ime, a talaj kiszikkadt, nem tudja táplálni az emberek lelkét, csak azok bírnak megmaradni rajta, akiknek nincs szellemi igényük, akik bele tudják magukat élni a konvencionális és nem mindig tiszta erkölcsök nyárspolgári kényelmébe, akiknek elég életöröm egy jó ivás a pincszeren, akik nem is akarnak semmit tudni a rajtuk kívül levő világról. Ha akad, akinek ennél többre megy az igénye, aki megízlelte a könyvek mézét, az eszmék ózonját, aki saját tulajdonát képező fogalmakat akar magának alkotni a világ dolgairól, annak el kell szakadni a talajtól. S ha ezenfelül magányban nevelkedett, betegesen érzékeny és kínosan zárkozott, passzív lélek, akkor ez az elszakadás egyúttal meghasonlást jelent. A régi talajon idegen, új talajt nincs ereje teremteni magának. Ez Miska bíró fiának, Imrusnak tragédiája. Az aktivitásra képtelen ember tragédiája, aki aktivitásra kényszerül.

Imrus kiszakadva a kisvárosból, a család védelméből, Budapestre kerül. Új talajt kellene teremteni magának, titkos ideáljaihoz, vágyaihoz, ambícióihoz illőt. De nemcsak a maga passzivitása az oka, hogy ezt nem találja meg. Akikhez származása, neveltetése, összes anteaktái szerint tartoznék, azoktól lelkileg idegen, azok nem értik meg az ő elszárnyalását, temperamentumát, érzékenységeit, eszméit, akikben pedig rokoneszméket és érzeseket találna, azok származás, nevelkedés, atavisztikus beidegzések dolgában idegenek tőle. Itt egy speciális élmény tárul fel: a magyar fiatalember problémája, aki eszmében túlfeljődött környezetén, a magyar középosztály általános gondolat-uniformisán s lényre arra hajtja, hogy egyéni viszonyba lépjen a világgal és nem talál archimedesi pontot, ahol megvesse a lábát. Elkerülhetetlenül tévelyegnie kell, nagyokat botlania az élet eszmei részében éppúgy, mint praktikumában, elveszti erkölcsi egyensúlyát és nyugalmát. S ha hozzá még olyan aktivitásra amúgy is képtelen lélek,

mint ez a Sători Imrus, akkor még az élet legegyszerűbb külső ügyeibe is belebotlik. Ez egy speciális magyar jelenség: nálunk nem lehet az egyik szellemi kasztból kilépni úgy, hogy az ember egyszerűen átlép egy másik szellemi kasztba, azért, mert nincs ilyen másik szellemi kaszt, illetőleg amennyiben van, nem elég erős arra, hogy erkölcsi támasztékul szolgáljon, mert nincs mögötte egy kompakt társadalmi réteg, nem nőtt ki magából a társadalomból, hanem csak úgy összeverődött különféle — egyenként talajtalanná vált — egyének egy maroknyi töredékéből. Eszméi mindenütt másutt a világon széles és számottevő társadalmi rétegekre támaszkodnak, nálunk nincs rezonancia-felületük s a szektáriusság bélyegét viselik magukon. Imrus filozófiai forrongásai, irodalmi tervei és különccé degenerálódtól lényé révén sok ilyen szektába keveredik, nagy baklövéseket követ el az élet mindennapi oldalán, — nincs más menekvés számára, mint a család, mely helyreigazítja világi baklövéseit, s a könyvekbe temetkező magány egy erdélyi havasi kisvárosban. Hogy pályája hogy alakul majd később, ennek elmondását egy későbbi új regényre tartja fenn az író. De sorsa, bármily különös és egyetlen életre szabott külső elemeiben, belső vonalában sokaknak, a háború előtti magyar fiatalság egy számára és súlyra jelentékeny részének sorsát példázza. Vannak jó néhányan a magyar intelligens középosztály gyermekei, akik eszmék, érzékenységek, életigények dolgában túlfeljődtek eredeti talajukon és — ha nem is mind olyan tragikusan félszegek és tájékozatlanok, mint Sători Imrus — mindig fájdalomként érzik szívükben azt az idegenséget, mellyel a maguk fajtája részéről találkoznak. Sători Imre lelki tragédiája egy különleges, sőt különlegesen egyén tragédiája, de egyúttal szimbóluma egy csöndesen elvérző tragédiának, mely a háború előtti világ nem egy tehetséges és jobb sorsra méltó magyar fiatalemberét juttatta lelki válságba.

*

Az eddigiekben megpróbáltam Babits regényének fundamentumát és alaprajzát felvázolni és rámutatni körvonalaira annak a szociális kupolának, mely az egész konstrukciót megkoronázza. Ez azonban csak egy szem-

pont, melyből nézve a legjobb esetben is csak egy silhouette-képet kapunk az egész hatalmas épületről, amely meggyőz arról, hogy ha részletes megkonstruálásában vannak is némi lazaságok, az egész szilárd gondolati terven van felépítve és szervesen kiképezve, az épületet pedig egy a magyar társadalom különleges szerkezetéből felnyúló életfilozófia és szociális kupola fejezi be, amely figyelmeztet a mű monumentalitására. Ugy érzem, méltánytalanság egy ilyen nagy művet, mely egy kitűnő író számos évének úgyszólván minden óráját elfoglalta, a legnagyobb szellemi erőfeszítések egyike, amikre magyar író évtizedek óta vállalkozott s szemelláthatólag egy nemes szív vérével van írva, mely természeténél fogva nagyon sok szempontból való szemlélést provokál, — egyetlen szempont szerint egy rövid cikkben elintézni. Nagyon sok és döntő fontosságú dologról kellene még szólnom, hacsak megközelítőleg is ki akarnám meríteni Babits regényének értékeit. Szólnom kellene alakjainak élethűségéről, a speciális magyar talajból fakadottságáról és változatosságáról, — jellem, erkölcs, temperamentum, világfelfogás milyen különbözőségei mozognak a regényben, önmagukban és egymáshoz való viszonyukban mesterileg ábrázolva! — de itt is csak egy szempontra mutatok rá: mily finoman van éreztetve a vérség misztikus köteleke, mely minden ellentétben, a karakterek minden inkompatibilitásán át összetart egy családot! Szólanom kellene az egyes részletek sokszor elbűvölő szépségéről, azokról a hajszálfinom érzelmi árnyalatokról, melyek az emberek sorsát és egymáshoz való viszonyát meghatározzák. Itt is csak egy szempontra figyelmeztetek: ahogy Babits megmutatja, mennyire önmagába zárt, másoktól szilárd fallal elkülönített egység minden ember, még a hozzá legközelebb állókkal szemben is, hogy sokszor sorsok fordulnának, ha egy kimondott szóval valamelyik áttörné azt az elválasztófalat és éppen ennek a szónak kimondása lehetetlenség. (Lásd például Nelly viszonyát Imrus fiához.) Nem volna szabad szó nélkül hagynom az asszociációknak szinte túlzott gazdagságát, amely nemcsak az író gondolatbőségét és rendkívüli tudását bizonyítja, hanem azt a roppant szellemi feszültséget is, mely ezt a művet szülte.

Figyelmeztetnem kellene az olvasót a stílus különösségeire, széles regiszterére a prédikátori pátosztól a fájdalmas iróniáig és a lírai ellágyulás sokféle árnyalatáig, a magyar nyelv szöbbségének és hajlékonyságának példátlanul gazdag felhasználására, mely a regényt a modern magyar próza legjelentősebb stílusművészeti alkotásává minősíti. Nem volna szabad megfeledkeznem arról a helyzeti erőről sem, mellyel az író folytonos jelenléte a számtalan apró részletből összetett művet a szerkezet látszólagos lazaságai mellett is mindig összetartja s minden részletnek megteremti a maga sajátosság atmoszféráját. De ezek és még számos más kínáló szempont külön-külön tanulmányt kívánnának s ha rájuk akarnék térni, teljesen szét kellene törnöm e folyóirat természetes korlátait. A *Halál fia* nem olyan könyv, amelyet ki lehet meríteni egy kritikai cikkel, és nem olyan könyv, melyet egyszeri olvasással az ember el tud intézni magában. Sokszor eszünkbe fog még jutni, sokat fogunk rajta elmélkedni, sokat fogunk még miatta vitatkozni önmagunkkal, az íróval, más olvasókkal, sokára fogjuk még megemléskölni. Bizonyára vannak titkai, melyek csak ezután, lassanként fogunk gondolatainkban feltárulni s bizonyára vannak részletei, melyeknek értelmét és fontosságát csak ezután fogjuk felismerni. Olyan könyv ez, mely ha elolvastuk, nem kerül vissza a könyvespolcra, leltári tárgyként, hanem eleven marad az olvasóban és minduntalan visszatér gondolataiba élmények, tapasztalatok, megfigyelések asszociációi kapcsán, s mennél tovább jut az ember időben tőle, annál jobban érzi rendkívüli gazdagságát.

Schöpfung Aladár.

FEKETE VŐLEGÉNYEK. *P. Gulácsy Irén* regénye 3 kötetben. 8r. 221+281+236 l Bpest, Singer és Wolfner, é. n (1927). Gulácsy Irén regényének cselekvénye történelmünk legsötétebb korszakában, a mohácsi vész idején játszik s hatalmas lendülettel szárnyaltat föl egy erős férfilelket abba a magasságba, hol a mártíromság glóriája árad feje körül.

Hősét, Czibak Imrét, udvari papjuk ezzel az áldással bocsátja el az atyai udvarházból: »Ha az Ur egyszer megbecsülne azzal, hogy az életedet vált-

ságul fogadja: ösmerd meg a vértanúk gyönyörűségét.« Ennek az áldásnak beteltét írja meg a regény. Az ifjú »bihari bölény« előtt a Zápolya-udvarban feltáru a szerencsétlen ország minden baja s hamarosan belesodródik az egyéni érdekektől s személyi hiúságoktól táplált politikai intrikák hínárjába. Zápolya anyja, Hedvig hercegnő áll középpontjában e celszövényeknek, melyek a hatalom érdekében áldozatul kívánják a szívek boldogságát.

Ebben a felfordult világban a gyermek Czibak Imre mutatkozik egész férfinak olyan esetekben is, mikor mások elvesztik fejüket. Két nagy szerelem éled szívében: a haza és Zápolya Borbála iránt. Csak az utóbbi tudatos előtte, pedig az első hatalmasabb s olyan tettekre készíti, melyek eltávolítják Borbálától. Megmenti a királyné s vele a születendő trónörökös életét Hedvig hercegasszony mérgétől, me nekülnie kell a Zápolyák bosszúja elől, így udvari szolgálatba kerül s a fogarasi végvárba jut. Itt Tomory Pálnak lesz hadnagyává s holtig tartó barátság szövődik köztük. Mindketten kiválóbbak a többiekénél s éppen ezért boldogtalanabbak is. Egyikük se jut el abba a családi révbe, mely után oly hön sovárog s reményeik összeomlása után kolostorba vonulnak. De őket is kiszóllítja cellájukból az ország közeledő katasztrófája s ez Imre lelkét megrendítő élményekkel árasztja el. Látja elesni legjobb barátját, Tomoryt, látja a tajtékzó patak halálos ágyába zuhanni Lajos királyt, látja összeomlani népét. De van ereje meghallani az élet parancsszavát: össze kell fogni minden magyar erőt. Erdélyt akarja kiépíteni a magyarság bástyájává, melyben meghúzódhassék a feltámasztásig. A lelkében felszárnalt erdélyi gondolatért áldozatul adja életét s az ő kiomlott mártírvére eszméleti egységre a széthúzó Erdélyt, mely így megmarad nagy feladata teljesítésére s Czibak eszméjének megvalósítására a sajládi apátság falai közt már útrakészen áll — Fráter György.

A regény hősenek lelkén végigviharzik az életnek minden csapása és vesztesége. Páratlanul mélységes emberi életet él s ez teszi olyan rendkívül megkapóvá, olyan fájó melanchóliát kel-tető alakjává. A regény mély hatással tudja éreztetni az emberi sorsok végzetszerűségét, amely feltartóztathatat-

lanul sodorja Czibakot is rendeltetése, a mártírhalál felé. Az ő sorsa áll a regény középpontjában; Tomory is csak nagyszerű, baráti érzésének melegénél fogva szuggesztív példakép számára ezen az úton. Mindketten kitűnően rajzolt alakok; a többiek sorában is változatos, pompásan jellemző vonásokat mutató alakok lépnek élénk, de viszont Zápolya Borbála és János rajzában sok a bizonytalan, ellenmondó vagy érthetetlen vonás. Mindezt nem magyarázza meg a hisztériára hajlamosabb szláv vérrel való, egyébként is naachronisztikusan ható indokolás. Különösen János lelkének jó és rossz fele annyira élesen kétfelé van választva, hogy előbb csak kiválóságait, később csak gyarlóságait látjuk. Elváltozása egyáltalán nincs valóságos téve. Aki előbb csupa energia volt, az később kísérteteket látó, rossztól megszűllott »Katalin-királlyá« lesz.

Maga a világ is, melyben alakjai élnek, kitűnően van jellemezve. Kődös, formálódó, kialakulásra jutni nem tudó világ ez, mely embereinek lelkén is mély nyomokat hagy. Apró képei a felfordult országról nagyszerű megvilágító képei mindannak, ami a nagy katasztrófát előidézte. Fel-felvillannak ezek a képek, a közeledő nagy vihar villámfényétől világítva meg s kísértetiesen mutatják az utat — Mohács felé. Maga a mohácsi tragédia is ilyen apró, ideges gyorsasággal pergő képekben folyik le előttünk. Képeiben nem ritka a részletek zsúfoltsága, itt-ott némi anachronizmus, de gyakran hatalmas vízionárius erő eleveníti meg az alapos történeti elmélyedéssel összehordott adatokat.

A regény alakjait mozgató szzenvedélyek viharzásához jól talál előadásának férfias ereje s magával sodró lendülete. Nyelvében még mindig van némi keresettség s erőltettség, de rendkívül sokat fejlődött előbbi munkáihoz képest e tekintetben is. Vannak egyenetlenségek szerkezetében is, egyes részek kelletténél jobban el vannak nyújtva, mások nagyon el vannak aprózva; de az egésznek felépítése s arányai regényköltészetünk legnagyobb emlékeit idézik emlékezetünkbe. Kár, hogy leleménye itt-ott ellentétbe jut történeti tudatunkkal. Ha nem igazolhatja történeti adattal a királyné és Szathmáry György viszonyát, ez nagy gyöngédtelesség egy elhalt királyasszony női be-

csülete ellen, amit még súlyosabbá tesz annak a módnak leírása, ahogyan felkínálja magát a királyné s trónörökös követel elébb a királytól, aztán a kancellártól. Viszont vannak igen szép részletei, melyekből igaz költőiség árad.

Az egész könyv Erdély ezer veszedelem közt egygé égett magyar lelkének és hűségének magasztalása s ellenére sötét képeinek, emelő, lelkesítő írás, mely azt példázza, hogy nem szabad elveszteni a hitet egy jobb jövőben. Az elkeseredett Czibak Lőrincnek ezt mondja udvari papja: »Nem félttem én ezt a népet. Kell a magyarnak a fájdalom, hogy emlékezzen, és a veszedelem, hogy egygé ébredjen.

— A halál is? — kérdi tőle Czibak Lőrinc.

— Az is, hogy föltámadhasson.«

A könyv komor befejezése a magyar gondolatnak hatalmas Hallelujáját harsogja: az ember meghalt, de sírjából diadalmasan feltámadt az Eszme. *Kéky Lajos.*

EGY NEMZETKÖZI MŰVÉSZLEXIKON. Amióta nőttön nő a nyilvános és magángyűjtemények száma s szinte számon sem tartható már a művészeti irodalom, egyre szükségesebbé vált egy oly lexikális mű, amely egyrészt számat ad a gyűjteményekben feltorlódtott tömördek, ideig ismeretlen műalkotás szerzőiről, másrészt a művészeti irodalomban feldolgozott, új s újabb adatokkal megvilágított művészekről is. Csak a legutóbbi néhány évtized is e tekintetben páratlanul termékeny volt. Gondoljunk csak arra, hogy a barokk, klasszicista és ú. n. biedermeier művészet korszaka, amelyet odáig inkább csak főbb mestereiről ismertek, vagy egészen elhanyagoltak, ma már mekkora irodalmat teremtett, hány odáig jóformán teljesen ismeretlen építész, iparművész, grafikus, festő, szobrász került mint új név a részletkutatás szeme elé. A helyi monográfiák is nagyszámú új művésznevet vetettek felszínre, az apró értekezések, részlettanulmányok is tele vannak új meg új adatokkal. Az ezerfelé szétszóródott adatok szinte át sem tekinthetők már s kétségtelen, hogy szükségessé vált egy oly gyűjtömedence megszerkesztése, amely a felforróztott adatokat tömören összefoglalja, főképp pedig összegyűjti az idevágó forrásmunkákat s lehetővé teszi.

hogy ily utalások révén az érdeklődő könnyűszerrel tájékozódhassék, ha valamely művészre vonatkozóan részletesebb felvilágosítást keres. Egy ily gyűjtőmedence csak akkor használható könnyen, ha lexikális terv szerint készül s ily alapon indította meg 1907-ben Thieme és Becker az *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* című hatalmas kötet sorozatot, mely eleinte a lipcsei W. Engelmann, később, 1911-től a lipcsei E. A. Seemann-cég kiadásában jelent meg, körülbelül 400 munkatárs közreműködésével. Amennyiben e nagy mű mindazoknak a grafikusoknak és iparművészeknek (könyvkötők, írásművészek, illuminátorok, miniátorok stb.) életrajzát s a rájuk vonatkozó irodalmat is tartalmazza, akiknek működése összefügg a szép könyv létrehozásával s amennyiben ez a szaklexikon mint könyvvállalat is jelentékeny súlyú, ismertetése bizonyára helyénvalónak látszik.

A műnek eddig 20 nagy lexikonrétű kötete jelent meg (mindegyik 600 oldalas) s ezzel a 20-ik kötettel elkezdett a *Kn*-betűkkel kezdődő művészekig. Már ebből a néhány számadatból is elképzelhetők a mű hatalmas méretei s a feldolgozott anyagnak bősége. A hasonló célú régebbi lexikonok közül csak Nagleré hasonlítható vele össze, de ez is eltörpül mellette, azonfelül teljesen elavult. Hosszú előmunkálatok előzték meg az első kötet kiadását, hisz mindenekelőtt ki kellett cédulázni az egész világirodalmat, az összes művészeti folyóiratokat, a művészeti gyűjtemények katalógusait, a kiállítások tárgymutatóit, mégpedig a legrégebbi időkől máig s az összes népekre kiterjeszkedve. Már ezek az előkészületek is hatalmas arányúak voltak, de a szerkesztők segítségére sietett több száz specialista s csak így vált lehetővé, hogy például kiadósan képviselve van a lexikonban a kínai, japáni, indiai, perzsa stb. művészet is. Azután megindult a feldolgozás munkája. Egyes nemzetek vagy kultúrvidékek művészeinek ismertetésénél, már a rendkívül soknyelvű irodalmi források miatt is, ismét szükségessé vált specialisták munkájának igénybevétele. Ily alapon indultak meg az első kötetek, amelyek összeállításánál az akkori szerkesztők még bizonyos korlátozásokat állítottak a munkatársak elé (így különösen a jelen idők

szereplő művészeit csak bizonyos változtatás alapján vették be). Ezek a korlátozások azonban igen sok esetben nem bizonyultak tarthatóknak, úgy-hogy az új szerkesztőség, amelynek élén most H. Vollmer áll, méltányosan meglazította a kereteket s ezáltal lehetővé vált a mű teljesebbé tétele. A lexikon utolsó kötetét pótkötetek fogják követni, amelyek az első kötet megjelenése óta jelentősségre vergődött újabb művészeket vagy az irodalomban azóta fölmerülő újabb adatokat fogják tartalmazni.

Minket abból a szempontból is érdekel ez a lexikon, mert körülbelül ez az első külföldi összefoglaló művészet-történeti munka, amelyben az öt megillető helyet megkapta a mi művésztünk multja és jelene is. Nyelvünk elszigeteltsége következtében művészeti irodalmunk teljesítményeiről eddig semmit sem tudott a külföld. Kutatásaink eredményei országunk határai közt maradtak. Az új lexikon révén, amely értékénél fogva egyetlen nagy könyvtárban sem hiányozhatik, a magyar művészettörténet által földéretett hazai adatok s velük és általuk művésztünk megismertetése most már megindulhatott. Ránk nézve tehát belső becsén túl is különös értéket képvisel ez a nagyszabású munka, amely a német szorgalom és koncepciónak is imponáns emlékjele. *Lyka Károly.*

GR. APPONYI SÁNDOR »*Hungarica*«-ja. Most, hogy néhány hónappal ezelőtt a legnagyobb magyar bibliofil életműve, a legnagyobb magyar bibliofil-munka, a negyedik kötet megjelenésével bezárult, alkalmoszerűnek látszik az egész nagy mű ismertetése.

Minden verbéli bibliofilnak két vágya van: 1. A hajlambainak és izlésének megfelelő könyvtár összegyűjtése; 2. e gyűjtemény leírása. Az első vágyát csaknem mindenik betöltheti, a másodikat túlon túl kevés. Pedig ez a második teendő talán még fontosabb, mint az első. Nemcsak azért, mert a bibliofil-gyűjteményeket a gyűjtő halála után legtöbbször, sőt néha még életében széthordják s emléke legfel-

¹ HUNGARICA. — Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander Apponyi. I.—II. Band. München (Jacques Rosenthal) 1900.—2. III.—IV. Band. Neue Sammlung 1. 2. Besorgt von L. Dézsi München (J. Rosenthal) 1925.—27. 8°.

jobb csak akkor marad, ha oly gazdag gyűjtemény volt, hogy a megvásárló antikvárius érdeemesnek tartja, külön katalógusban hirdetni (mint pl. *Hevesi Lajos* híres utopisztika-könyvtárát), hanem azért is, mert sok ilyen gyűjtemény leírása valódi speciális szak-katalógust pótol, vagy becses bibliofil kézikönyvül szolgál. Gondoljunk csak Lord Spencer könyvtárának *Dibdin*-től készített illusztrált katalógusára (egyébként is bibliofil remekmű), gazdag ősrnyomatványanyaga és azok szakszerű ismertetése miatt nem forrásmű értékével bír-e minden könyvtár, műtörténész vagy a könyvnyomdászat történetével foglalkozó számára? Benünkét magyarokat azért is érdekel, mert anyagának tetemes részét egy magyar gyűjtő, *Reviczky Károly* könyvtára szolgáltatta. Vagy *Denis Mihály* katalógusára, a *Bél Mátyás* barátja *Garelli Miklós* könyvtáráról, melyet magyar bibliográfusok is sokszor idéznek; vagy a *Salvá*-könyvtár híres katalógusára, mely leírásai, mutatóványai és hasonmásai, valamint bibliográfiai becses jegyzetei miatt a spanyol irodalomtörténet legfontosabb segédkönyve, hogy csak néhányat említsék fel példa gyanánt. Nálunk nem sok történt e téren, pedig *Bethlen Kata* és *Bod Péter* könyvtárának kéziratban maradt s újabban kiadott katalógusaiból látjuk, hogy a magyar bibliográfia mily sokat köszönhet az ilyen jegyzékeknek. Nagyon becses *Reviczky* említett katalógusán kívül a *gróf Teleki Sámuel*, *gróf Széchenyi Ferenc* (újabban *István*), továbbá *Ráth György*, *Todoreszku* és *Horváth Aranka*, *Katona Lajos*, *Szűry Dénes*, báró *Kornfeld Móric* kézirat gyanánt nyomtatott (1913) katalógusa; *Cornides Dániel*, *Nagy István*, *Emich Gusztáv* stb. könyvtáráról, sajnos, már csak az antikvárius készített katalógust. Valamennyit felülmúlja jelentőségre nézve *gróf Apponyi Sándor* nagy *Hungarica*-katalógusa.

Mielőtt ismertetésére térnénk, röviden meg kell e szót magyaroznunk. *Hungaricum* (i. e. impressum, plur. neutr. hungarica) tulajdonképpen magyar nyomtatvány. *Szabó Károly* óta a hungaricumnak következő fajait különböztetik meg: 1. magyar nyelvű (akár a hazában, akár külföldön nyomtatott); 2. idegen nyelvű Magyarországon nyomtatott; 3. magyar szerzők külföldön nyomtatott idegen nyelvű; 4.

nem magyar szerzőknek Magyarország-ról szóló, azaz magyar vonatkozású művei. Az Apponyi gyűjtése erre az utóbbi harmadik és negyedik osztályra terjedt ki. Aki idegen országban tartózkodik (mint Apponyi Párizsban és Londonban), csak elvétve akad ott magyar nyelvű munkára s így élet-körülményei szabják meg mintegy gyűjtése irányát és körét. Kivételesen magyarországi nyomtatvány is előfordul olykor-olykor az antikvár könyvpiacón, természetesen ezeket a ritkaságokat Apponyi sem szalasztotta el, hacsak nagyon drága nem volt, mint a *Hess-féle* budai krónika, melyért a *Hopetoun* ausztráliai kormányzó könyvei árverésekor egész 85 fontig licitált, ekkor nem ment tovább és másnak engedte át. Az is természetes, hogy a külföldi nyomtatványok között magyar, illetve magyar és idegen nyelvű is került könyvtárába, — s azután katalógusába is — mint *Pesti Gábor*, *Verantius*, *Loderecher*, *Szenci Molnár* szótárjai, de ezek száma elenyészően csekély.

A »*Bibliotheca Hungarica Apponyiana*« könyvvállományának egyik része tehát magyar szerzők külföldön nyomtatott idegen nyelvű, jobbra latin művei. Ezek között legszebb a *Janus Pannonius*, *Honterus*, *Sanbucus*, *Temesvári Pelbárt*, *Laskai Osvát* és *Georgievics Bertalan* művei. Ez utóbbi 13 évig volt török fogságban s a törökökről írt, sokféle nyelven megjelent tudósítást, mindenikben Hungarusnak vallja magát; újabban a horvátok is maguknak követelik. Aligha van valahol különféle kiadásainak annyira teljes gyűjteménye, mint az Apponyi-könyvtárban. Sok a disszertáció, amit magyar diákok külföldön tartottak és nyomtattak ki. Az Apponyiana nagyobb részét idegen íróknak Magyarországra vonatkozó vagy magyaroknak ajánlott külföldön nyomtatott művei alkotják. Ezek között legtöbb az újságlap (*Relation*, *Diarium*, *Neue Zeitung*, *Avisi*, *Ragguaglio* stb.). A katalógus 2509 számából mintegy 800 darab ilyen újságlap van. Ezek csakhamar a jelentett esemény után jelentek meg, sok köztük a szemtanú leírása; rendszerint olyan eseményrészleteket beszélnek el, amiről a történetíró nem emlékezik meg, de művelődéstörténeti vagy kortörténeti szempontból éppen azért becsesek. Van ezek közt sok

felületes értesülés vagy semmitmondó jelentés, néha egyik a másikat másolja, de mivel e sokszor csak 2—4 levélnyi nyomtatványok többnyire elkallódtak, ritkaságuk miatt még ezeknek is van bibliográfiai értéke. Az Apponyi-gyűjteményének legrégebb ilyen jelentése 1501-ből való (*»Die Ordnug zu Ofen wider den Türckē gemacht«*); az első *»Neue Zeitung«* 1515-ből; amint a török veszedelem mindinkább fenyegetett (1523-tól kezdve), ezek száma is mindjobban szaporodik. A Buda visszafoglalásáról (1686) kiadott jelentések újra lenyomatva már több kötetet megtöltenek. Van ezek közt vers, szonett, drámai forma stb. Természetesen a legtöbb a török-magyar harcokkal foglalkozik, ez szolgáltatott legtöbb anyagot a jelentésre s a külföldöt is elsősorban az erről szóló haditudósítások érdekelték.

Megemlítem, hogy a címhez bátran hozzá lehetne pótlással csatolni: *Turcica*. Törökökre vonatkozó gazdag anyag van Apponyi-gyűjteményében és katalógusában. Ennek magyarázata, hogy alig írtak ez időben valamit a törökökről, hogy benne Magyarországról, magyar várakról, magyar foglyokról szó ne kerülne. Ez fejtí meg azt is, hogy Bécs 1683-iki ostroma éppúgy szerepel (még pedig gyönyörű gyűjteménnyel) e kötetben, mint Budáé, t. i. Magyarországon vonultak keresztül, innen menekültek tovább, tehát e gyűjtemény éppúgy *Austriaca*, mint *Hungarica*. Ez az oka, hogy a bécsi könyvtárakban éppoly sűrűen forgatják Apponyi *»Hungarica«*-ját, mint a budapestiekben.

Apponyi egyébként is a legtágabb értelemben vette a *»hungaricum«* jelzőt. Ha valamely munka magyar embernek van ajánlva, ha az Ajánlásban vagy Előszóban Magyarországról vagy magyar személyről csak néhány sor van is, ha egy régi világtörténeti munka Magyarországról is megemlékezik, az mind belekerült gyűjteményébe. Ez már talán túlságos kitágítása a magyar vonatkozás fogalmának, de a kutató örül ennek, mert olyan műben talál adatot, ahol valóban nem kereste volna.

A katalógus 96 ősnymtatványt ismertet, 989 mű esik a XVI., 1218 a XVII., 215 a XVIII. századi nyomtatványokra, összesen 2509 mű. Ez a szám nem fejezi ki pontosan a könyv-

tár állományát, mert ha valamely colligatumban nem magyar vonatkozású művek voltak, azok nem kerültek külön szám alá, sőt sokszor fel sincsenek említve.

Érdekes volna megállapítani, ha lehetne, hogy melyek a könyvtár legértékesebb ritkaságai? Mindenesetre ezek közé tartozik *Aeneas Sibivius* törökök ellen írt levelének 1466 körül valószínűen Kölnben nyomtatott három különböző példánya. A szöveg nyomtatásbeli különbőségét Madden híres bibliográfus azzal magyarázza, hogy diktálás után egyszerre három szedő szedhette. Az egyik példány előtt egy levelen Vergilius harmadik eclogájának 24 verssora van lenyomatva s így valószínűen ez a legrégebb nyomtatott vergiliusi vers. Ilyen ritkaság az 1507 tájban valószínűen Winterburg sajtója alól kikerült *»Concordia Hungarica«* is, melyet Murr a Hess-féle budai nyomda termékének tartott. Ez nemcsak magában becses, hanem azért is, mert egy értékes kézirat: *»TOMUS DECRETORUM regni Hungariae a Paulo Gregorianc collectus«* középebe van kötve. Az 1523-ban (*sine loco*) nyomtatott *»Vita et gesta b. Johannis de Capistrano«* hasonlóképpen azért is becses, mert mellé van kötve *Nicolaus de Fara*-nak a XV. század második feléből való kéziratos Kapisztrán-életrajza. *Tranquillus Andronicus »Sylla«*-jának (1527) egy hátyára nyomtatott példányát írja le a katalógus, mely korábban a Siston-Park-könyvtáré volt. Ritka *Morus Tamias »A dialogue of comfort against tribulation«* c. a Towerben írt művének kétféle (London 1553-iki első és antwerpeni 1573-iki) kiadása, az előbbi Bedford remek fekete bőrkötésében. Morus a töröküldözés miatt rettegő két magyar párbeszédével a vallásüldözéstől féltő angol katolikusokat akarta bátorítani. Szintén érdekes *Brett Samuel* angol tudósítása a nagyidai (Nageda) zsidó kongresszusról, melyen 1650. október 12-én azt vitatták meg, eljött-e már a megígért Messiás? És a kongresszus végén összevesztek. De ki tudná felsorolni a katalógus értékesnél értékesebb ritkaságait?

Apponyi egész életén át dolgozott nagy gyűjteménye katalógusán. Már 16 éves korából (1860) maradt fent ilyen katalógusi előmunkálat. Mint maga mondja, a részletes tudományos

katalógus írásához francia nyelven Párizsban kezdett hozzá. Az első lapok Picot Emil francia bibliográfus közreműködésével készültek. Később a sok német »Relatio« kedvéért német nyelven folytatta. 1900-ban készült el az első két kötet anyagával: 1538 mű leírásával s 1900—1902-ben német és magyar nyelven 125—125 példányban finom merített papírra nyomtatva kiadta azt.

Ez a két kötet nagy meglepetés volt a hazai és külföldi bibliofilokra nézve egyaránt. Mindjárt észrevettké, hogy méltó párja akadt Dibdin, Salvá fentebb említett katalógusainak. Apponyi ezután is rendületlenül folytatta tovább a gyűjtést. Munkáját némileg megkönnyítette most az, hogy az antikváriusok az ő Hungarica-katalógusából könnyűszerrel megállapíthatták, ha magyar vonatkozású mű került hozzájuk, hogy megvan-e már gyűjteményében s ha nem volt meg, felajánlhatták a fáradhatatlan gyűjtőnek. Így gyűlt össze 1924-ig újabb két kötetre való anyag, mely értékre nézve az előbbinél nem áll hátrább. Apponyi ezek tudományos bibliográfiai leírását is kevés híján elvégezte, sőt az első nyomtatott íveket még maga is átnézte és javíttgatta. Háromszáz példányban adta ki és most már csak német nyelven.

Mi adja meg e katalógus értékét? Előre bocsátjuk, hogy a katalógus szerény megjelenés e mű számára. Magyar művelődéstörténeti okmánytár ez: latin, német, angol, francia, olasz, spanyol, holland, lengyel nyelvű művekből összegyűjtve. Apponyi először bibliográfiai pontos leírását nyújtja a műnek, ezután megmondja, mi van az Ajánlólevélben vagy az Előszóban. Ha érdekes vagy történeti értékkel bír az ezekben levő magyar vonatkozás, nemcsak megnevezi, hanem eredeti nyelven közli belőle azokat a részeket. Majd ezzel sem elégszik meg s ha magában a műben vannak elszórva (pl. levélgyűjteményekben) ilyen adatok, azokra is figyelmeztet, sőt sokszor onnan is kiírja azokat. Sőt figyelmeztet azok értékére, megismertet a kérdés irodalmával s becses kritikái megjegyzéseket is fűz hozzá. Így aztán egyik-másik mű leírása egész kis értekezésé növekszik. Sok példát lehetne erre felsorolni, de akkor a katalógus egy részét közölni kellene. Csak rövi-

den utalok a *Kapisztrán-ról*, a Magellán földkörüli útjáról szóló értesítés kiadójáról, *Maximilianus Transylvanus-ról*, *Ricius-ról*, *Manardus-ról*, erről a Tiszában emberevő haresát látó orvosról, *Crusius-ról*, a Turcograecia szerzőjéről, az angol Zrinyi-életrajzról, *Le Laboureur-ról*, ki Wesselényi Ferenc híres szerelmi kalandját először beszélte el a franciáknak, *Stauffenberg* szentgotthardi csataleírásáról, mely oly élénk, hogy szinte látni véljük a csata lármás zűrzavarát, az I. Lipót korában Magyarországon járt híres spanyol utazóról, *Cuberó-ról* stb.-ről írt tanulmányokra.

Nem kell feledni, hogy mennyi utánjárás, kutatás és szakismeret kellett a nyomtatási hely és év nélkül megjelent művek kora s nyomtatási helye meghatározásához. Erre valóban csak olyan tudós lehetett képes, aki már gyermekora óta régi nyomtatványokkal s ilyen kérdésekkel foglalkozott. Mindehhez a betűtípusok, a könyvornamentika alapos ismerete is szükséges. Apponyt bálmutat heraldikai ismerete és emlékezőtehetsége még arra is képesítette, hogy sokszor a könyv kötésén levő superexlibrisből vagy monogrammból annak egykorú tulajdonosát is megállapítsa.

Természetesen e katalógus csak azokat a magyar vonatkozású műveket ismerteti, amelyeket Appony megszerzett és ezután a Magyar Nemzet Múzeumnak ajándékozott s így a régi magyar irodalmi vonatkozásoknak távolról sem teljes bibliográfiája, de ha a magyar könyvszét eljut odáig, hogy folytassa Szabó Károly megkezdett munkáját s a már meglevő három rész után a negyedik rész elkészítéséhez is hozzáfogjon: az Apponyi nagy művét alapul veheti s forrásmunkául használhatja. Azonkívül a magyar bibliofil az Apponyi példájából biztatást és reményt meríthet arra nézve, hogy buzgalommal, kitartással és szakértelemmel megbecsülhetetlen kincset lehet gyűjteni s a bibliofiliával a magyar tudományosság ügyét is sikeresen lehet előmozdítani. *Dézsai Lajos.*

BALESET. *Móricz Zsigmond új könyve.* — Athenaeum kiadása. Az utóbbi időben Móricz Zsigmond nála eddig szokatlanul bőséges újságírói munkát végzett; a napilapokban minduntalan olvashattuk tárcáit, cik-

keit, elmékedéseit és aktuális kérdésekhez való hozzászólásait. Amit ezekből arra valónak látott, hogy a napi érdeken túl is megmaradjon, azt gyűjtötte össze *Baleset* című új könyvébe. Már keletkezése módja is meghatározza tehát e könyv helyét Móricz művei között. Műhelyforgácsok vannak benne kosárba gyűjtve, nagy munkákon való dolgozás közben papírra vetődött apróságok, az író életének mellékterményei. Nem mérhetők a nagy művek mértékével. — Móricz ezidőben dolgozott nagy Bethlen Gábor regényén, főerejét erre koncentráta — de azért érdekesekek, nemcsak mert minden érdeke a kortárs számára, ami egy ekkora író kezéből kikerül, hanem azért is, mert sok olyan gondolatát kitérítik, amelyekről nagyobbra ívelt munkáiban hallgattok, sokat elárulnak érzésvilágából s fogalmat adnak az író mindennapi életének kísérőzenéjéből.

Van a kötetben egy sereg könnyű kézzel odavetett kis novella. Ezekben Móricz felkap egy alakot, vagy egy életjelenséget és néhány vonással odaveti a papírra, mint egy emlék-vázlatot. A szülővárosába exotikus csavargások után hazakerülttől külön festő, aki sétája közben meglát egy leányt, érdeklődni kezd iránta, észreveszi, hogy kaszirosnő a kávéházban, diákkori, csúnya gondolatok szennye tapad rá — s a festő csüggedten merül vissza élettől elidegenült ábrándjaiba. A börtönben levő asszony, aki megölte a szeretőjét, maga se tudja, miért és most beszélget a dolgról a sógornőjével. A vidéki asszonyka, aki keservesen mulat a pesti kávéházban . . . De vannak a novellák között, melyek önkénytelenül, szinte az író akarata ellenére hirtelen nagyon mélyre nyúlnak és egyszerre csak felvetik a lélek valami ijesztő titkát: mikor a tenyészállatvásáron a fiatal asszony szeme összelobban a bikáéval (itt az író formában túlfeszít egy gondolatot, de a gondolat az élet legmélyéről való), vagy a csendőr és a tolvaj asszony nagyon egyszerűen elbeszéli, de mélyeiben nagyon komplikált története. Egyik-másik kis történet leleplezi, hogy az író belső küzdelmek és vitatkozások hatása alatt az utóbbi időben sokat foglalkozik az élet-halál kérdéseivel s e közben — milyen különös ez egy úgynevezett realistánál! — eljut a misztikumig is.

Minduntalan elárulják ezek a kis elbeszélések, hogy Móricz Zsigmond belső élete új forrásban van, önmagához és a világhoz való viszonya új megismerések és nehéz élmények révén új formulázásokat keres. Néha egész kicsiny dolgokat ír meg, kofa-asszonyok beszélgetését, debreceni kocsmái emberek mámoros fecsegését, napi dolgokat, stenogrammszerű pontossággal papírra vetve, — az ember eleinte csodálkozik, hogy érdemesnek tartotta megírni, de aztán észreveszi, hogy ez egy az életet, az emberek csetlését-botlását és önmagát is folyton izgatottan figyelő író folyton akcióban levő életérzésnek a nyilvánulása, — semmi se túlkicsiny neki a figyelemre, ami az életből pattan ki. És semmit se néz közömbösen: részvét, felháborodás, mosolygó szeretet — valamiféle indulat mindig színesíti az elbeszélését. Móricz oly intenzíven érzi az életet, hogy nem is mérlegeli súly, fontosság, érték szerint a jelenségeit, neki minden fontos, ami él. S történetkéiben, még a legjelentéktelenebben is, van valami ennek az életérzésnek az izgalmásból.

Azt mondtam, ezek könnyű kézzel odavetett novellák. Az író szándéka szerint azok, — valósággal azonban, ami Móricz keze alól kikerül, az sohasem tud egészen könnyű lenni. Vagy megsúlyosodik, vagy érezni rajta, hogy túlkönnnyű anyag az erős izmoknak, melyek formálják, s ebből sokszor bizonyos egyenletlenség származik. Ez még az olyan kis hangulat-cikkeken is érzik, melyek egy pillanatot, egy ötletet, egy tájat, néha szinte csak egy szót rögzítenek le. Ezekben mindig úgy találjuk, az író nagyobb annál, amit mond. Nem játék neki az írás, hanem élet. A legősztébb író, ha nem akarja, akkor is elárulja nagy dolgokra termett voltát. *Schöpflin Aladár.*

LEÁNYOK, ANYÁK, NAGYANYÁK.
Csathó Kálmán regénysorozata. I. *Leányok*. 8r. 352 l. II. *Asszony a bakon*. 8r. 306 l. Mindkettő: Bpest, Singer és Wolfner, 1927. Csathó Kálmán új regénye eddigi írói munkásságának legnagyobb szabású terméke, három nemezdek életére terjed ki, míg a lányokból anyák, majd nagyanyák lesznek, s Magyarország újabbkori történelmének egyik legmozgalmasabb korszakát festi. A három kötetre tervezett egész-

ből még csak két kötet jelent meg, de ezek már következtetést engednek az egészre s tisztán mutatják írójuknak legjellemzőbb írói sajátosságait és adományait is.

Ez a regény is abba a világba vezet bennünket, melynek a szerző egyik legkitünőbb ismerője: az úri magyar középosztály életébe. De ezt most bizonyos történeti távlatban látjuk magunk előtt s ebben a távlatban még nagyobb súlyt, az ország sorsának intézésében is fokozódó jelentőséget nyer. Nem annyira társadalmi mozgalmakból, mint inkább politikai intrikákból vannak fonva a regény cselekvényének szálai. E cselszövények középpontjában két nő áll: Balogh Lujzi, a honvédárva, s Boldizsár Sári, egy ügyvéd leánya. Az elnyomatás éveiben növekednek föl. Lujziban atyja dicső halálának emléke s azoknak az időknek izzó hazafias érzése oly nagy odaadást kelt a haza dolgai iránt, hogy mostohaapja olyan politikust jósol belőle, akinek még a császár is megtanulja a nevét.

A becsvágy felcsigázva él lelkében, de a sors csakhamar újtába sodorja Sári személyében azt is, kiben a veszedelmes vetélytársat látja. A két leányt valami ösztönös, ősi ellenszenv hajtja egymás ellen s a regény voltaképpentől két nemzedék bekességét felidülő harca s annak elemeztetése, hogy mi kergethet két nőt ilyen engesztelhetetlen gyűlölködésbe, mely az ő életüket is összezilálja.

Ez az ösztönös ellenérzés határozott mozgatót is nyer akkor, mikor mind a két leány ugyanazon eszményképbe szeret. A nagy államférfiúnak induló Mikolay Péter Lujzit veszi feleségül, Sári egy ifjú magnásnak nyújtja kezét s ezzel mintha meg is szűnnék a két nő ádáz küzdelme. A szélcsend azonban csak rövid ideig tart, Lujzi szívében csakhamar feltámad a régi ellenségtől való félelem. A gyűlölködés egyre jobban az újraéledő magyar politikai élet küzdőterére sodorja a szereplőket s ez egyszersmind arra is alkalmat nyújt a szerzőnek, hogy érdekes képeket rajzoljon az akkori politikai és társadalmi mozgalmakról.

Igy a regény, melynek háttere az önkényuralom, majd az újraéledő magyar közélet, valósággal az akkori magyar társadalomnak jellemző vonásokban gazdag korrajzává mélyül. Azok-

nak az időknek érzései és hangulatai, daca és lelkesedése, különösen erős és tüntető magyar érzése gazdagon árad a regény lapjairól s eleven képekben vonulnak el előttünk a kor törekvései és mozgalmái.

A főalakok mögött talán nem is nehez történeti neveket látni, a két nő viszálya talán sok olvasót fog emlékeztetni egy, újabb politikai életünkben vészes viharokat felkavaró családi viszálykodásra; az író azonban tapintatosan tartózkodik attól, hogy ezeket a sejtelmeket támogatassa. Érezzük a regény burkolt vonatkozásait, de azt is érezzük, hogy nem olcsó hatást hajszoló kulcsregénnyel van dolgunk.

A szerencsésen választott, érdekes tárgyat kiváló írói adományok formálják és támogatják: a meseszövéis érdekessége, az előadás könnyed természetessége s nyelvének jóízű magyarosága. Csathó Kálmán mestere a jellegzetes kisvárosi alakok rajzolásának, itt is egész sereg jóízű alakot vezet elénk. Jól ismeri a leányszívek titkait s rejtekező érzéseit; itt is művészi módon elemzi az élet nyersebb érintésétől a fiatal leány szívébe lopakodó visszás érzéseket. Szerettük volna, ha Lujzi gyűlöletét mélyebbről feltörő források is táplálnák s valóban a jellemeknek mélyen gyökerező ellentétén alapulna a két nő örök ellenségeskedése, mert így, különösen a második részben, rendkívül ellenszenvessé válik előttünk a gyűlölködő, hisztérikus kitöréseket rendező fiatal asszony.

A történeti alakokat és mozzanatokat lehetőleg kerüli a szerző; nem akarja, hogy ránehazedjenek leleményére s háttérbe szorítsák alakjait; de sokszor játszi ügyességgel tudja ezeket is felvillantani. Sári az Angol királynő folyosóján surran el bűnös szerelemre csábítani Pétert s Deák Ferenc megy el mellette. Egyébként történeti alakok nélkül is az ötvenes és hatvanas évek levegője vesz körül bennünket a regényben, ennek a kornak törekvéseit, eszményeinek és érdekeinek küzdelmeit látjuk magunk előtt, ennek küzködő magyar érzése dobogtatja meg szívünket s humora ragyogja be lelkünket.

Kéky Lajos.

PETRONIUS ÉS KORA. Irta dr. Révay József. Franklin kiadása, 1927. Komoly és kitünő tudományos művek, mik a nélkül, hogy a nép-

szerűsítés kedvéért leszállítanak mértéküket, nagy érdeklődést keltenek, s akármelyik regénnyel vetekedő sikert, sőt népszerűséget érnek el, — hát vannak ilyenek is. Tegyük hozzá: nálunk ritkán, szinte csodaszámba menő esetekben. Talán nem az ilyen művek hiánya miatt; mert noha nem sok ilyen mű jelent meg nálunk, mégis több, mint ahány a megérdemelt sikert elérte. Inkább a közönség hiánya miatt, mert nem igen akad, ki a kellő érdeklődést felkeltse benne; aki megmondja a laikus olvasónak, hogy ez vagy az a tudományos cím olyan könyvet jelöl, mit az átlagműveltségű könyvbarát, ki nem szakértő az illető tudományágban, nemcsak »haszonnal«, hanem gyönyörűséggel olvashat, s olyan izgalommal, mint a legérdekfeszítőbb regényt. Szeretném látni pl. azt a fogékony lelkű embert, ki Révay Petronius-könyvét le tudja tenni, míg végig nem olvasta. Bizonyára úgy lesz vele, hogy a sebes olvasás közben fogadalmat tesz, majd lassabban olvassa másodsor, csak először hadd szaguldjon át rajta, mert nagyon érdekli, »mi következik«. Pedig Révay könyve mintája a rendszeres tudományos vizsgálat eredményeit összefoglaló szakmunkának, tárgya olyan, hogy talán csak minden ezredik olvasó tud róla valamit, s mégis ebben a feldolgozásban ellenállhatatlanul magával ragadja azt is, aki egészen távol áll tőle. Az ilyen tudományos irodalomnak az angolok és franciák közt van nagy közönsége. Ott azonban van, aki »fölfedezi« őket. Ilyen műveket a francia Akadémia szokott kiadni vagy megkoszorúzni, amivel rájuk tereli mindenki figyelmét. Ha Révay Petronius-könyvét francia író írja, vele is bizonyára ez történik, mert egy hajszálnyival sem marad el a francia irodalom hasonló tárgyú kiválóságai mögött, s bizonyára megérdemli a kiadást. Így, hogy nálunk irták, nem az Akadémiánk adta ki — s meg fogja-e koszorúzni? Annál nagyobb elismerés illeti meg az író s a kiadó elszánt bátorságát, hogy a mai időben ilyen könyvvel ki mertek lépni; könyvvel, mely ugyan minden irodalomnak dicsősége volna, egy tudományos kérdést közelebb visz megoldásához, eredeti és alapos kutatásokon épült — s melyre mégis rá kell itt fizetni szellemileg és anyagilag. Ha csak ezek a tulajdonságai volnának, legalább a

hivatalos támogatást akkor is megérdemelné. Tudományos fórum előtt csak a tudományos szempont lehet a mérvadó. Révay könyvében van azonban valami plusz, mely miatt mindenki figyelmére igényt tarthat, s éppen ez az, ami az említett külföldi művek közé sorozza: művészi, világos kompozíciója, pompás jellemző ereje, nemesen egyszerű stílusa, lebilincselő előadómódja. Maga Petronius, a kor többi alakja, az erkölcsi, társadalmi, irodalmi szellem a tudományos adatok ügyes elrendezéséből és szellemes értelmezéséből elevenen lép elő s olyan aktualitást kap, mint a legmaibb író vagy irodalmi kérdés. — Hogy ellenvetéseim is vannak, minek hallgatnám el? Felsorolásuknak csak részletes megvitatásban lehetne helye. Az előadás módjában kifogásolom ilyen jeles prózaírónál a helyel-közzel felöltő s nála elszívelhetetlen germanizmusokat (»több« mint határozatlan számnév, »egyesek«, »különböző« stb.) s olyan refexiókat, mik röviden odavetve félreértésre adnak alkalmat, részletezésük pedig nem volna oda való, pl. a 150—151. lapon az értékelés relativitásáról. Révay bizonyára jól tudja, nemcsak azt, amit leír, hanem azt is, amit nem ír le: hogy az abszolút relativizmus önmagának mond ellent, önmagát szünteti meg; mert a relativizmusnak dogmatikus és kategorikus kijelentése olyan állításban történik, mely maga nem relatív, hanem abszolút és általános érvényű igényel. De ha hasonló tudást tételez fel az olvasóról, túlló a célon, hiszen az értékelés relativitásának kérdése egyik legsúlyosabb s legtöbbször vitatott problémája a történetfilozófiának, melynek a Seneca-féle »életbölcesség« szentenciái tájékára se vetődnek. — Végül: aki elolvassa Révay Petronius-könyvét, az el fogja olvasni az ő Petroniusfordítását is. Ebben nem kételkedem. S akkor még nagyobb hálát fog érezni ez iránt az önzetlen magyar tudós iránt, ki tudományos munkája mellett nem sajnálta a fáradságot attól, hogy olyan nagyszerű élvezetet szerezzen neki. Mert Petronius olvasása az. Ha a szó nem volna itt olyan ríkító, azt mondanám rá: kéj. De tán nincs is rá más jobb szó. Az — valóságos testi-lelki kéj. Hogy az olvasó az egyik könyv után a másikhoz nyúl, az bizonyos, de hogy az elsőhöz nyúl-e, az, sajnos, fölöttébb bizonytalan. Jó álmuk lehet azoknak,

kiknek kötelességük van az ilyen teljesítmény iránt, s meg se rezzennek, mikor nagyritkán megjelenik. Pedig azt a sokat harsonázott »kultúrfőlényt« kevés dologban lehet oly biztosan meglátni s megláttatni, mint az ilyen műben. Valósággal kiáltó mellette az ellentét. A hazai. *Fülep Lajos.*

URAK ÉS EMBEREK. *Hatvany Lajos* regénye. A Géníus kiadása. 1927. — Két kötet expozíció. Egy készülő regénytrilógia első része. Alcíme: *Zsiga a családban.* Amennyire ebből és a szerző előzetes tájékoztatójából kitetszik, a koncepció egésze: egy magyar-zsidó karrier kifejlésének széles korrajz hátterébe fogott, minden vonatkozásban megvilágított története.

Bondy Zsigmond körül, aki a múlt század nyolcvanas éveiben korlátlanul parancsolt az ország gabonájának és lisztjének, — mondja az előszó — föl akarom eleveníteni a máris oly messze-tűnt liberális korszak egynémely ásatag figuráját. A tompa nyárspolgárokat s a rendiség támaszát elvesztett magyar urakat, de főképp a zsidókat, a főváros legélénkebben nyüzsgő lakóit, akik születésük, lelkes magyarokká történt programmszerű neveletésük és az egykorú újságcikkek szerint »hazafiasnak, közhasznúnak és áldásosnak « hirdetett működésük alapján, mint »a honi ipar megeremtői«, arra a boldog öncsalásra formáltak jogot, hogy édes hazájuk földjének vallhassák a »többtermelésre« kényszerített magyar földet. Napfényre fogunk vonszolni minden rendből és rangból való hajdani apákat, akik akarva, nem akarva, de kénytelenek voltak vállalni a harmadik rend forradalmának szabadságot, egyenlőséget, testvériséget inkább csak hirdető, mint jelentő s mégis az emberiség megjavítására messze kiható hagyatékát, amelyet, mielőtt nagyszerű örökségül ránk testálhattak volna, a haladó polgári társadalom romjai között pusztultak el s annak rájuk szakadt törmelékei alá temetkeztek. (Micsoda stílus! »Mintha irodalmunk vas-korát élők!«) Az *Urak és emberek* száz éven át igyekszik az előző nemzedékek elveszett nyomait követni...

Justh Zsigmond óta magyar író nem váltott elének ilyen hatalmas méretű koncepciót. Nem tudom: terve fogantatásakor gondolt-e Hatvany Lajos a *Kiválás genezisének* előkelő dilet-

tására, de bizonyos, hogy elképzelésének arányaiban s ambíciójának felfokozottságában sok van, ami Justhra emlékeztet. Ez az önkéntelenül kinalkozó összehasonlítás pedig éppúgy dicséret, mint gáncs. Justhnál tudva lévően a szándék nagyszerűségét nem támogatta hozzáillő kifejező-erő. A spekulatív szellemű, kritikuss-hajlandóságú író csonka regényciklusa úgy hat, mint egy teória kínosan pontos igazolása. Hideg ésszel megszerkesztett illusztráció, makacs elszánás eredménye. S körülbelül ilyesféle hűvösség csapja meg az olvasót Hatvany könyvéből is.

A kétkötetes »bevezetés« első negyede: családgenealógiai krónika. Nyolcvan év száz lapra tömörített története, arcképekben. Az ősök egymásutánját Náthán fia, a József császár rendeletére vezetéknevhez jutott Bondy Simon nyitja meg. Morvaországából beszármazott batusy-zsidó, aki Miskolcon ver gyökeret, a jómódú Stern Ábrahám családjában. Gyapjú-, gabona- és pénzüzlettel foglalkozó üzso-rás. Ennek fia, Miksa, híven s minden forradalmas újítástól menten folytatja apja tradícióit. Még a házat sem meri a maga nevére iratni. Meghagyja úgy, ahogy volt, a béresük nevéen. Az ő fia, Bondy Hermann azonban már szembekerül az apjával. Nemcsak a ház átírása miatt, hanem főképp azért, mert megérezve az új idők változott szelét, boltot nyit. Áruval kereskedik s az ősköztől megszentelt, megbízható uzsoraüzleteket csupán a »hátsó szobában« bonyolítja le. Majd Pestre megy és ráveti magát a búzára. »Gseftel«, tőzsdézik, de a földbérletet vagy ipart még lenézi. Ehhez a fejlődési fokhoz csak a fia érkezik majd el, a kis Zsiga, ha felnő és feszülő tettvágyával, magyarrá nevelődött zsidóságával, költőnek indul, gyárossá fajuló egyéniségével betölti a további köteteket, amelyeket előre jelez az a két alcím: *Zsiga az életben* és *Zsiga a kastélyban*.

Az ősök története tehát apró, jellemző képeket felvillantó, kurta *krónika* s alig tetszik többnek a származás-elmélet törvényét tisztelő Taine-hívek számára tett koncessziójánál. Mindamellet akadnak benne igazi regény-détailok, milyen például a fiatal Hermann vidéki leánykerésének pompás jelenete. A pesti lakodalom zajos szcénája viszont, sikerült részletei ellenére

is, tele van súlyos elrajzolásokkal. Ezek a torzítások elsősorban a szabadjára engedett irónia, a szubjektív kilengések következményei. Általában: a kaján, rosszmájú csúfolódás hangja mindvégig sűrűn áttöri az előadás objektívítását s olykor szinte a pamflet művészetlenségéig ragadja a fegyelmezetlen író. Az ősoket idéző szavakban gyakran érzik valami bántó kegyetlenség, valami igaztalan és izetlen gúny, amely az »érdekelteken« kívül álló olvasónak is visszatetszik. (Nem szólva a kimondottan antiszemita érzelmű kritikusokról, akik — a karikatúrát élethű ábrázolásnak fogadva el — gyanús buzgalommal lelkesedtek éppen ezért a »kíméletlen objektívításért«.) Még kirívóbbá teszi a dolgot a szerző lírájának hirtelen érzelmesre fordulása azon a ponton, ahol nyilvánvalóan saját személyes élményeit, gyermekkori emlékeit kezdi belevegyíteni a kis Hatvany Zsiga történetébe. Igaz, Hatvany írói karakterének jellemző vonása a semmit sem kímélő, olykor már a cinizmus határát súroló csúfolódás és maró szarkazmus, ám úgy tesz, mintha most nem lenne eléggé következetes ennek alkalmazásában. Minduntalan rajtakapjuk, hogy »ön-magával« szemben egészen a szentimentalizmusig meghatódik, míg az »apák« portréját festve, gáttalanul kitombolja csúfolódó kedvét. Ilyenkor nyoma sincs benne az elérzékenyülésnek. Sőt, »akarva, nem akarva«, még ott is torzképet rajzol, ahol a portréra a »jogos sértődöttségből« eredő fájdalom keserű ráncát próbálja felrakni. Az öreg Bondy, az ő beállításában, rideg uszorás, a közállapotok iránt érzéketlen, pénzzívó nadály. Családján kívül semmi közösséget nem tart a körülötte élőkkel. S mégis érzelmesen feljajdul a lenéző viccekben megnyilatkozó antiszemizmussal ellen, mikor fiának magyar tanítója előtt elpanaszolja »kiközösítetttségét«: Hát azt hiszi maga, hogy én nem szeretném mondani: ez az én otthonom, ez az én városom, ez az én országom, vagy mi... izé... ahogy maga mondja: ez az én hazám! De lássa, ha egyszer tilos, ha lehetetlen, mert velem itt úgy beszélnek, mint egy kuttyával és nem engedik, hogy szeressem, amit pedig... lássa... én is úgy szeretnék nagyon szeretni... Ha ez nem szándékos, kegyetlen, véres kari-

katúra, akkor Bondy Hermann feljajdulása teljesen fals s az egész motívulás szerencsétlen, mert cseppet sem meggyőző, az »uszorás« ellenszenves személyével kapcsolatban. Efféle kisiklásra több példát is idézhetnénk, amely mind azt bizonyítja, hogy Hatvany könyve elnagyolt, egyenetlen, nyers munka, talán idő előtt nyilvánosságra hozott, terjedelmes vázlat, legalább is »első kidolgozás«. Mindenestre hiányzanak belőle a végső egységet biztosító, nélkülözhetetlen simítások.

De hogy mindjárt ezt is hangsúlyozzuk: részleteiből lépten-nyomon kiütköznek írójának komoly kvalitásai. Kivált a tulajdonképpeni »regényből«, a kis Zsiga gyerekevéinek mozaikszerű, rövid fejezetekbe tagolt történetéből. A családjából szinte idegenné »kinövő«, álmodozás és realitás végletei közt hanykódó, magányos kisfiú figurájába alig keveredik zavaró vonás. Érezhetőbb hiányok csupán a fejlődési vonal ingadozásában mutatkoznak, aminek oka alkalmasint az időprobléma nem éppen szerencsés megoldásában kereshető. Az apró fejezetek ugyan könnyen »múlatják« az időt, de nem alkalmasak az evolúció folyamatosságának kiépítésére. Annál inkább kedvez ez az előadásmód a recens emlékek kiszínezésének, eleven képekbe tömörítésének. S e tekintetben Hatvany nem is marad adósunk. A részletek nemcsak érdekes, hanem értékes, művészi formált anyagot tartalmaznak s helyenként a pszichológiai elmélyülésnek megkapó dokumentumait szolgáltatják. Mindent egybevetve: az *Urak és emberek* »nyitányában« a sötét árnyfoltokat végigkísérik a tehetség és hivatottság nyilvánvaló fellobbanásai.

Hatvany nyugtalan, ideges stílusa épp ilyen egyenetlen. Közvetlensége sokszor téved pongyoltságba, fölöslegesen komplikált, zavaros mondat-tömkelegek útvesztőjébe. Mégse tagadható le róla valami egyéni zamat, különösen a dialógusok során. Viszont a tanyai élet megérzékítéséhez csak szó-tári szavai, fakó közhelyei vannak. S egyszer még így is mulatságosan téved, amikor »kapáló pesztonkákról« beszél, összevetve a summás-lányokat a kis paraszt-dajkákkal.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az elkészült töredék alapján Hatvany

Lajosról mint regényíróról nem formálódhatott ki bennünk lezárt vélemény. A teljes értékelés kialakulásához meg kell várnunk a trilógia egészének megjelenését. Annál is inkább, mert csupán akkor válik el: megérte-e koncepciója az ötszázoldalas exozíciót?

Kárpáti Aurél.

A NYOLCADIK POHÁR. *Kárpáti Aurél* regénye. Athenaeum-kiadás. A regény kerete: Budapest a hetvenes és a kilencvenes évek között. Az az időköz, amikor a kispolgári, álmatagon tenyésző régi város nekilendült, hogy modern nagyvárossá fejlődjön. Mikor a városban mindenfelé kezdtek eltűnni a kicsi földszintes házak, hogy a helyükben sokemeletű paloták és bérházak emelkedjenek, a csöndes, mozdulatlan életű nyárspolgároknak pedig nagy tervek motoszkáltak. Új ambíciók, új igények és új életformák szorították ki a régiakat; a régi, egyszerű boldog élet helyébe nyugtalanság, izgalom és gond lépett és elkergette az apró örömek olcsó elégtelenségét. Messze perspektívából nézve heroikus kora Budapestnek, az intimitásból — egy-egy vékonyfalú új nagy bérház szobáiból — nézve családi életék összeomlása, emberi életék romlása, kicsi lelkek nagy szenvedései, tragédiák, melyeket csaknem komikussá tesz hőseik aránytalan kicsisége. A fejlődés diadalmas kerekéi emberi testeken és lelkeken rohannak keresztül.

Semmis dolgokból indulnak ki a nagy bajok. Spilák Fausztin, a békés, szabályos kispolgári életű nyomdai gépmester boldog derűvel éldegél Viola utcai kis földszintes házában, melyet még nagyapja épített, mindaddig, amíg megszokott vasárnap esti hét pohár sörét egy este véletlenül meg nem toldja egy nyolcadik pohárral. Ez a nyolcadik pohár felizgatja a fantáziáját s kipattantja belőle az eddigi életméreteit felülhaladó nagy ötletet: két emeletet rakatni a földszintes házra. Az ötlet megvalósul és ezzel belép a történetbe a regényírók kedvelt motívuma, a *Ház*, mint az emberek életének nemcsak kerete, hanem mint szimbólum is, egy meglevenített lény, amely sorsokat alakít és életeket emel föl vagy tipor össze. Spilák Fausztin életében félelmetes Moloch, amely lassanként felfalja az egész családot. Ennek története a regény. A fölépült új

ház a maga roppant súlyával ránehezedik tulajdonosaira és lassanként agyonnyomja őket olyan következtességgel, amelyet már túlságosnak találunk, mert érezzük benne nem csupán a következtetlen élet, hanem a gondosan és finoman konstruáló regényíró tudatos következtességét is. Spilák Fausztint az új házall együtt járó sok gond, a betáblázott kölcsön törlesztésének nehézségei, az e miatt vállalt túlfeszített munka, a családi élete el-sívárodása hamar megőrli, az egykor derűs, harmonikus nyárspolgár mint keserű, zsgori háziúr kerül idő előtt a keresésiútj temetőbe. A ház gondját és a vele járó boldogtalanságot a családja tagjai veszik át. A kisebbik fiú elzúllik és a francia idegen légióban tűnik el, mert a család nem meri kitenni a házból — nehéz volna új lakót találni a helyébe — a betelepedett táncosnő, aki magához csábítja és mocsárba húzza a tapasztalatlan fiút. A leány feláldoz egy szép fiatal szerelemet, odaigéri a kezét a kelletlen gazdag kőrőnek, mert ez az egyetlen mód az adóssággal terhelt ház megmentésére, de az esküvő előtti nap rájön, hogy nem bírja az áldozatot és leugrik az emeletről. Az anya a sok gondtól, a rázuhanó csapásoktól megzavarodva eszelős dühét minden baj okozójára, a házra fordítja, egy rohamában felgyújtja a gyilkos szörnyeteket s maga is odaég. Megmarad a legidősebb fiú, Fülöp, aki feláldozta ifjú vágát az orvosi karrierre, vállalja a rideg, örömtelenül számító életet a házért, melynek aztán túléli pusztulását. Ő a ház legtragikusabb áldozata.

Nincs egy pillanata a regénynek, nincs olyan apró kis eseménye, mely ne volna gondosan megokolva, melynél ne éreznők, hogy ennek így kellett történnie. A legpontosabb realitással van ábrázolva minden. A cselekvény olyan, mint egy kifogástalan logikával summájáig vezetett szillogizmus. Ez a tökéletesség az egyedüli tökéletlensége. Az emberben kétségek támadnak: csakugyan ilyen logikus az élet? Csakugyan ilyen könyörtelenül következnek a premisszákból a konzekvenciák? És ha egy élet ilyen sivárrá válik, csakugyan ennyire csak sivár, nincs-e benne néha egy derűsebb, virágos óra, mindig szigorúan megmarad abban a stílusban és tempóban, melyben egy végzetes napon elindult? Az író, mikor

ilyen szigorú zártsággal komponált, talán nemcsak kompozíciót adott, hanem egy kicsit preparátumot is? Olyan nehéz mesterség az írás, olyan formulázhatatlan vegyülete a tudatosnak és ösztönszerűnek, a kiszámításnak és az ihletnek, hogy egy hajszálnyi eltérés már kétségeket támaszt.

Aquamanile regényéből láttuk, hogy Kárpáti Aurél a regény formálásában Conrad Ferdinand Meyer tanítványa. Tőle tanulta a cselekvény grafikonjának egyvonalúan szabályos megvonását, a részletek finom és gondos összekomponálását, a karakterek és sorsok erős kantárhoz szorítását s a folytonos önmérsékletet. Kitünő iskola és kitűnően megtanulta.

De sokkal több is van regényében, mint amennyit megtanult. Megvan benne az író veleszületett életérzése: amint a cselekvényt részletről részletre vezet, minden pillanatot szervesen lerögzít, az eseményeken túl meglátja és megláttatja a szereplők arcát és gesztusát, a környezetet, a levegőt és azt a számtalan imponderabilis tényezőt, melyek a dolgok tulajdonképpeni értékét és érdekességét adják. Ezek az imponderabilák azok, amelyek az igazi írók teszik, nem tudatosságból, hanem ösztönszerűen, a szavak és mondatok résein át áramlanak be a történetbe s megtöltik élettal a tudatos elgondolás csont- és izomszerkezetét. Ebben a tekintetben kompiett írói munka a regény legtöbb részlete: az intonálást tartalmazó kiscsozmai jelenet, melyben diszkrétül és mégis teljes súllyal nyomul az olvasó tudatába a nyolcadik pohár sör elfogyasztásának döntő fontossága s ezzel a történetnek kicsi csirákból nagy dolgokat fejlesztő stílusa is, a nagy házfelszentelési vacsora, mely szerkezeti fontosságával a *L'Assomoir* klasszikus libavacsorájára emlékeztet, a kokott benyomulása a történetbe, Spilák Mili rendkívüli gyöngédséggel megírt kis szerelmi regénye a fiatal poétával és a többi. S mindezeknek a dolgoknak megvan az időbeli színezete. Ebben a szűk keretben, amelyben alig jut hely az úgynevezett korrajzi részleteknek, mégis folyton érezni a nyolcvanas-kilencvenes évek Pestjének lehelletét. Nem külsőségek adják meg ezt, hanem a történet lefolyásának módja, az emberek jelleme, cselekvése és beszéde. Ebben kitűnő sikerrel érvényesül az

író szigorú önfegyelme. Nincs egy hang a regényben, amely kiesne a cselekvény időpontjából. Egy példa:

— Havasszakállú vén csósz a tél. Ez a fehérbe öltözött liget a menyasszonya. Talán az ő esküvőjükre szól a harang. — mondja a kis poéta fiatal szerelmesének egy helyen.

Ez a mondás egész pontosan a nyolcvanas évekből való poéta mondása, az akkori költészet stílusa és kép-alkotása szerint való s ami benne bombaszt, az is tökéletesen jellemző az akkori hangulatköltészet irrealitására. Az ilyen apróságok adják meg minden külsőségnél jobban egy alak, jelenet, történet korjellemét. S ebben az értelemben lehet Kárpáti regényét úgy tekinteni, mint írói adalékot Budapest közelmúltjának történetéhez.

Schöpllin Aladár.

A VÉN DIÁK. *Kosáryné Réz Lola* regénye. Mühlbeck Károly rajzaival. 8r. 206 l. Bpest, Singer és Wolfner, é. n. (1927). Kosáryné új regénye az írónő legsajátosabb tárgyköréből, a selmecbányai életből veszi anyagát. Középpontjában a halhatatlan, örökké hű és fehér szerelem áll, egy diák rajongó érzése egyik tanárának öreg férje oldalán leányos ártatlanságban hervadozó felesége iránt. A halálosan szomorúnak szépségét kereső érzelmesség hatja át s színei kissé egyhangúra a történetet. A nagy, sírig tartó szerelem a végén természetesen megtalálja a maga párját, Garabonciás öreg fővel ráeszmél annak az érzésére, aki őt az övéhez hasonló szerellemmel szereti.

Ehhez a történethez nagyon jól illenek a köréje tűzdelt biedermeierhangulatú képek és jelenetek a selmeci diákok és tanárok életéből. Diákok és tanárkisasszonyok szerelmei, ártatlan kis házassági stratagémák és intrikák, tanári családok élete és küzdelmei a város magyarosításáért, hányász és erdész professzorok szelíd torzsalkodása egymással, öregkisasszonyságra jutó, álmodozó, szerelmes leánykák sorsa: főként ezek adják a regény anyagát.

Sem a történet szövése, sem az alakok jellemzése nem hatol mélyebbre, de a könyv egészében kellemes könyvedséggel megírt és sok eredeti színnel gyönyörködtető olvasmány. Az érzelmesre fakuló történet nem igen köt le, de a festői Selmecbánya varázsa

megkapja szívünket s az eredeti képek nyomán fakadó hangulatok megindult érzéssel töltenek el az elvesztett drága város iránt.

Kéky Lajos.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ÉPÜLETE. Irta: Dr. Lechner Jenő. 1836—1926. Budapest, 1927. Egészen bizonyosan több egyéni benyomásnál, sokunknak, legtöbbünknek ifjúkori emléke az a csalódottság-érzés, mellyel a Nemzeti Múzeum épületében kódrogtunk. Volt, akiben tudatossá vált, volt, akiben csak tudat alatt érződött, hogy ez az épület nem méltó rendelkezéséhez, nevéhez, gyűjteményeihez. Hogy dísztelen, unalmas, poros, avult. Es ma? Díszes palota, nagybecsű műkinés.

Mondjuk meg mindjárt: nemcsak az épület változott meg azóta. Mi is. A hangulatunk, ízlésünk, művészi irányunk. Akkortájt forrongva kerestük a mozgalmat, izgatott, mindenáron újat. S a Múzeummal együtt unalmasnak, sablonosnak láttuk a többit is, a Lloyd-épületet, a főkapitányságot, a megyeházát.

S aztán fordult az idő. Megjött a lehiggadás, a nyugodt, biztos erő vágya, megjött a mult eredményeinek tisztelete — s megjött vele az érzék a XIX. század első évtizedeinek művésze iránt. Amit unalmasnak láttunk azelőtt, — ma megfog bennünket finomságával, nyugalmával. Ami konvencionális sablonnak tűnt fel: ma örökség formák izes fölelevenítése. S ez nem honi, nem izolált jelenség. Végigmegy egész Európán. Azok, akik végigküzdötték a művészeti forrongást: néhol lelkesedve, néhol csodálkozva, néhol csalódottan is látják: új klasszicizmus felé vagyunk útban.

A nem nagy terjedelmű munkának (4 ív), melyről itt szó van, egyik igen nagy érdeme, hogy az idők fordulását előrejelten megérezte. Ma már, különösen Bierbauer Virgil bőséges és kitűnő tevékenysége nyomán, mindinkább átment a köztudatba, hogy mi volt a Pollack, mi volt a Hildek, a Zitterbarth művészete. Akkor, amikor Lechner ezt a tanulmányt írta (1917), még felfedezésszámba ment annak felismerése, hogy a Nemzeti Múzeum épülete, európai mértékkel mérve, kimagasló, elsőrangú műremek.

Lechner építész, a tett embere. Nem elégedett meg a teoretikus megállá-

pítással, hanem munkáját oda juttatta el, ahol ez a felismerés az épület további sorsára döntő lehetett: a Múzeum főigazgatójához.

Volt már ilyen eset. Volt már példa rá, hogy hivatalos személyek íróasztalára figyelemreméltó elaborátumok kerültek. S ott is maradtak. — Ha ezúttal az írott szó tetté vált, ha azóta az újonnan megszeretett épület nagy-szabású restauráción ment keresztül és évtizedek porától megtisztítva, rendeltetéséhez modernül applikálva áll előttünk: az érdem gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter személye mellett elvitázhatalanul annak a nevéhez fűződik, aki ma a Múzeum főigazgatójának tisztjét viseli.

Kell, hogy ez eszünkbe jusson Lechner könyvének lapozása közben. Mert ez a könyv — mondtuk — 1917 óta várt nyomdára s most az újonnan alapított »Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete« tagjelvényeként jelent meg, egyben annak a termékeny agitációnak újabb jeleként, mely múzeumi ügyeink körül néhány éve tapasztalható. Bővülnek gyűjteményeink, ásatások folynak országszerte, rendeződnek, nagyobbodnak a gyűjtemények hajlékai, kinő a földből a társadalmi szerv, mely e szép teljesítményeket támogatni hivatott, s a mozgató erő mindezek mögött: a Hóman Bálinté. Aki tudós is, szervező is. Akiből árad a munkakedv egész környezetére, tanítványaira, munkatársaira egyaránt. Akinek tevékenységét osztatlan elismerés kíséri máris. Nagy dolog ez a mai szakadékos időkben.

Lechner könyve tíz éve íródott. Azóta sok publikáció bővítette Pollackra és korára vonatkozó ismereteinket. Lechner tanulmánya mégsem hat elavultnak. Onnét van ez, mert témáját igen széles szempontokból, sokoldalúan világitja meg és erős kompozicionális érzékkel, szépen építi egészbe a színes, sokrétű anyagot. Előbb sorra ismerteti azokat a tényezőket, melyek az épület létrejöttéhez hozzájárultak: az elhelyezésre szánt gyűjteményt, a fenséges építetöt, a kitűnő építőművészt. Kezdi József nádor személyének és tevékenységének körvonalozásával. Majd elmondja a Nemzeti Múzeum intézményének történetét, Széchenyi Ferenc gróf alapításától fogva (1802). Színes és érdekes a gyűj-

temény sorsát követni a napoleoni háborúk viszontagságain keresztül; látni, miként növekszik, terebélyesedik, nő ki ideiglenes otthonaiból, egészen addig, míg József nádor iniciatív módon lát az új, pompásnak szánt hajlék megteremtéséhez. Megbízta Pollack Mihályt, »városi polgári építész« (Pályázat nélkül, mily kitűnő érzékű választás! Érdemesebbre nem is eshetett!) a tervek elkészítésével, szakértőként bevonva Nobilit, a bécsi cs. és kir. udvari építész. Lechner elmondja az ily módon vitázva folyó tervezés történetét. Megfesti a kor művészeti hátterét, az akkor uralkodó irányt, a klasszicizmust. Megismertet nagy vonásokban Pollack egyéniségével, többi tevékenységével. Ezek után az építés történetére tér át. Sok érdekes részletet mond el, mely kedvesen eleveníti fel a 40-es évek Pestjét, hozza közelünkbe az épületet, mely úgy szólván előttünk nő fel, világítja meg az alkotóművész örök kálváriáját. Különösen megkapó itt az a tény, hogy az épület már elkészültkor sem találkozott általános tetszéssel. A *Honderü* 1847-ben írja: »Ez a nem szép, de nem is igen céljának megfelelő, tehát legfőbb roppantnak nevezhető épület...« Értjük a szót: 1847-ben már lejáróban volt a klasszicizmus ideje, már másutt, Európában a romantikus iskola dívott, már nálunk is voltak olyanok, kik mozgalmasabb, díszesebb formák után vágyódtak...

Az építés külső története után Lechner taglalja és méltatja a kész épületet, áttekinthetően, a laikus számára is hozzáférhető módon. Majd elmondja a használatba vett épület viselt dolgait, miként szerelték fel, egészítették ki, mi mindenre használták, miként építették át kisebb-nagyobb mértékben. Itt helyesen érezteti Lechner, hogy ezeken az átépítéseken meglátszik a későbbi kornak Pollack irányától eltérő szelleme. Ezután megemlékezik a különféle, felmerült bővítési tervekről végezetül az épület keretének, a parknak történetét és leírását adja.

Ismételjük: sokoldalú, teljes és színes képet nyújt Lechner, fellengzéstől mentes írásból a tárgyról való nagy szeretete és lelkesedése szól és átragad az olvasóra. Nagy érték oly munkánál, melynek célja ma: lelkebe vésní az embereknek, milyen nagy, milyen igaz, milyen szeretettel és dédelgetést

érdemlő kincsünk a Nemzeti Múzeum épülete.

A szöveg nincs adatokkal túlterhelve, folyamatosan olvasható. Viszont néhol részletesebb taglalás, nagyobb elmélyülés helyén lett volna. Egy példát ragadunk ki: a magyar klasszicizmus művészi irányának beállításban olvassuk Lechnernél, hogy »Pollack kezén ez a friss, modern szellem és önállóság fokozottabb mértékben érvényesül, mint bármely hírneves külföldi kortársánál.« Ennek a mondatnak minden szavát valljuk mi is, a Nemzeti Múzeumot nem adnók oda mi sem a külföldi klasszicizmus egyik épületéért sem, — éppen azért jól esett volna a mű esztétikai taglásánál kimutatva látni, hogy miben nyilvánul Pollack művészetének ez a kétségtelen frissége, a külföldi mesterekkel, Schinkellel, Klenzével szemben való művészi fölénye. Igaz, hogy ehhez a bizonyításhoz a részletekbe való olyan elmerülés kellene, olyan analízis tevékenysége az agynak, amely — úgy érezzük — nem fér össze Lechner temperamentumával. Építész temperamentum ez, nagy vonalakat látó, a jelenségeket összefüggésekbe beágyazó. Ahogyan a Múzeumot Pollack oeuvréjébe, Pollackot korának stílárís áramába, ezt az áramot, a klasszicizmust más hasonló művészeti áramlatok sorába (Bodnár elméletének applikálásával) beilleszti: az mintaszerű elgondolású és sok hivatásos, a fáktól az erdőt nem látó műtörténetírónak például szolgálhat.

A könyv igen izléses kiállításban jelent meg, szép papíron, szép betűkkel, tiszta nyomásban — de a könyv színvonalához nem illő reprodukciókkal. Egyrészt: sikerületlenek a klisék és nyomásuk. A legtöbb kép fakó. Másrészt: nem nagyon szerencsés a felvételek kiválasztása sem. Legtöbbjük azt van hivatva illusztrálni, hogy mily eredményes volt a restauráció, mely ugyancsak Lechner vezetése mellett történt és befejezéséhez közeledik. Ezt a restaurációt ismerteti a könyv újonnan írt utolsó része. De a képek, melyeken az új állapot és a régi szembeállítatnak egymással, éppenséggel nem revelálják a restauráció nagymérvűségét és sikeres voltát. Pedig derék, nagy és sokoldalú munka folyt itt, mely nem állt meg annál, hogy letisztította Pollack művéről az évtizedek

porát, hogy helyreállította közbeneső évek félreértő változtatásait (lépcsőház), hogy kisebb-nagyobb, a régihez legtöbbször szerencsésen illő kiegészítésekkel tartósabbá, a modern szempontoknak és berendezéseknek megfelelőbbé változtatta a régít (szélfogó, vasajtók, kutak stb.) — de merészen és mégis tapintattal kibontotta az épületből az egyetlen sötét, dohos, rosszul megoldott részt: a hátsólépcső környékét, mely centrális elhelyezésénél fogva nagyon rontotta az egész ház benyomását. Lényeges javítás, hogy ma ez a rész is világos, szép s teljesen a többihez, az eredetihez simuló. Nagy öröm ma ebben az épületben járni s ennek a nagy örömeinek szép előkészítése, szép kifejezője, szép emléke a könyv, melyről szólottunk.

Ligeti Pál.

SZABADALMAS MUNKÁCS VÁROS LEVÉLTÁRA 1376—1850. Irta: *Sas Andor*. Munkács, 1927. Örvendetes jelenségnek és a történelmi érzék megerősödésének jelét látjuk abban, hogy az úgynevezett »*Podkarpatska Rus*«, vagyis az északkeleti felföld levéltáráról az újabb időkben több szó esett. 1922-ben adta ki Radványi Miklós levéltárnok összefoglaló ismertetését az északkeleti felföld levéltáráról, azok történetéről és állagáról. Most pedig Sas Andor kereskedelmi akadémiai tanár közel 10 éves munkában foglalkozik Munkács város levéltárának ismertetésével. Mindkét munka régi hiányt pótol s főleg a történetírókat kötelezték ezzel hálára, akik e két mű kalauzolására mellett kellő bepillantást nyerhetnek az északkeleti felvidék levéltárainak jelenlegi állapotába. Sas Andor munkája nem csupán levéltári ismertetés; adja ugyan a városi levéltár rendszerének, beosztásának, az egyes csoportoknak, sőt a fascikulusoknak rövid tartalmi ismertetését is, de ezen munkával járó foglalkozása a város történetével kapcsolatos történelmi problémák fölvetésére és tárgyalására is csábította. Ma, amikor Munkács város és Bereg vármegye néhai érdemes történetírójának, Lehoczky Tivadarnak művei nincsenek többé forgalomban, Sas könyve valóban hézagpótló és mindenestre alkalmas arra, hogy az érdeklődést a város multja iránt fölkeltsse. Könyvében a fősúlyt a levél-

tári anyaggal kapcsolatos és azzal szervesen összefüggő köz- és magánjogi vonatkozásokra helyezi, de ott, ahol általánosabb érdekű történeti események kapcsolódnak Munkács várához és városához, a rendelkezésére álló anyagnak megfelelően ilyenekkel is foglalkozik. Látszik a könyvön, hogy szerzője szeretettel és buzgalommal végezte munkáját s bár felfogása és tárgyalási módja ellen kifogások emelhetők, s általában könyvének szerkezete laza és szertefolyó, egészben véve használható munka mindazok számára, akik a magyar történelemben nagy szerepet játszó Munkács város multja iránt érdeklődnek. *Lukinich Imre.*

BARANYAI ZOLTÁN: H. F. Amiel, traducteur de Petőfi. (Extrait de la R. des E. Hongroises, Genève, 1927.) A genfi tanár, költő és filozófus, akinek híret, azt is csak kis körben, nem annyira művei, mint posthumus naplója tartotta fenn, sokféle foglalatossága közben a magyar nyelv, a magyar élet s a magyar költészet iránt is érdeklődött, — s Baranyai Zoltánnak, e tudósba ojtott diplomatának tanulmánya ez érdeklődés eredetét, körülményeit, eredményét, egyszóval minden szemét és szálát kibogozza, valóságos mintájaként a kis tényekből építő s egyben tág távlatokat nyitó filológiának. Nincs gondolat-éberszöveg látvány, mint a genfi szakaköltő s a magyar »puszták fiának« találkozására. Az egyik, miután beutazta Nyugat minden fővárosát, fiatalon, vagyonosan, kényeztetve és becsúgyon egyetlen tanszékébe telepedik, száz alkotótérmet sző, százféle életről álmodozik, míg a képtel, az önmagábanezés, a meddő vágy, a tett irtózata, talán tespedt környezete s belenevelt aggályai tétlen szépléleké nem szürkítik, aki egész életét könyvei közt vagy lagymatag szalónokban tengeti, aki majdnem negyvenéves, amikor belekóstol abba, amit ő is, mások is, szerelemnek neveznek, s naplójában sírja el minden apró hajótörését, ábrándjait, önkínzását, az élettől való megfutását, morális érzélgősségekkel s orvosi diagnózisokkal keverten. A másik, aki hiába vagyódott rá, sohase láthatta a tengert, s a nyugati nyelveket is csak lopva, csak ezer kinnal, vándoridők korában tanulgatta, — oly vadul és közvetlenül élt és alkotott egyidőben, hogy magyarsága magá-

tól tágult az egész Universum méretére, s amikor meghalt, huszonhat évvel, szomjasan, hittel, ki nem élten, maga a Tett, a teljes Élet, a töretlen Romanika szállt vele sírba... Talán épp ez keltette fel a Léman-parti Hamlet kíváncsiságát: a nének maga, városa, egész élete híjával volt, azt, szobája kényelmében, mélabúsan szürösölte Petőfiben, a széplélek s a szakértő költőigazgató nyenckedésével. Hogy aztán ez a válogatás épp olyan versekre szorított, amelyeket mi, magyarok, Petőfi remekeihez képest, némileg jelentékteleneknek érzünk, míg Amiel új hangot, élvezetes népiességet és vakmerő képeket lelt bennük; hogy e versek túlnyomó részét a Felhők érzelmes közhelyeiből szedte s — genfi polgár létere — a *Fürdik a holdvilág-ot* vezekló zsoldtárrá puritanizálta; s hogy költői stílusa gyógyíthatatlanul magán hordja e kiábrándult kor prózájának, a polgáriasságba fült forradalomnak sivatagos jeleit: mindez szerves velejárója e történeti érdekű találkozásnak, — amelynek pontos felderítése Baranyai Zoltánnak s kitünő folyóiratának érdeme. *Gyergyai Albert.*

ÖT OROSZ KÖNYV. Öt orosz könyv jelent meg egyszerre a könyvpiacra: öt kötet orosz novella, a XX. századbeli magyar Elzevir, a gyomai Kner Izidor nyomtatásában és kiadásában. Mohón nyúl utána kezünk. Sehöl sem lát az ember világirodalmi színvonalon álló új regényt, jól esik ilyenkor egy-egy orosz regény vagy novella, mert ezek, még a másodosztályú oroszok is, meg-megmutatnak egy darabot az élet mélységeiből, amelyek fölött szédülve, borzadva állunk meg, mint egy magas hegy meredélye szélén, ahonnan félelmetesen, tragikusan hatalmas kilátás tárul szemünk elé.

Mindenesetre sajtóságos tünet, hogy ma, — értem az utolsó évtizedet — amikor annyi mérhetetlen szenvedés, *Dosztojevszkij* szerint az alkotás engedhetetlen alkotóeleme hever garagadával a lelkekben, nincs a világban nagy írója, aki megrázna, föl-emelne, megnyugtatóna hatalmas, átfogó történeteivel, mint Tolsztoj, *Dosztojevszkij*, Zola, Dickens és még néhány nagy írója az elmúlt gyönyörű irodalmi századnak.

Ilyen körülmények között helyesen választotta meg a kiadó az öt orosz

kötetet, amelyek a romantikus Puskin, a biblikus Tolsztoj s a negyvenes évek íróinak három legnagyobb epigonja, Gársin, Ljeszkov és Koroljenko novelláival ismertetnek meg bennünket.

E novellák — mint az orosz novellák általában — az emberi élet tragikus oldalát, a szenvedést, megpróbáltatást és fájdalmat tárják elénk, mert az orosz ember felfogása szerint ez az élet valódi tartalma. Az egyikben (Puskin: *A postamester*) egy szegény postamester leányát szokteti meg egy katonatiszt, a másikban (Tolsztoj: *Polikuska*) a becsületes lelkű parasztember felakasztja magát, mert elvesztette úrnője pénzét, a harmadikban (Gársin: *A piros virág*) az örültekháza szörnyű szenvedéseit és vízióit éljük át, a negyedikben (Koroljenko: *A vak muzsik*) egy vakon született gyermek életét kísérik végig születésétől kezdve házasságáig, illetőleg első gyermeke megszületéséig, míg az ötödikben (Ljeszkov: *A halhatatlan Golován*) az orosz pravoszláv nép, e félig pogány, félig keresztény, félig ázsiai, félig európai fajta különös, babonás hitével ismerkedünk meg egy pestisjárvány és egy zarándoklás keretében. Ez a gyógyíthatatlan pesszimizmus végigvonul az orosz irodalmon kezdetétől fogva s az Ótestamentum sötét képeit juttatja eszünkbe, melyeken gonosz bűnök nyomán sujtja Jehova bosszuló keze az erkölcsi törvények ellen vétkezőket.

Nem merném állítani, hogy a nagyközönség szempontjából is helyes volt e kötetek kiadása, mert a nagyközönségnek ma inkább optimizmusra van szüksége olvasmányaiiban is és menekül az olyan szépirodalmi munkáktól, amelyek világfájdalmas hangulatokat ébresztenek benne. A kiadó és a fordító azonban nyilván irodalmi célokat tűzött maga elé és ennek a célnak minden esetre becsületesen meg is felelt. A fordító, Haiman Hugó, aki nevét a címlapra nem nyomatta ki, hanem szerényen az impresszumba rejtette, komoly, alapos és művészi munkát végzett. *Trócsányi Zoltán.*

AZ IDEGEN LEÁNY. Egy magános ember följegyzései. *Komáromi János* regénye. 8r. 207 l. Budapest, Stádium, 1926. HAT VÖLEGÉNY. Regény több elbeszélésben. 8r. 189 l. Budapest, Dick Manó, é. n. (1926). *Komáromi János* egyre nagyobb becsvágy-

gyal írja regényeit, pedig igaz valója szerint igen jóízű novellista. Két utolsó munkája közül is *Az idegen leány* sok szerkezetbontó terjengéssel regénnyé nyújtott elbeszélés, a *Hat vőlegény* pedig külső formájában is hat elbeszélés, meglehetősen vékony keretbe foglalva.

Komáromi János egészséges világnézetű s épkézláb emberekben gyönyörködő író, éppen azért szinte viszáson érint bennünket, hogy *Az idegen leányban* csupa különcöket szerepeltet, egész sereg bogaras alakot hoz össze egymással. Ezeknek rajzában kevés az élethű vonás, maga a történet sem igen tud érdeklődést kelteni. Sokkal sikerültebben festi a regény a természet életét, mint az emberekét. A Dunának s a környező hegyeknek, majd a magyar pusztának rajzában sok élénk szín és sok szívbekapó hangulat van s ezeknek megkapó költőiségében van a könny jelessége, nem meséjében vagy alakjai rajzában.

A *Hat vőlegény* mintegy megfordítottja Gárdonyi *Hosszúhajú veszedelmének*. Ott aglegények mondják el, miért nem házasodtak meg; itt házasemberek beszélnek el, hogyan hűgyant ki ajkukon a sorsdöntő vallomás, hogyan kérték meg feleségük kezét. Maguk a történetek érdekesekek és jóízűek, még inkább azok a beléjük szőtt képek. Az effajta történetek nagyjából meglehetősen hasonlítanak egymáshoz s az író a fenyegető egyhangúságot azzal igyekszik elkerülni, hogy különféle életkorokba állítja be szerelmeit. Az első vőlegény története a háború előtti katonacéletről, a második a felsőmagyarországi udvarházak patriarchális világából nyújt derűs képeket. A harmadik az összeomlást követő idők, főként a nyugatmagyarországi fölkelések mozgalmából vett képek közé illeszti be szerelmi történetét, az ötödik és hatodik a nagy vilákkatasztrófának egyéni sorsokat formáló hatásából veszi motívumait.

Az egész regényen kedves, diákosan vidám, sokszor szinte mókázó tréfa árad el. Ez Komárominak egészen egyéni s rokonszenvesen magyar hangja. Nagyon szeretetreméltó az egész társaság, mely a regényben szívének leggyöngédebb titkait tárja ki előttünk s nagyon ötletes az író a történet egyes szálainak összefűzésében. A regényben az írónak egy régi ked-

ves figurája is élénk bukkan: a negyedik vőlegény Koczák János címz. polg. isk. igazgató úr, kinek szerelmi pechéit a szerzőnek már több írásából ismerjük. Csak címe gyarapodott a derék népevelőnek, de »kájzerje« alatt ugyanaz a szív dobog s ugyanazokkal a vonásokkal jellemzi az író, mint hajdan. Alakja mintegy szimbolikus Komáromi írói munkásságára, mely jóízű, magyaros, sok eredeti színt, sok szép törekvést mutató, de alakjaiban és sajtásgaiban sűrűn ismétli ön magát. Előadásának egészen sajátos egyéni kedvessége, nyelvének friss, zamatos magyarsága azonban ennek tudatában is mindig gyönyörködtet bennünket s elaltatja követelőzésünket, mely új tárgyak és alakok s művészibb elmélyedés felé ösztönözné a szerzőt.

Kékly Lajos.

A VILÁG KÉPEKBEN. (*Lambrecht Kálmán*: Emberek, népek, nemzetek. — *Bárczy István*: Budapest. — Enciklopédia kiadása, 1927.) Ezen a címen füzetes sorozat indult meg, mely fel szándékozik ölelni a természettudomány, technika, művészet, sport, irodalom, történelem, földrajz érdekességeit s a hangszült a képre veti a szöveg helyett. Valahogy az egész vállalkozás céljáról fogalmat ad s talán programféleképpen tekinthető *Lambrecht K.* füzete. A népszerűsítő, ismeretterjesztő irodalomnak van némi jogosultsága. De akármennyire könnyű igyekszik lenni, ne legyen selejtes és főleg ne legyen unalmas. Hiszen érdeklődést akar kelteni, ez az egyetlen hivatása. *Lambrecht* füzete elijesztően unalmas. Túlnyomó része adat, mely bármely lexikonban föllelhető — adatok halmaza feldolgozatlanul, lelketlenül, szellemtelenül. Hogy az ördögbe lehetett ezt ilyen unalmasan összetákolni? A kép, miről a boríték belső fele nagyképfűsködik, nem segít. Igy, ahogy együtt van az egész: allerlei, magyarul: vicik-vacak. A képekhez csapott magyarázó szöveg ha önkénytelenül ilyen, akkor szárandó, ha készakarva, akkor felháborító: »Kóreai leány, akinek fejdíszé mintául szolgált egy csak nemrég letűnt párizsi divatnak«, »Hindu táncosnő. Óriási sikere volt szépsége és tánca által Londonban, ahol a leg-híresebb szobrász használta modellül.« »Török szépség, amilyen idáig csak a mese világából volt ismeretes a nyu-

gatiak előtt» és hasonlók, mint a ligeti bódék előtt.— *Bárczy* István Budapestet ismertető füzetében a rendelkezésére álló szerény kereten belül lehető teljes képet ad (ez csakugyan kép, s az volna a képek nélkül is) a főváros történetéről, mai állapotáról, életéről s nevezetességeit külön kis lexikonban foglalja össze. Jó szolgálatot fog tenni. A »Budapest jövője« című fejezetben — mely talán nem is való az ilyen turista-vezetőbe — néhány megszívlelendő gondolatot és ötletet vet föl, de közben ugyancsak elveti a sulykot: »érdekes lenne a Gülbaba sírját kisebb mecset formájában kiépíteni s fölötte a Rózsa-dombon keleti stílusban egy Gülbaba-nagyszállót építeni.« Dehogy lenne »érdekes«. Csak »alpári« lenne. Az pedig van már fölösen Pesten.

Fülep Lajos.

GESCHICHTE DER SCHAUBUEHNE ZU PRESSBURG. Zum Vortheil der Henriette Schmidtinn, Einsagerinn bey der Christoph Seipp-ischen Schauspielergesellschaft, aufgesetzt. 1793. Gedruckt bey Johann Michael Landerer edlen von Fueskul azon füzetecske címe, melyet kétszáz számozott példányban adott ki régebbi kézirat-másolat nyomán szöveghűen, azonban jegyzetekkel és utószóval ellátva, Benyovszky Károly ezen év tavaszán.

Ez új lenyomata azért vált szükségessé a tartalmánál fogva úgy a pozsonyi, mint az általános színház-történetre érdeklélő bíró műnek, mert az eredetinek, mely a háború előtt még két példányban megvolt (az egyik a pozsonyi levéltárban, a másik pedig budapesti magántulajdonban), a háború óta nyoma veszett. Az *Ungarische Revue*-ben (VII. 1887. 1—2., 85—98 l.) közölt szöveg pedig nem hű, sokhelyütt hibás és nehezen hozzáférhető.

A kis füzet megemlékezik a XVIII. századbeli pozsonyi színészetéről általában, majd felsorolja a játszott darabokat, a színházi bérlőket, leírja az új színházépületet (1776), így a szakemberek és a színház barátai számára sok tekintetben fontos forrásmű.

Weyde Gizella.

NAGY NAPOLEON. 1927. *Supka Géza*ól. Az Enciklopédia rt. kiadása. A munkáról — annyi Napoleon-

életrajz után — nem lehet sok mondanivalónk. Céljának megfelelően friss, eleven zsrnaliszta-tollal megírt, rövid biográfia, amely húszt fejezetben jellemző képet ad a császár eseményekben gazdag pályájáról, izgatónan érdekes egyéniségéről, csatáiról és szerelmeiről, élete páratlan emelkedéséről és tragikus bukásáról. Mint népszerű ismertetés a legendás, történelem-kritikailag helyt nem álló momentumokat sem veti meg (pl. hogy Napoleon Talmától órákat vett »a fejedelmi magatartás elsajátításából«, vagy hogy Moszkvát Rosztopsin tábornok gyújtatta fel stb.), de azért mértékkel használja fel a megcáfolt adatokat s csupán ott alkalmazza, ahol a legenda jellemzőbb a pusztá valóságnál.

Apró drámai jelenetek, epigrammaszerű idézetek élenkítik a hatvanégy oldalra terjedő életrajzot, amely tulajdonképpen kísérő szövegül tekinthető a bő illusztrációs anyaghoz. Mert mintegy száz, válogatott, egykorú festmény és rajz reprodukciója díszíti a tetszetős kiállítású könyvecskét. S első sorban bizonyára ezek a képek fogják kedveltté tenni a munkát a közönség széles rétegeiben. Sok illusztráció, kevés, könnyű, érdekes és megbízható szöveg, tiszta nyomás és olcsó ár — minden efféle tömegcikk számára a legjobb ajánlólevél. *Kárpáti Aurél*.

A HALASI-HIRSCH FIÚ. *Földi Mihály* regénye. (Franklin-kiadás.) I. Halasi-Hirsch Géza — gazdag zsidó-család sarja, forrófejű intellektuell, önnön életével kísérletező, mindig újból nekirugaszkodó s újból összeomló ember — végül is felzúllik a polgári jólét nyugalmas unalmába. Harcolt a gondolattal, — de nagy műve, »Az ember útja«, a polcokon porosodik; szenvedett a szerelemért — s egy nagylelkűségből elkövetett házasságban felejt el a szerelmet; szomjazott az értékes életre — s végül is átveszi az apai szappangyár vezetését. A lélek tisztasága, az alkotás vágya, emberi jószág, — mindez atomizálódik benne, mielőtt még eljuthatna a megváltó, szabadító tetthez. Minden nap után újabb huszonegy óra következik, a vágyak valósággá kopnak, az anyag nehézségi ereje homokot szór a nagy célokra s a legfájdalmasabb az egészben, hogy nem is olyan fájdalmas ez az »összeomlás«.

Halasi-Hirsch Géza a dolgok mögé akar jutni, az élet tudatosság tett gyökereit keresi s ösztönök és véletlenek pesszimizmusában feneklik meg. Ez a mindent átfogó pesszimizmus annyira nem véletlen, hogy szinte sürgetően aktuálissá teszi a kérdést: *miért pesszimista a modern magyar regény*, — pesszimista olyan mértékben, hogy már-már elvesztve epikus arányait a dráma összeütközéseibe közeledik? Földi Mihályt tíz esztendő intenzív munkája köti a magyar irodalomhoz, de e tíz év termése mintha a katasztrófák árnyékában ért volna meg: feketével feketére festett kép valamennyi munkája. És Földi Mihály csak egyik példája — mindenesetre feltűnő példája — annak az irodalmi pesszimizmusnak, amely minden pozitív világnézetnél jobban meghatározza a magyar regény fejlődését. Miért hiányzik Pontoppidan örömfakasztó férfiassága, Thomas Mann hívővs melan-chóliája, Proust analízisek sűrűjében megbúvó fölnye a magyar regény alaphangjából? Miért reménytelen Halasi-Hirsch Géza minden próbálkozása a kereszttség fölvetelétől egészen az újságíróskodásig, amellyel ki akar szabadulni abból a furcsa, zavaros alakulatból, amit úgy hívnak: magyar polgári társadalom?

II. Ez a kérdés talán naívnak látszik s mindenütt, ahol az irodalom élő része a társadalmi valóság élő egységének, megmosolyogni való naivítás is volna. De nem naív a kérdés Magyarországon, ahol hosszú és terméketlen viták folynak az irodalom kettészakadásáról, a helyett, hogy egy lépéssel továbbmenve a magyar élet kettészakadásának diagnózisát igyekeznének pontosan megállapítani. S még tovább: a magyar társadalom rétegeinek egymástól való idegensége csak tünete annak az apokaliptikus szétszakitottságnak, amely ma Európaszerte megfosztja az alkotó szellemet a valóság hinterlandjától s magánossá és hontalaná teszi.

Hontalanság... Igen, ez a keserű nosztalgia zokog fel a magyar regény pesszimizmusában. Ez a pesszimizmus nem áll meg a panaszkodásnál, nem színteleníti el az amúgy is porszínű magyar életet, sőt tartalmat és értelmet ad neki ama heroikus pesszimizmus formájában, amelyet Nietzsche pedagógiai elvvé akart

emelni. *A magyar regény munkaelv; csak ezzel a sötétlen-látással lehet tisztán látni Magyarországon.* Természetes, hogy ezek az alig tudatos társadalmi tényezők irtózatosan megterhelik a magyar regényt; a magyar epikusnak mindent el kell mondania, még azt is, ami a líra végtelen melódiájából s a dráma pátoszából kimarad. A magyar regény, így egyszerre több is, kevesebb is annál, amit regénynek könyvvel el az esztétika. Halasi-Hirsch Géza úgy érzi, hogy a világ kérdez s erre a kérdésre nagyon gyorsan felelnie kell. S mert a felelet nem tud az Irás szerinti »igen-igen« vagy »nem-nem« lenni, Halasi-Hirsch Géának, aki a kereszttségben az István nevet kapta, el kell pusztulnia.

III. A magyar regényírók között senki sem törekszik forróbb szenvedéllyel a válaszádsra, mint Földi Mihály. Ez a szívós vágyódás valami intelligibilis igazság felé hanyagoltatja el vele a forma nagy problémáját, amelynek megoldásával egyik előző regényében (*Az élet tolvaja*) nem is sikertelenül kísérletezett. Földi Mihály ma hiszi és vallja: az író több a művésznél, a gondolat dionizosi mámorea gazdagabb a tiszta formák apollói világánál. És ha a gondolat tévedés is volt, önigazolásképp megmarad a »Die Sehnsucht war schliesslich gewiss« rezignált filozófiája.

IV. Szín: Budapest. Idő: ma. Szereplők: mindenki. Halasi-Hirsch Géza, a megváltás után sóvárgó s a kárhozatban végül is megnyugvó zsidó, szülei (brilliansan meglátott és megírt figurák), a hedonista zsidó báró, az anyagiakban elcsúszott sentri család, az erotikus szenzációkban fölperzellő lipótvárosi lány, a karriér felé törő újságíró, — ez az egész szomorú pesti életüzem, amelynek vágatásáról sohasem lehet tudni, vajjon a kirobbanó életerő, vagy a hektikás láza hajszolja-e előre. Földi Mihály totalításra törekedett. Ha hibáktól mégsem mentes ez a könyv, úgy azt éppen Földi Mihály sajátos írói erőneinek számlájára kell írni. A szenvedély, amellyel egészen közel akar férközni alakjaihoz, néha megcsalja őt; a regényhősből regényes hős lesz, elvész az író és a munka distanciája s bár ezzel megnő a lélek-ábrázolás szuggesztív ereje, de meglazul a kompozíció feszültsége.

Szántó Rudolf.

LEVELEK

PÁRISI LEVÉL. Anatole France hála óta a francia fővárosban nem emlegették a »Maître délicieux« nevét oly sűrűn, mint most az utóbbi hetek alatt. Utóda, Paul Valéry akadémiai székfoglaló beszéde váltotta ki az irodalom berkeiben ezt az Anatole France nevét sokat emlegető, heves vitatkozást. Azzal, hogy ezen a tradicionális méltató beszéden *akarva* egyetlen egyszer sem hangzott el a mester neve, ami páratlan eset akadémiai székfoglalón. Ezért zúgott fel utána oly erősen a barátok és az ellenségek, az »amis et détracteurs« hangja. Cikkeket írtak, demonstráltak pro és contra.

A nagy vita igazságmérlegét erősen Anatole France barátai felé billentette e közben egy értékes könyv. A Gabriel des Hons könyve: »Anatole France et Jean Racine, ou la clé de l'art fran- cien.« És sokat használt e könyv megjelenésével kapcsolatban rendezett szép és érdekes kiállítás a mester emlékei- ből. Az ismert bibliofil és kitűnő kiadó Berger-Levrault Bd. St. Germain-beli könyvesboltjában a minap ért véget ez a sikeres kiállítás. Két héten át, mint a kútra, a tiszta, üdítő forráshoz, úgy jártak oda az emberek. Anatole France barátai és ellenségei. Nézték, megbámulták a halott mester emlé- keit: a portraits-kat, a művészi fényképeket, a Sacha Guitry mulatságos vázlatát, mely alá a rajzoló azt írta: »vous voyez, Monsieur Jacques Sion, je n'ai pas osé faire les yeux.« A becses kéziratokat, a ritka kiadásokat, a sok apró, megható relikviát, amiket mind érték, finom, izléses elrendezéssel egy fehéret bédő bíborbársony sipka körüli csoportosítottak. És mintha most a mester fején állott volna ez a ma már legendássá vált irodalomtörténeti sipka, oly bölcs és komoly resignáció- val emelkedett ki az emlékek közül. Különös érdeklődést keltett még egy nagylevelű bájos gyermekkori miniatűr arcképe és egy egyszerű, szerény tintasívóg, amelyet *Az istenek szomszédjának* könyvének írásakor használt. Ezen az iszonytelen, zöldes üvegre maga Anatole France ragasztott egy címkét szép kézírásának e szavaival: »Encre de la grande vertu.« Nagyon szívesen szemlélgettek egy ügyes aktrajzocskát, — mint Victor Hugo, France is

tudott és szeretett rajzolni — egy guggoló, összegömbölyödő női aktot, a »captive«-ot; 1913-ban április 9-ikén rajzolta Taorminában. Mellette volt Jean Véber ismert karikatúrája, Stein- len portrait-ja, Bourdelle mellszobrának jó reprodukciója — és az ügyes aktrajzocska nem vesztett semmit köztük.

A nagy bibliofil szeretettel őrzött emlékei otthonosak voltak a könyvek közt, mint saját maga, aki hosszú éle- tén keresztül a könyvek társaságában érezte a legjobban magát. Itt kegye- lettel és tisztelettel kellett reá gondolni és ellenségei sem tehettek más- ként. Ezért ésszinte hálával adóznak a mester hű tisztelői az emlékeket idéző kiállításért Berger-Levrault-nak, a megértő könyvbarátnak és Gabriel des Hons-nak, a kiváló írónak.

Gondolatainkkal emlékek közt jár- tunk, emlékek és könyvek közt. Emlé- kezünk tehát arra az elbátortalano- dott bámulatra, amit Jules Lemaître érzett és több ízben kifejezett Anatole France írsaival szemben. »És az a stí- lus!« lelkesedett a »Contemporains«-ek írója, — az a stílus!... Finomabb, értékesebb vegyülek, mint a korin- thusi érc. Benne van Racine, Flaubert, Renan, és mégis mindig tisztán Anatole France marad. Az ő utolérhetlen egyé- nisége a legteljesebb bájosságban, könnyedségben. A latin géniusznak leg- szebb kivirágzása (»fleur extrême«-je).

És a különféle nemes érc közt, ami ezt a hasonlíthatlan vegyületet képezi, Gabriel des Hons a legfőbbet, a legtö- kéletesebbet választotta. Az át nem változható aranyat, a racine-i forma és tisztaság természetes aranyát. Amit el nem ért Jules Lemaître élelslátása, tu- dományos maliciája, bámulatosan biz- tos kritikája, fejlett izlése, azt Gabriel des Hons bizonytalankodás, ingadozás nélkül, intuitív érzékével megtalálta. És elemzése közben eltávolította a vé- letlen, a nem fontos elemeket. France és Racine összemérő összehasonlításá- ban Gabriel des Hons oly finom, gyön- géd és lelkiismeretes forráskereső, ami- lyet az eddig megszokottak közt nem ismerünk.

Talán el fognak majd vitatni tőle némely igen finom megfigyelésű össze- hasonlítást. Talán merésznek fogják

ítelni némelyik megszemélyesítését. De meg kell, hogy hajoljanak a bizonyítékok dús, erőteljes és mégis hajlékony kévéje előtt.

Amikor a műveit tanulmányozta Anatole France-nak, akit »un bédicthin narquois«-nak neveztek, maga des Hons is »mint furfangos, csalafinta bencés« járt el. »Rejtse el tudását és mutassa szellemét«, — mondotta a jó Jean Lafontaine a tudóssal beszélve. Gabriel des Hons kifinomult, fölényes ízlésével alkalmazkodott e tanácshoz: tudásának bősége alatt özőnlík szellemének zuhataga.

»A szerelem a szépség utáni vágy«, — állították a tizenhatodik század platonistái. Mindenki tudja, hogy a vágy nem más, mint a szerelmesnek óhaja magáévá tenni elbűvölésének tárgyát, vagyis megsemmisülni bírásában, ami egy és ugyanaz. Ma tudjuk Gabriel des Hons-tól, hogy Anatole France így szerette Racine-t. Hogy több más szerelmet is táplált és e szerint más tartozást is vett magára, erről a Mester némely bizalmasa meg van győződve. És Gabriel des Hons az első, aki maga is azt hiszi, Racine nem magyaráz meg mindent a *Lys Rouge*-ban, az *Ile des Pingvins*-ben, a *Révolte des Anges*-ban.

Anatole France ízig-vérig érzőbb és érzékibb volt, semhogy egy szerelemmel megelégedett volna. Ő, aki a gondolat birodalmában annyi eszmét és igazságot élvezett, elgondolható lett volna az esztétikai igazságokkal és eszmékkel szemben, amint szárnyait szegi vágyainak e végtelenül izgalmas mindenségben? Eléggé bizonyít csapodár, változást kedelő természete mellett az az alig észrevehető kis vonás, amelyel a francia nyelvet Amyot és La Fontaine nyelvének nevezte. Nem lenne akadály a és nem lehetne kivetni-valót találni benne, ha Gabriel des Hons kedves és kellemes könyvének mintájára műkritikusok írának akár egy: Anatole France és La Fontaine, akár Anatole France és Voltaire, vagy Anatole France és Renan című újabb tanulmányt.

De akár mennyit próbálkozunk, keressünk, kutassunk e csábító, érdekes utakon, az igazi fölfedezéssel mindig Gabriel des Hons-nak fogunk tartozni. Akármerre is forduljunk, bizonyoságul mindig őt kell hívnunk. Az ő módszerét kell alkalmaznunk, az ő következtetéseit kikölcsonözni. Az új adatok, ami-

ket össze fognak szedni, bizonyára mulatságosak lesznek egy ideig a rosszindulatúaknak és tápot fognak nyújtani a frivol botrány-éhességnek, ami a legmagasabb érdeklődésnek a mélyén is ott szunnyad.

És amint egyre jobban fogják ismerni a mester műveit, be fognak hatolni futó viszonyainak titkaiba. Mulatni fognak egyik-másik titkos találka felfedezésén. És megállapítják a létezését több kétségtelen, eddig ismeretlen rokoni köteléknek. De az érdem egyedül Gabriel des Hons-é, ő általa ismertük meg, ő tette előttünk lükte-tővé e két francia génie mély azonosságát. Mintha egy fogamzás hozta volna őket létre és egy emlő tején táplálkoztak volna: ugyanazok az álmok izgatták, ugyanazok a képzeletek részegítették őket. Elbűvölve ugyanazon látományok által, ugyanazon gyönyört és élvét merítve: a hangok végtelen világból ugyanazt szólaltatták meg az élet kiirthatatlan szenvedélyeire, gyötrelmeire, ami a legmélységesebben emberi. Egyforma bájjal, egyszerűséggel és tökéletes formában fejezték ki.

Annak a maradandó érdeme is Gabriel des Hons-é, hogy ő volt az első, aki kiszedte az átanyagiasodás törvényének a lényegét és kifejtette belőle a bölcseletet. Munkája útmutató az irodalomtörténetben.

(Paris.)

Kémeri Sándor.

NEMZETKÖZI KÖNYVMŰVÉSZET. A Nemzetközi Könyvművészeti Kiállítás 1927 nyarán a könyvbarátoknak s a könyvivar minden tagjának figyelmét magára vonta. Korunk termeléséből hihetetlen tömegben hordották ide egybe mindazt, ami Gutenberg nemes művészte híveinek legnagyobbmértvű okulására és a könyvbarátainak gyönyörűségére szolgál. Noha a mi kiállításunk a világháború kitörése folytán oly hirtelen megszakított 1914. évi Bugrával, a lipcsei Nemzetközi Könyvészeti Kiállításon szereplő anyaggal, mennyiség dolgában nem mérközhetett, minőség dolgában bátran versenyezhet vele. Bár 1914-ben is a német könyvművészeknek igen előkelő, saját kiállítási területük volt, az 1927. évi Nemzetközi Kiállításon elfoglalt hely nagysága bizonyítja, hogy mily nagy mértékben növekedett meg azóta jelentőségük. Az 1914. évi Bugra óta, amelyen minden a könyvvel kap-

csolatos technikai, kereskedelmi, művészeti, tudományos és grafikai kérdésről összefoglaló, áttekinthető képet nyertünk, sem Németországban, sem a külföldön nem történt kísérlet arra nézve, hogy bemutassák, mi a művészek része a könyv egészéből. Az említettem kiállítás egyes nemzeti csoportjaiban annak idején ugyan minden jeles német és külföldi művész méltó, szépszámú művel volt képviselve, de helyileg annyira el voltak egymástól szakítva, hogy nem lehetett a könyvművészet akkori állásáról egységes, összefoglaló képet nyerni, de meg a gazdasági érdekeket sem volt szabad figyelmen kívül hagyni, úgyhogy a művészi gondolat kizárólagos előtérbe állításáról szó sem lehetett. Ma pedig ez áll a homloktérben. Időközben voltak ugyan könyvkiállítások, de ezeket könyvkereskedők és könyvkiadók rendezték, akik a kiadók szerint csoportosították a könyveket, most azonban a művészek maguk vették kezükbe a rendezés munkáját. Ilyképpen tehát nem kereskedelmi kiállítást rendeztek, hanem olyant, amelyben a művészeté az irányítás. Így létesült tehát a »Könyv műkiállítása«.

A kiállítást Hugo Steiner (Prága) vezetése alatt az 1908 óta fennálló *Német Könyvművészek Egyesülete* (Verein deutscher Buchkünstler) szervezi, amely nemcsak a könyvművészetben és a könyvgrafikában vezető szerepet betöltő német művészeket egyesíti magában, hanem a levelező tagokként hozzátartozó legnevesebb külföldi könyvművészek útján a nemzetközi érintkezésben is kitűnő összeköttetések felett rendelkezik. Ez az egyesület, mely csak saját lelkiismeretének felel meg, minden gazdasági szempontot kizárt vállalkozásából s így biztosította annak kizárólag művészi jellegét. Ezért látjuk e kiállításon a legszebbjézt annak, amit a művészi és a gyakorlati könyv szempontjából az utolsó évtized termelt, mert korábbi időre, korszakunk első felére csak kivételesen nyúltak vissza. Kiállításra kerültek Németország és a külföld legkiválóbb könyvművészeinek s gyakorlati könyvnyomóinak művei, az illusztráló- és a díszítőművészek legkiválóbb alkotásai gondos rostálás után, a könyvnyomás legkitűnőbb példái s ehhez csatlakozva a betűművészet, a betűrás és betűrajzolás mintái. Az érdeklődés eb-

rentartását szolgálták ama különféle bibliofil és irodalomtörténeti csoportok, amelyekre később még visszatérek.

E kiállítás kioktat bennünket a könyv jellegének számtalan sokféleségéről. Látunk műveket, amelyekben a csökönyösen díszítőkedvű művészakarat pompázón tomboló munkát fejt ki, ezek azok a művek, amelyek legjobban mutatják a könyvművész enjét. Kissé tovább oly műveket szemlélünk, amelyek általánosabb, tárgyilagos stílus képviselnek, azt amely az iparszerűségéből szeretettel kiindulva, keretlenségével, tartózkodó szerénységével a kor stílusának tekinthető. Ezek jellemzik a művészi érzékkel vezetett kiadói üzemeket. Ha e kiadványoknál már nem játszik szerepet az anyag értékesége, még sokkal kevésbé játszik a szép és olcsó könyvek típusánál, amely tisztán a tipográfia segítségével a legszerényebb anyagon is művészi hatásokat ér el.

A kiállítás a lipcei Szépművészeti Múzeum földszintjének harminckilenc termét foglalja el. E régi helyiségeket a mai kiállítási technikának megfelelően jó beosztással alakították át. A kiállításon tizenkilenc kultúrnemzet vesz részt. Egy sem hiányzik sem a régi, sem az új kultúrnépek közül, amelyek a könyvtermelésben vezetnek. Kereszszám 1100 könyvművész körülbelül 20.000 művel jelent meg a kiállításon, kik közül a németek 21, a külföldiek 18 termet foglalnak el.

Először a németekről szólok, kik csoportokra s egyes egyéniségekre tagoltan vannak beosztva. Ez utóbbiakhoz tartoznak az úttörők, valamint azok az új mesterek, akik már nagyobb hatáskört értek el. A beosztásban a típus, szedés, díszítés, kötés szerinti rendszert szigorúan keresztülvinni ugyan nem lehetett, de azért mégis gyakori az eset, hogy az esztétikailag rokon anyag helyileg is egymás mellé került. A betűk csoportjának közepontjában természetesen Rudolf Koch, az írott betű mestere áll, kinek felette jellegzetes betűmintái mellett egy valósággal eredeti betűtípus mintáit látjuk, mely ilyen hártján is, nagyszabású hímzett szőnyegen is. A műszaki dolgok iránt érdeklődő meglátja itt, hogy készül a betű az öntőműhelyben. Oly mesterek kiállításán, mint amilyen E. R. Weiss vagy Walter Tiemann, a lipcei akadémia igazgatója, észlelni

lehet, mily mértékben vesznek erőt magán a betűn s ezzel kapcsolatban mennyire egyszerűsödik a növényi díszítésük jellege. Marcus Behmer és Emil Preetorius munkái elárulják, mennyire hatott rájuk a betű iránti érdeklődésük. Az előbbinél a keleti eredetű ornamentika hatását, az utóbbinál grafikus leleményességének játszi könnyedségét figyelhetjük meg. Kiválóan ízlésesek és egységes felfogásúak Hugó Steiner (Prága) munkái. Ez a művész egyúttal a fantasztikumok kiváló illusztrátora is.

Az illusztrációk súlypontja G. A. Mathey külön gyűjteményén van. Ő a színes könyvart mestere. Kiválóan jó ízlésűek Gruner és Kleukens munkái. A könyv anyagszerűségét sugározzák magukból Ehmke gazdagon díszített művei, melyek még legkisebb részleteikben sem tükröznek történeti hatásokat. Az illusztrátorok sorából kimagaslanak Max Unold, Peter Trumm, Hans Pape, Bruno Goldschmidt s mások még, míg sokan, köztük Corinth, Slevogt, sőt maga Liebermann is, — eltekintve a céltudatosan karikatúra-grafikák művelőktől — erősen a grafika felé hajlanak. A magas színvonalú illusztráció-remek itt is, mint egyáltalában mindenütt, felette ritka.

A könyvtáblák sorában a történelmi stílusok hatásától az expresszionista szerkesztésig minden irány képviselve van. Csak néhány nevet említek a sokból mint: Pfaff, Weisse, Dorfner, Kersten. A fiatalokat Heissmann, Fuss, Bohn, Tschichold, Möhring képviselik. A kötés díszítésének példái azonban annyifelé vannak elszórva, hogy egységes képet nem nyerünk felőle s a jövőnek képe még mindig homályban marad.

A könyvkötéshez kell a kissé túlmodernizálásra sikerült Klingspor-gyűjtemény könyvtártermet számítanunk, amelyben a betűművészet kiváló darabjai s egyéni kézikötések, festett hártaykötések találhatók. Gerhardt Hauptmann külön terme, mely egymagában is egy Hauptmann-múzeumot képvisel, a könyvművészet negyven esztendőjéről ad számot s meglepő képsorozatot tár szemünk elé.

Az egyes nemzetek majdnem kivétel nélkül külön teremben vannak elhelyezve, ahol jellegzetes sajtáságaik jól érvényesülnek. Anglia konzervatív, de mindig nemes könyvművészetével

szemben ott harsog Oroszország keregetten mindig újat mutató, plakát-szerű művészete. Franciaország a régebben kedvelt rézkarcot eredeti fametszeteivel cserélte fel. A belgák kitűnően illusztrált könyveket állítottak ki. A hollandusok könyvművészetükben a szak- és az anyagszerűséget domborítják ki. Az északi népek: a dánok, norvégek, svédek, finnek részint történelmi stílusok enyhe hatása alatt, részint finoman népies modorban üdénható munkákat állítottak ki. Csehszlovákia (mely helyiségének belső díszítését maga végezte) és Lengyelország szintén népi hatásokat mutat fel. Ausztria remek betűművészetével válik ki. Svájc rendkívül magas fokon álló könyvművészeti technikáját mutatja be. Amerika a megszokottat, a rendest szolgáltatja. Jobb híján inkább könyvkereskedői, mint könyvművészi kiállítás anyagát nyújtja.

A magyarok a katalógusban túlszerűen jelennek meg. Valójában, hála Kozma Lajos és Kner Imre közreműködésének, igen reprezentatív a kiállításuk. Mindkét művész munkásságát Németországban már régóta nagyrabecsülik. Előbbit metszetszerű könyvdíszzeiért és címformáiért, utóbbit pompás nyomásáért. Tipografiaiailag jellegzetesek Csabai Ékes, Gróf József és Jeges Ernő, ez utóbbi tarka, dús címformái feltűnők. Az illusztráció terén az ismert Divéky mellé elsőrangú finom fametszeteikkel s kórajzaikkal Fáy Dezső, Dankó Ödön és Jaschik Mária soraköznek.

Könyvtáblákat Kozma, Végh Gusztáv, Kner Erzsébet, Jaschik Álmos, Ács Géza, Galamb József, Balogh László állítottak ki. Munkáikban történelmi stílusvonatkozások, különösen barokk és mór díszítőlemeikben, észlelhetők. Szembetűnők a bőrapplikációs munkák és a festett hártaykötések. Amikor a megszokott beosztásokkal szakítanak egyik-másik darabnál, az írás és a díszítés keresett elosztása némi veszedelmet rejt magában. De az a mód, amellyel a magyarok a könyvművészetben új utakat keresnek, kiemeli őket a többi haladó nemzet közül s az ő csoportjukat a Könyvművészeti Kiállítás egyik fontos részévé tette. A magyarok még a gyermekkönyvek osztályán (Das Kinderbuch aller Völker) is résztvettek s itt különö-

sen figyelemreméltók voltak Fiora Margit bájos rajzai, míg Pólya Tibor tréfás élű rajzai nagy örömet okoztak a gyermekeknek.

(Lipcese.)

Julius Zeitler.

SZLOVENSZKÓ IRODALMI ÉLETE. Egymillió lelket meghaladó magyar nemzeti kisebbség keletkezett a mai Szlovákia területén, pontosan fele a területet lakó szlovák nép lélekszámának.

Ez a magyarság Pozsonytól Kőrösmezőig részint zárt tömbökben, részint szórványokban él. A magyar nyelvi többségű városokból Komárom, Léva, Érsekújvár, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, valamint a kárpátorosz területen Beregszász, Ungvár, Munkács kerültek ekképpen új impérium alá. Maga az államváltozás az elvesztett háború ellenére is meglepetésszerűen érte a magyarságot, amelyből hosszú ideig nem volt képes felocsúdni. Első gondolata természetesen az önvédelem volt, amely a politikai szervezkedésben nyilvánult meg, amennyire ezt a katonai diktatúra és az idegen — francia, olasz — megszálló csapatok lehetővé tették. Ez a politikai szervezkedés részint világnézeti alapokon részint osztály- és foglalkozás szerint ment végbe és széttagolta a magyarságot, mely hasztalan kíváncskodott nemzeti alapon egy mindent átfogó politikai pártban elhelyezkedni. Mindez természetesen nem elégithette ki a magyarságot és a nehéz viszonyok közt is, amelyben csak a magyar sajtónak a cenzúrától letompított hangja erősítette az összetartozandóság érzését, korán fölébredt a a magyar kultúra területén való szervezkedés szükségességének vágya, amely 1920 nyarán Komáromban meg is indult, de sem erre, sem a későbbi egységes kulturális szervezkedésre a cseh-szlovák kormányok nem nyújtottak lehetőséget. Ilyen viszonyok közt a már meglevő és működésükben nem korlátozott kultúrintézmények keretein belül indult meg lassan a magyar kultúra folyamata és ebből idővel megkezdődött az irodalmi élet csendes lüktetése is. A főbb egyesületek közül a pozsonyi *Toldy Kör*, a kassai *Kazinczy Társaság*, a komáromi *Jókai Egyesület* voltak azok, amelyek kezükbe vették a magyarság vezetését és kulturális életszomjának kielégítését.

A magyar könyv küzdelmes útját közvetlen az államfordulat után a *Toldy Kör* kiadásában megjelent *Uj Auróra* egyengette, amely körül elsőnek csoportosultak Szlovenszónak számottevő írói. Jankovics Marcell és Dobai János szerkesztők nemes lelkesedése nem is akart itt megállni, hanem életre kívánta hozni a magyar szépirodalmi és kritikai folyóiratot is a magyar olvasóközönség összekötő kapcsául, ez a törekvésük azonban hajótörést szenvedett a politikai hatóságok akaratán.

Az irodalmi élet kialakulása lassú folyamat, mert gyökerei mélyen nyúlnak le a nemzeti mult és jelen talajába. A történelmi adottságok talán Szlovákiában sem hiányoztak ehhez, bár a mai Szlovenszókó olyan különálló politikai és nemzeti életet sohasem élt, mint Erdély, ahol a régi hagyományok szövedékéből táplálkozott a nemzeti lélek akkor is, amikor az unió régen történelmi valósággá változott, mivel az erdélyi szellem eleven hatóerő gyanánt élt társadalomban, politikában és irodalomban egyaránt. Szlovenszókó különállásának emlékei sokkal hamarabb elmosódtak, holott tudott dolog, hogy a XVI—XVII. század Felvidéke területén ébredő szellemi életből kivirágzott az irodalmi élet is, melynek sokáig Kassa volt a középpontja, míg a politikai szálak ezt az országrészt a koronázó városhoz, a csonkaország fővárosához, Pozsonyhoz kapcsolták a hódoltság korában, sőt később is.

Az irodalmi renaissance Kassa felől kezdett felragyogni Kazinczy és köréből. Mintha a történelem ismételte volna meg önmagát: ismét Kassa jut szerephez az önálló útra vergődő magyar irodalmi élet megalapozása körül. A kassai Kazinczy Társaság az, amely elsőnek kezd önálló, országos akciókat, szervezi a szlovenszókói írókat, majd megalakítja a Könyvbarátok Társaságát és ezzel az olvasóközönséget is egy táborba igyekszik összegyűjteni.

A szlovenszókói irodalom mögött álló alig kilenc esztendő talán még túl rövid is volt ahhoz, hogy itt önálló irodalmi élet kialakulhasson. Az 1918 után megjelent magyar könyvek behozatala tiltatván, Szlovenszókó magyar olvasóközönsége sem szépirodalmi, sem tudományos folyóiratokhoz nem juthatott. Másik oldalról a magyar politikai pártok is korán felismerték a kulturális élet megteremtésének szüksé-

gességét és ennek irányítására felállították Kassán a kultúrreferátust, amely ennek érdekében folytatta tevékenységét. A nemzeti kultúrák kialakulása mindenütt a politika és irodalom egymásra való hatásának eredménye gyanánt jelentkezik; e két erőnek a nemzeti művelődés eredőjében kell találkoznia. Az irodalom magában véve talán nem is jelenti magát a nemzeti művelődést, mert annak csupán egyik fontos tényezője, de a fókuszából kiáradó sugarak a legmesszebb érnek; a további tényezők az általános művelődés, melyhez iskolákban és iskolán kívül jutnak el a tömegek, és a jó gazdasági helyzet, mely az életszínvonal feljavitását mozdítja elő. Az igazi nemzeti politikának minden államban az a feladata, hogy termékenyítőleg hasson az irodalmi életre és annak útjaiból minden akadályt elhárítson.

Ezt a támogatást azonban sem a kulturális, sem az irodalmi élet nem kaphatta meg teljes mértékben Szlovenszón az erre hivatott tényezőktől és így ezek fejlődése is lassabban indult. A kölcsönhatások, amelyekből kialakulhat az irodalmi élet, meddők maradtak és legelsősorban hiányzott a minden vállalkozáshoz szükséges anyagi támaszték; a szlovenszói irodalom szegényes útravalóval indult. Egyedül művelőinek erkölcsi lelkesülése volt az, amely híven kitartott mellette a legrosszabb napokban is. Kulturális közös kapcsa nem lévén a magyar közönségnek, azt a pártpolitika tagolta szét, bár mindenkor az egységes kulturális és politikai élet volt az ideálja.

Szlovenszói irodalmi életének alakulására nem kicsinyelhető befolyást gyakoroltak azok az ünnepek, amelyek egyesítették a szétszórt magyarságot a nemzeti irodalom nagyjainak kultuszában. Petőfi centennáriumát kétszázaléknál több magyar falu ülte meg Szlovákiában és ünnepet rendezett a legnagyobb magyar lírikus emlékére minden magyar város és minden magyar kultúregylet. Madách Imre centennáris emlékünnepe Losoncon országos kereteket ölt és egybegyűjti a magyarság vezetőit. Majd Jókai Mór születésének százados évfordulóján a szülőváros, Komárom, rendez felejtethetetlen emlékünnepet a legnagyobb magyar mesemondó emlékére, ahol az ünnepi harangzúgásban elvegyült imádságban a magyarság összességé-

nek hangja egybefolyt. Mindezeknek elvitatathatlan hatása nemcsak a lelkesedés fokából volt megállapítható, de abból is, hogy ezek az események a magyarságnak törhetetlen ragaszkodását bizonyították a nemzeti mult-hoz azokkal szemben, akik a modern eszméramlatoknak minden engedményt megtevve, felszámolni hajlandók a nemzeti irodalom nagy hagyományait is.

Ezekre az évekre esik a három vezető irodalmi egyesület közül a pozsonyi Toldy Kör félszázados fennállásának gyönyörű emlékünnepe, a nagytevékenységű Kazinczy Társaság negyedszázados jubileuma és a Jókai Egyesület 15 éves fennállása, melyet ez utóbbi teljes csendben, az egyesület nagyevésü alapítójára, Beöthy Zsoltra, vezetőire és munkásaira való kegyeletos emlékezéssel ült meg. Pozsony és Kassa egybegyűjtötte az irodalom munkásait ünnepeikre és a magyar közönség mindenütt arra a megállapításra jutott, hogy egyes-egyedül a magyar kultúra az, amely a népek nagy versenyében fennmaradásunkat biztosítani képes, tehát nemzeti kötelesség az ennek a kultúrának magvát tevő irodalom támogatása.

De meg kellett éreznie a magyar közönségnek is, hogy megmaradásának biztosítóka a nemzeti irodalom kifejlődésében rejlik, tehát elsődrendű kötelessége azt bármily áldozatok árán önálló útra terelni, megerősíteni és a saját erejére bízni, hogy ekképpen függő viszonyát megszüntetve irodalmi divatoktól és irányoktól, azt a saját arculatára formálja.

Ebben rejlik Szlovenszói irodalmi életének lényege. Hogy a célhoz még eddig nem jutott egészen közel és nem alakult ki teljesen az úgynevezett *szlovenszói szellem*, miként Erdélyben az erdélyi szellem, annak számos, részint politikai, részint társadalmi, de legfőképpen gazdasági okai vannak, eredendő oka pedig az, hogy szervezett kultúréletet a szlovenszói magyarság, önhibáján kívül, még mindig nem élhet.

Ezek között a nehéz viszonyok között onnan érkezett segítség, ahonnan arra nem is számított: Berlinből. Egy magyar tanárnak, Farkas Gyulának kultúrérzéke kapcsolatot létesített az utóállamok magyar írói részére a Vögelreiter kiadócéggel és

megalakította annak magyar osztályát. Ezzel jelentékeny lépést tett előre a szlovenszkói magyar irodalom is, mert a könyvkiadás gondjait és anyagi terheit, ha idegenben is, de biztosítva láttá. 1923 óta igen sok szlovenszkói könyv jelent meg ebben a kiadásban. A Voggenreiterrel történt megállapodás tette lehetővé, hogy megalakulhatott a Kazinczy Társaság égisze alatt a Könyvbarátok Társasága és végre elkezdhetette (1926) a szlovenszkói írók könyveinek kiadását, amivel újabb nagy akadály hárult el a szlovenszkói irodalmi élet útjából.

Nyomon követte ezt az írók szervezkedése. Az első kísérlet volt erre a csehszlovákiai magyar hírlapírók szindikátusának megalakulása, amellyel kapcsolatban, mint annak egyik alkotója, alakult meg 1926 pünkösdjén az írói osztály. Ez a szervezet azonban a heterogén írói világnézetek miatt nem bizonyult tartósnak és így 1927 májusában a Kazinczy Társaság vette a kezébe az ügyet több szerencsével, mert e társaság keretében megalakult az írói osztály egyelőre 40 taggal. Ebben igen kevés kivétellel egyesültek Szlovenszkói írói.

Eddigél azonban még mindig nem nyert megoldást a vezető irodalmi folyóirat ügye. Mint említettük, a pozsonyi Toldy Kör tervezte annak kiadását és az ehhez szükséges anyagi tőkének is a birtokába jutott, de a szükséges hatóságok engedélyt nem tudta kieszközölni. 1925 májusától kezdve a Prágai Magyar Hírlap adott ki minden vasárnap irodalmi mellékletet (Magyar Vasárnap), melyet Sziklay Ferenc író, kultúrreferens szerkesztett, de ez is megszűnt másfél év után. Kísérletek magyar szépirodalmi lap kiadására elég számmal történtek. A Pozsonyban megjelent *Remény, Tűz, Képes Világ* után az 1926. év őszén megindult Szeredai Gruber Károly szerkesztésében *Az Este* című színházi, művészeti és kritikai folyóirat, de nem állván mögötte tőke, hamarosan megszűnt. Most *Hajnal* címen történik újabb kísérlet. Kassán a megszűnt *Uj Élet* után *Uj Társaság* című szépirodalmi és ismeretterjesztő lap jelenik meg, de ismeretek a kísérletek nem teszik nélkülözhetővé egy komoly irodalmi lap megindítását, mely a szlovenszkói irodalom standard folyóirata és fóruma és egyben az írók anyagi támasztéka is lehetne.

Az irodalmi lap hiányát igyekeznek a nagyobb lapok pótolni, melyek körül írói gárdák csoportosulnak. A szlovenszkói magyarságnak hat napilapja van: a Prágában megjelenő *Prágai Magyar Hírlap*, a pozsonyi *Hiradó*, *Magyar Ujság*, *A Reggel*, a Kassán megjelenő *Kassai Napló* és *Kassai Ujság*. Megszűnt magyar napilap *A Hírek* (Komárom). Hetilapok: a *Komáromi Lapok* (hetenként háromszor), *Érsekújvár és Vidéke*, a Léván megjelenő *Bars*, a rimaszombati *Gömör* és a Rimavölgye, a rozsnyói *Sajóvidék*, a nyitrai *Nyitra vármegye*, *Nyitra megyei Szemle*, *Nyitra-Vágölggyi Lap*, a Losonci *Hírlap* és *Magyar Közlöny* (Losonc), az eperjesi *Uj Világ* és az iglói *Szepesi Hírlap*, s *Az Őrszem*.

Kárpátoroszországban Ungvárt jelenik meg az *Uj Közlöny* napilap, a *Rusinszkói Magyar Hírlap*, korábban napilap, most hetilap, *Halárszéi Ujság*, *Kárpáti Futár*, *Kárpáti Hiradó*, *Rusinszkói Magyar Gazda*, Beregszászon a *Bereg*, Munkácson a *Munkács* és az *Óslakos*.

A könyvkiadás ügye ezidőszert még csak a Kazinczy Társaság programját alkotja, de nemsok idő múlva többi irodalmi társaságunk is foglalkozni fog vele, amint az olvasók tábora növekedni fog és az anyagi eszközök fokozottabb mértékben állanak rendelkezésükre. A kassai Renaissance magyar kultúregylet már korábban tett kísérletet könyvek kiadására. Irodalmi egyesületeink közül, mint azt említettük, a Toldy Kör minden évben kiadja az *Uj Aurórá*t, de minden évben pályadíjakat is tűz ki költeményre, elbeszéléésre, történeti novellára és regényre, a kassai Kazinczy Társaság társadalmi regényre, a Jókai Egyesület költeményre, Jókai-életrajzra és Jókai-essay-re. Pályadíjat tűzött ki Jókai centennáriuma alkalmából a magyar pártok központi irodája is Jókai tanulmányra, 1927-ben történeti tanulmányra; a *Hiradó*, pozsonyi napilap, pedig a magyarok történetének megírására. Ezek a pályázatok nemcsak kielégítő eredménnyel záródtak, de sok alkalommal abszolút irodalmi értékekhez is juttatták a pályázatok kítűzőit. A *Hiradó* a magyar nemzet történet megírására kiírt pályázatára *Erdélyi László* szegedi egyetemi tanár nyerte el az első díjat és pályadíjat nyertek *Magyar Győző* pozsonyi és *Hajdu Lukács* komáromi tanárok művei.

A következő számban nyújtjuk a felvidéki magyar irodalom pontos könyvtését s ismertetjük ez irodalom kiválóbb újdonságait: Mécs László s Ölvedi László költeményköteteit s Jankovics Marcell novelláskönyvét és Falu Tamás regényét.

Röviden szólanunk kell Szlovenszko színészetről is. Két szintársulat működik a magyar városokban: az egyik a pozsony-kassai, mely nyolc éven át Faragó Ödön igazgatása alatt, most pedig Iván Sándor vezetése alatt áll. Ez a társulat Pozsony, Kassa, Érsekújvár, Komárom, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó városokban működik. A másik szintársulat Ruszinszko területén Ungvár, Beregszász, Munkács, Nagyszőlős városokban játszik és ezidőszertint való igazgatója Polgár Károly, a pozsonyi városi színház volt igazgatója. Azelőtt Horváth Kálmán társulata működött ezen a területen 1926-ig.

Pár éven keresztül, mint második társulat, Földessy Sándor délszlovenszko-i szintársulata működött a kisebb városokban (Dunaszerdahely, Somorja, Ipolyság, Párkány, Nagymihály, Gálszecs stb.), ezidőszertint mint kamaratársulat él nehéz viszonyok között.

A színészet támogatására megalakult 1925. évben a Szlovenszko-i Szinpártoló Egylet Kassa székhellyel, melynek Pozsony, Komárom, Léva, Losonc és más városokban vannak fiókjai. Elnöke Forgách Antal gróf, ügyvezető igazgatója Keller Imre.

A képzőművészet terén a Szlovenszko-n élő magyar művészek részben a szlovenszko-i művészegylet (Jednota) csatlakoztak, mely Besztercebányán alakult meg. Művészegyesületek működnek még Pozsonyban és Komáromban. Rendszeres műtárlatok Pozsony, Kassa és Komárom városokban vannak, de a festőművészek időnként más városokban is rendeznek tárlatokat. A nevesebb szlovenszko-i festőművészek: Angyal Géza (Körmöcbánya), Bánó Dezső, Jordán Miklós (Éperjes), Basilides Barna és Sándor (Komárom), Flache Gyula (Besztercebánya), Boruth Andor (Tátrászeplak), Gerő Gusztáv, Gyurkovics Ferenc (Losonc), Harmos Károly, Reichental Ferenc, Nagy Márton, Zenhardt György (Komárom), Halász-Hradil Elemér (Kassa), Gwerck Ödön (Selmecbánya), Ijász Gyula (Ungvár), Dömény László,

Bánsághy Vince, Hermély Viktor (Körmöcbánya), Kőszeghy-Winkler Elemér (Lőcse), Markovits Jenő (Rimaszombat), Mousson Tivadar (Nagymihály), Schurmann Miksa, Schüle Gusztáv (Nyitra), Somos Jenő, Schubert Ede, Weyde Gizella (Pozsony), Tichy Kálmán (Rozsnyó) és mások. Szobrászművészek: Berez Gyula (Komárom), Rigele Alajos (Pozsony), Maell Ede, Muhrmann József, Hitzer Róbert (Léva).

E sorok célja volt lehetőleg teljes képet nyújtani Szlovenszko irodalmi mozgalmairól és a belekapcsolódó művészi viszonyokról.

A felsorolt adatok azt mutatják, hogy a szlovenszko-i magyar irodalom eleven valóság, mellyel a jövőben számolni kell. Tagadhatatlan, hogy az első évek az irodalmi élet ingadozásait mutatják, de ennek megítélésénél nem szabad felednünk azt, hogy az államváltozás előtti vidéki irodalom a budapesti irodalmi középpontnak vetülete volt csupán, ahhoz, hogy egy ország részben irodalmi élet alakuljon ki az írók jóakarátán és tehetségén kívül, még más tényezőkre is van szükség.

A szlovenszko-i magyar irodalom talán még gyermekipőit szaggatja ma, határozott célkitűzései fel nem ismerhetők, de nem tagadható meg összefüggése a történelmi korrall, amelyben született és életre kapott. Ez az irodalom most már meg fog állani a saját lábán is; sok a biztató ígérlet, hogy ha a viszonyok kedvezőbbre fordulnak, akkor elszigeteltségben való élése ellenére is maradandó becsű alkotásokkal járul a magyar nemzeti irodalom és a magyar kultúra erősségének kiépítéséhez.

Ennek az volna egyik előfeltétele, ha a Szlovenszko-i Magyar Kultúregylet alapszabályait a kormány láttamozná. Ez az egyesület 1925 július havában Komáromban alakult azzal a céllal, hogy a magyar irodalmat támogatassa, a könyvkiadás ügyét vállalja és a falu kultúráját a legmesszebbmenő módon felkarolja.

Szlovenszko írói a való élettel és annak adottságaival való kapcsolatot keresik. Az irodalom művelőinek össze kell forniok a multtal és annak hagyományaiival, ha sikerrel akarnak dolgozni a magyar jövőn. Irodalom és irodalmi élet kulturát és szervezetséget föltételeznek; magasabb művelt-

séget és bizonyos gazdasági jólétet. Ezek biztosítása csak részben az írók feladata, a másik részét a társadalomnak kell kiharcolnia. Viszont az irodalmi élet kialakulásához nem elég az abszolút irodalmi kritika, mely a gondos szelekciót hangsúlyozza legelső sorban a dilettantizmussal szemben; ez korán leforrázná a még zsenge irodalmi vetéseket. Inkább a jóakarató támogatásra és az érdeklődésre tarthat számot, amely idővel kitermeli magából az objektív kritikát is, miután megerősítette ennek az irodalmi életnek az alapjait és biztosította megmaradását.

Alapy Gyula.

AZ ERDÉLYI KÖNYV. Az országhatárok megváltozása után az erdélyi szépirodalom éveken át folyóirat-formában kereste a maga kifejeződését. Folyóiratok születtek, buktak, s a folyóirat szükségletei: sok vers, novella, esszé, ezekben az időkben irodalmunknak valami lírai, könnyed és kurtalélezhető jelleget kölcsönöztek, annak ellenére, hogy Erdély mindig inkább bő epikai mondanivalók számára bizonyult televénynek. A kép tehát hamis volt. Szerencsére rövidesen el is enyészett, legalább is elvesztette egyeduralmi jellegét. Ez pedig úgy történt, hogy amint íróink működése kialakult, jelentkeztek az olvasók is, akikre az erdélyi írás támaszkodhatott.

Az olvasók száma kisebb volt annál, hogy rá egy olcsó, de tartalmas folyóiratot építeni lehessen. Viszont ugyan-ez a számú olvasóközönség elegendő ahhoz, hogy évente 20—30 erdélyi könyv megvásárlásával állandó, megbízható s az erdélyi irodalommal eleven kapcsolatot tartó támaszunk legyen.

Jelenleg nincsen egyetlen nívós és egyben rentábilis szépirodalmi folyóiratunk sem. Van ellenben egy életrevaló könyvvállalatunk, mégpedig az erdélyi írók szabad munkaközösségének tulajdonában. Ez a vállalat, mely gazdaságilag is jövedelmező, évente 10—15—20 könyvet ad ki. A vállalat, az ú. n. *Szépmíves Céh*, — tekintettel arra, hogy a romániai magyar írók színe-javát foglalja egybe — egyelőre elvileg kimondotta, hogy csakis erdélyi írók munkáit adja ki s csupán eredeti kéziratokat, nem pedig fordításokat.

Magától értetődik, hogy a *Szépmíves Céh* kiadványain kívül is szép számmal jelennek meg könyveink, elvértve más kiadók, például a kolozsvári *Minerva*, de főként az írók saját kiadásában vagy budapesti kiadókánál. Nem lesz talán érdektelen felsorolni azt a néhány könyvet, amelynek olvasottsága Erdélyben a legfokozottabb a kiadók szerint. Megjelenésük sorrendjében:

Berde Mária *Haláltánc*. (Regény. Athenaeum. Budapest.) Áprily Lajos *Verséi*. (Saját kiadás.) Reményik Sándor *Egy eszme indul*. (Versek. Studium. Budapest.) Tabéry Géza *Szarvasbika*. (Regény. Athenaeum. Budapest.) Kós Károly *Varju nemzetség*. (Regény. Szépmíves Céh.) Ligeti Ernő *Fel a bakrat!* (Regény. Szépmíves Céh.) Makkai Sándor *Órdögcsékér*. (Regény. Szépmíves Céh.) Nagy Dániel *Cirkusz*. (Regény. Szépmíves Céh.) P. Gulácsy Irén *Hamveső*. (Regény. Szépmíves Céh.) Gyallay Domokos *Vaskenyéren*. (Regény. Minerva. Kolozsvár.) Szántó György *Bábel tornya*. (Regény. Brassói Lapok kiadása.) P. Gulácsy Irén *Fekete vőlegények*. (Regény. Singer és Wolfner. Budapest.) Kádár Imre *Nászrepülés*. (Regény. Szépmíves Céh.) Makkai Sándor *Magyar fa sorsa*. (Tanulmány. Szépmíves Céh.) Tabéry Géza *Tűzmadár*. (Regény. Szépmíves Céh.)

E semmi esetre sem kimerítő könyvszemléből is megállapítható, hogy ezidőszerint az erdélyi könyvtermelés hangszúlya a regényen van s hogy könyveink nagy része az írók köztulajdonában levő *Szépmíves Céh* kiadványai. Erősen propagálja a Céh könyveinek publicitását az utóbbi időben a *Helikon* néven ismert mozgalom.

A *Helikon* és a *Szépmíves Céh*, ha írótagjait személyek szerint vesszük: egy és ugyanazon tömörülés.

Mult év nyarán báró Kemény János marosvécsi kastélyában néhánynapos vendégeskedésre volt hivatalos az a 28 erdélyi magyar író, aki ott a *Helikon*-t megalapította s aki a Szépmíves Céhet átvette. A *Helikon* az írók világnézetére való tekintet nélkül: a mai értékes erdélyi magyar írók szabadszövetsége.

Az elmúlt tél folyamán Nagyváradon, Aradon, Temesvárt, Tordán, Marosvásárhelyt estélyeket rendezett. Estélyein csak saját kebelébe tartozó írók vettek részt, tehát ugyanazok az

írók, akiknek könyveit a *Szépírók Céh* kiadványaiban kapja az olvasó. Részint a magyar szónak, részint az erdélyi író egyre növekvő presztizsének kijáró megbecsüléséből, de ne tagadjuk: másrészt annak a lelkes főúri csoportnak társadalmi súlyából is, amely ez estélyekre tüntető módon kísérte le az írókat, a Helikon-estélyek mindenhol a közönség legnagyobb érdeklődése mellett zajlottak le. (Egyedül Marosvásárhelyen több mint ezernégy száz ember hallgatta meg a Helikon-estélyt.)

Az erdélyi magyar könyv terjedésének, olvasottságának fokozódásából tehát derekas rész tudható be a Helikonnak is.

Az olyan népszerűség igazi, benső rügője az író mondanivalója. Az a mondanivaló, ami mai helyzetében a mai erdélyi magyar olvasónak sokszor vigasztalás, gyakran fájdalomnak megszólaltatása, mindenestre pedig problémája. Regényeink túlnyomó többsége vagy történelmi, vagy úgynevezett kisebbségi regény. Fentebb 11 regényt említettem fel a kiadók szerinti osztályozásnál. E 11 regény közül 6 a történelmi regény formájában tépelődik sorsunkkal, 3 pedig az aktualitás frissességével markol jelen helyzetünk megoldhatlan kérdéseibe. *Tabéry Géza.*

A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM ÉS KÖNYVKIADÁS. Amikor a vajdasági magyar könyvkiadásról akarunk írni, talán azt kellene elsősorban megérteni, hogy milyen emberfeletti munkát végeztek azok, akik az első vajdasági magyar könyveket az olvasó kezébe adták. A Budapesttől elszakadt vajdasági magyar írók hamarosan új munkához kezdtek, az új irodalmi megmozdulás központja is kialakult Szabadkán, de *nem akadt kiadó*, aki meg merte volna kockáztatni a lehetetlennek látszót: a vajdasági magyar írók könyveinek kiadását.

Az a néhány magyar tollforgató, akit a Bácska és Bánát földjéhez köt végezete, nem csüggedt. Az úttörők szent lelkeségével és önzetlenségével dolgoztak a jugoszláviai magyar írók éveken keresztül, bátran és minden kockázattal leszámolva a saját költségükön adták ki első könyveiket, haszon nélkül, sőt ráfizetve vállalkozásukra, de mégis megvetették az alapját a vajdasági magyar könyvkiadásnak. Az

eddig végzett munka legfontosabb eredménye az, hogy *legyűrték az olvasóközönség közönyét*. Az olvasó már nem fogadja közönnnyel vagy idegenkedéssel a vajdasági magyar író könyvét és ez az erkölcsi sikeren túl azzal az örvendetes ígérettel is biztat, hogy a vajdasági könyvkiadás hamarosan üzletnek sem lesz a legrosszabb. A szó szoros értelmében vett magyar könyvkiadóvállalat még ma sincs a Vajdaságban, de a szabadkai *Minerva* könyv- és lapkiadó részvénytársaság az utóbbi időben már mind gyakrabban jelentet meg magyar könyveket, sőt elvétele budapesti kiadók is érdeklődnek már a vajdasági magyar írók munkái iránt.

Ennek az irodalomnak igazi érték-mérője *Milkó Izidor* (Baedeker), az utódállamokban élő legkitűnőbb magyar írók egyike. Milkó Izidor neve és munkássága túlnő a Vajdaság határain és inkább a magyar irodalom kereteibe tartozik. A vajdasági írók nesztorjának neve és értékes munkássága, tanultsága, finom ízlése és tehetsége hivatott egyedül a vajdasági magyar írók és olvasók nevelésére. Csak természetes, hogy a vajdasági magyar könyvkiadás életrekeltségében is az övé a vezető szerep és hogy egymaga adott annyi könyvet a jugoszláviai magyar olvasóknak az utóbbi években, mint az összes vajdasági írók együttléve. Hat könyve jelent meg az elmúlt esztendőben egyszerre és hogy ez ma milyen teljesítmény, azt nem kell külön méltatni. A hat kötet a következő: *Baedeker írásaiból* novellisztikus és komoly írásokat foglal egy kötetbe, az *Asszonyok* novellák gyűjteménye, *A miniszter barátja* derűs történeteket ad, a *Spekuláné és társai* a műveletlen hadigazdag ragyogó szatirája, a *Firenzei eset* hosszabb elbeszéléseket tartalmaz, és az *Irók és könyvek* a magyar irodalom néhány kiválóságáról ad értékes képet, és könyvekről, írásokról mond figyelemreméltó dolgokat. E hat nagyszerű könyv után most Milkó Izidor legújabb kötete hagyta el a sajtót *Ketten* címmel. Ez a könyv történelmi miniatűröket ad, a világirodalom és a történelem nagyjait szólaltatja meg úgy, hogy nemcsak a megszólaltatott nagyokról ad képet, hanem arról a korról is, amelyben éltek. A kiváló írónak ez talán legértékesebb kötete, a vajdasági magyar irodalomnak pedig bizonytalansággal büszkesége.

Utána elsősorban Radó Imrét kell említeni. Évekkel ezelőtt jelent meg az annexió korában játszó, színes mese-szövevénye, a *Riport*, és ezt nyomon követte a mult évben a budapesti Pantheon kiadásában megjelent *Az akarat szárnyán* című regénye, amely egy nagybanknak adja megdöbbenően hű keresztmetszetét és egy száguldo karriernek izgalmas történetét. Radó Imre finom elbeszélő tehetsége is túlnőtt már a Vajdaság keretein és az egyetemes magyar irodalom értéke. Szenteleky Kornél izmos tehetsége is vezető és tanító szerepre hivatott a Vajdaságban. A budapesti Táltos kiadásában még 1920-ban jelent meg *Kesergő szerelem* című lírai regénye, egy újságíró és egy szerencsétlen sorsú asszony halk szerelmi története, legutóbbi kötete (*Ugy jáj az élet*) pedig szubjektív írásait, finom hangulatait foglalja magában. Szenteleky ezenkívül széleslátókörű kritikusi és versfordítási is említésreméltóak. A Becskereken élő halk és finomszavú Borsodi Lajosnak *Álarocsbál* és *Kirakat* címen jelent meg két könyve.

A fiatalok közül elsősorban Tamás Istvánt kell megemlíteni. Nagyon izmos tehetség és jelentős ígérete az új magyar irodalomnak. *Fekete majális* című első verskötetében a háború utáni húszéveseket szólaltatja meg új hangon, sokszor merészen, de mindig figyelemreméltóan. Ujabb könyve (*Őt világ-rész a Szajna partján*) pedig Párisban élő írókról, művészekről és politikusokról ad művészi portraikat. Tehetséges fiatal költő Csuka Zoltán is, akinek már több verskötete jelent meg. A legmodernebb költői irány képviselője úgy korábbi verseiben, mint *Eszkendők ültő-erén* című legutóbbi kötetében. A Vajdaság egyik legfinomabb ízlésű lírikusa Ambrus Balázs; *Koszoru* című kötetében gyűjtötte össze verseit és figyelemreméltó műfordításai is.

A többiek is nagy lelkesedéssel és a legjobb szándékkal járulnak hozzá a vajdasági magyar irodalom előreviteléhez. Havas Emil *A fehér lapon* címmel regényét adta ki, Szántó Róbert, a szabadkai papköltő *Vérző tavasz* címmel verskötetét és *A próféta szerelme* címen novelláskönyvet adott a vajda-

sági olvasóknak, Debreczeni József és Gräber János versköteteket adtak ki, Arányi Jenőnek pedig *Amiről álmodunk* címmel novelláskötete jelent meg.

Figyelemreméltó tudományos munkásságot fejt ki Farkas Geiza, akinek legutóbbi (*Mi tetszik és miért*) című könyve a lélektani esztétika érdekes kísérlete, és komoly mondanivalói vannak Aszlányi Dezsőnek is. Nagyon érdekes munka Grób Imre *Hét év Szibériában* című Budapesten megjelent könyve, amely írói eszközökkel ad nagyszerű képet a magyar hadifoglyok oroszországi szenvedéseiről. Az ifjúsági irodalom is szóhoz jutott már a Vajdaságban P. Gergely Boriska meséskönyvével.

Mint a legérdekesebb kísérletről kell végül megemlíteni a Dettre János és Radó Imre szerkesztésében megjelent *Vajdasági magyar írók almanachjáról*, amely 1924-ben első ízben adott teljes képet a vajdasági magyar irodalomról, egy kötetbe gyűjtve össze a vajdasági magyar tehetségeket. Ugyanezt a célt szolgálta a *Bácsmegyei Napló* jubiláris almanachja is. A felsorolás teljessége kedvéért meg kell említeni, hogy *Ut* címmel az aktivista irány körül csoportosuló fiatal költők egy ideig folyóiratot adtak ki, és *Revű* címmel színházi és irodalmi hetilap jelent meg rövid ideig, a vajdasági irodalmat reprezentáló komoly magyar irodalmi folyóirat azonban még nem tudott megszületni.

Az eddig némaságra ítélt tehetségeket az eddigi tervek szerint hamarosan támogatni fogja az érvényesülés útján a *Könyvbarátok Egyesülete*, amely most van alakulóban a Vajdaságban. Az akció kezdeményezői kellő számú tag gyűjtésével biztosítani akarják évenként három-négy irodalmi becsű könyv kiadását már újesztendőktől kezdve. Ez az alakulás egyrészt az eddig magukra hagyott írók munkáját fogja megkönnyíteni, másrészt végre hozzáértő kezekre fogja bízni a kiadandó könyvek megvalogatását úgy, hogy a *kisebbségi magyar irodalomnak és könyvkiadásnak* a vajudó és utakat kereső lázas esztendőik után ezzel talán új korszaka nyílik meg Jugoszláviában.

László Ferenc.

PEDAGÓGIAI ÉS TANKÖNYV-KIÁLLÍTÁS. A pedagógiai és tankönyvkiállítás, amelyet a vallás- és közoktatásügyi minisztérium pünkösdkor rendezett a Nemzeti Múzeum dísztermében és kupolacsarnokában, méltó kifejezője volt a magyar iskolák nemzeti lélekkel áthatott szellemének. Az iskolák belső élete virult ki előttünk. Ez a belső élet azonban több az iskolák életénél, mert a nemzet életereje lélekezett bennük: a munkás jelen és a diadalmas jövőndő.

A kiállítás rendezői a magyar iskolák alkotómunkáját, a könnyebb áttekintés céljából, osztályozták, rendszerbe foglalták; különválasztották az egyes iskolatípusokat, a fiú- és a leány-növendékek alkotásait, a tanügyi férfiak munkájának dokumentumait, a tankönyvirodalom fejlődését és mindazt, ami a pedagógiai kiállítás keretét megtöltötte mély tartalommal.

Az *elemi népiskolai tankönyvek*, a kiadóra való tekintet nélkül, osztályok szerint csoportosítva a Magyar Nemzeti Múzeum kupolacsarnokában voltak kiállítva. A könyvek itt szerves kapcsolatba illeszkedtek az elemi iskolai rész páratlanul gazdag pedagógiai anyagával: a tananyagbeosztásokkal, a tanítási tervezetekkel és javaslatokkal, a tanulók írásbeli dolgozataival és rajzaival, valamint az intenzív szemléltetés sokféle eszközével.

E teremben találtuk kronologikus sorrendben kiállítva a mohácsi véstől 1925-ig megjelent összes magyarországi kiadású abécéket. E kultúrtörténeti vonatkozású csoportnak mintegy folytatását adta a teremben kiállított elemi iskolai tankönyvek tömege. Tanulságos összehasonlításra adott ez alkalmat. Örömmel állapíthatta meg mindenki, hogy különösen az abécés és olvasókönyveknek, de az egyes közismereti tárgyak tankönyveinek is a tartalmi értéke mennyire növekedett. Az engedélyezett elemi iskolai tankönyvkiadványok csökkentett számával fordított arányban áll az engedélyezetteknek pedagógiai szempontból megfelelően magasra lendült minősége. Átgondolt rendszeresség, metodikai jártasság; az erkölcsi és értelmi nevelés céljai felé való tudatos törekvés, a gyermek lelki életét és szellemi fejlettségét figyelembe

vevő bölcs mérséklet s végül az elemi iskolai oktatásra vonatkozó új tanterv intenciói szerint a gazdag tárgyi anyag nagy pedagógiai készültséggel való kiválogatása és csoportosítása annyira mássá, a gyermeki lélekhez közelebb esővé teszi ezeket a könyveket, hogy egyáltalában nem csodálkozhatunk azon, miért alkalmasabbak ezek az iskolai használatra, mint a régié, amelyek között sok kiváló is volt, de selejtes is fölös számmal.

A tankönyvek, de különösen az abécés könyvek művészi kiállítása és gazdag illusztrálása különösen meglepett mindenkit. Meleg, derűs színek, kedves tárgyakat, alakokat, jeleneteket és élményeket ábrázoló képek mosolyognak ezekből felénk.

Különösen ki kell emelnünk néhány előkelő magyar könyvkiadóvállalatot, megemlítve a kiállításon szerepelt alaki és tartalmi szempontból mintaszerű elemi iskolai tankönyveinket.

A *Szent István-Társulat* tankönyvkiállításának legkiemelkedőbb része a katolikus iskolák számára kiadott, az új püspöki tanterv alapján készült 22 darabból álló teljes tankönyvsorozata. A tankönyveket, az ABC (Betűvetés) kivételével, országosan szervezett szerkesztő- és bírálóbizottság állította össze.

A *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda* elemi iskolai tankönyvei közül különösen kitűnt Urhegyi—Voinovich—Móra—Szentiványi: A Betűország első, második, harmadik, negyedik, ötödik és hatodik Virágoskertje. Az olvasmányok összeválogatása nagy gonddal történt. Nem ötletszerű mesék, hanem gyöngyszemek jeles íróinkból összeválogatva, úgyhogy a gyermek már legelső olvasmányjaiban valódi népmesékben gyönyörködhetik, s Petőfi Sándor, Arany János, Czuczor Gergely, Gyulai Pál, Hermann Ottó, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Szász Károly és Móra Ferenc nevével és munkáival találkozók.

Külön lapra tartozik a Betűország illusztratív anyaga. A *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda* e téren is úttörő munkát végzett s a legtokéletesebbet adta, amit csak magyar nyomdában, magyar kezek előállítani tudnak. Minden kép külön a gyermek szívéhez nő, és milyen egyszerű eszközökkel éri el a művész ezt a hatást. Megterhelő

részletezés nélkül, egy-egy színes folttal, egy-egy kifejező vonallal mindegyik eltalálja a jellemzőt, a lényegest és azt mesteri módon kidomborítja. A művész itt módszeres pedagógiai munkát végzett és nagyszerűen érvényre tudta itt juttatni a tanítás egyik sarkalatos követelményét: a szemléltetést. A Betűország nem utánozza a külföldet; a magyar géniusz szülte s benne a falu és a város lelki-sége karöltve jelenik meg.

A *Singer és Wolfner* irod. intézet rt. elemi iskolai könyvei között első helyen kell megemlítenünk Egri ABC-jét, amely az 1925. évi tanterv folytán átdolgozott új kiadás s az azelőtt használatban volt háromféle kiadás (fővárosi, vidéki és fonomimikai) egyesítéséből és átdolgozásából készült. Ugy a jelképes, mint a fonomimikai, vagy írva-olvasási módszerrel való tanításra alkalmas. A betűk sorrendje és az azokhoz fűzött olvasási gyakorlatok mind tartalomban, mind terjedelemben a több évtizedes használat és javítgatások alapján kiforrott és kikristályosodott tökéletes tanítási anyag. Olvasmányai nemcsak a szoros értelemben vett pedagógiai célt szolgálják, hanem azt a nagyértékű újítást teremtették meg, hogy a gyermek már a legzengőbb kortól kezdve a legkiválóbb hazai írók művészi átdolgozásában kapja a szükséges ismeretanyagot, amely a nemzeti, erkölcsi és vallásos nevelés legmesszebbmenő biztosítékait nyújtja.

A papiros és a nyomdatechnikai kiállítása egészen elsőrangú, betűtípusai tiszták, világosak és nem stilizáltak, mint a többi ábécé-é, úgyhogy a gyermek kezdőismeretei az egyedül helyes és pedagógiailag megfelelő alapon képződnek ki.

A kiállítás látogatói szívesen forgatták a *Havas—Pósa-féle olvasókönyveket* is. Ezek az olvasókönyvek is két évtizedes multtal bírnak, a gyakorlatban már bevált tankönyvek, amelyeknek új átdolgozása az új tantervnek és a mai viszonyoknak megfelelő kiegészítésekkel történt. Ezek az olvasókönyvek a nemzeti, erkölcsös és vallásos nevelés igen szilárd alapjai. Olvasmányaikban erős fajszeretet nyilatkozik meg, tisztelet a mult értékei és történetünk nagyjai iránt és bizalomkeltés a jövőre nézve. A nemzeti szabadság egészséges nagyrabecsülése, a

vallásos érzés erősítése, erős jellemképzés árad ki minden egyes olvasmányából.

A *középkiskolai tankönyvek* csoportjából kiemeljük a *Szent István-Társulatot*, amely kiváló gondnal összeállított, rendszeresen követett pedagógiai elvek szemmel tartása mellett készült könyvek egész tömegével, 40 darab új könyvvel szerepelt. A technikai kiállítás elsőrendű, de hasonlóképpen elsőrendű a tartalmi érték is.

A *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda* a legújabb tanterv szerint megírt középkiskolai tankönyveket állította ki.

Ezek közül kiemeljük:

1. Magyar olvasókönyv a középkiskolák I. osztálya számára. Szerkesztették: Voinovich Géza dr. és Galamb Sándor dr. Az illusztrációk ismert művészek alkotásai után készültek.

2. Res Romanae, latin olvasó- és gyakorlókönyv a középkiskolák I—II. osztályai számára. Az új tanterv alapján írta: Reibner Márton dr.

A *Franklin-Társulat* polgári iskolai könyvei közül kiemelkedtek Greguss Pál természetrajzi és a Szenes-féle új mennyiségtani könyvek tisztán út-törő heurisztikus módszerükkel és a gyakorlati életből vett sok érdekes példájukkal és a Négyesy-Siklaci-féle új magyar nyelvi sorozat első kötetei, egészen új gyakorlati módszerükkel.

Az *Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.* tankönyvkiállítása két célt szolgált. Az egyik, hogy bemutassa azokat az új tankönyveket, amelyeket a vallás-és közoktatásügyi miniszter a tankönyv reformja alapján adott ki, a másik pedig, hogy bemutassa mindama kiadványait, amelyek mint engedélyezett ifjúsági iratok vagy egyéb értékes kiadványok valamilyen formában összefüggésben vannak a magyar iskolával. Az Athenaeum új tankönyveinél a legszigorúbb bírálónak is meg kell állapítani, hogy azok külső formájukban tetszetősek, finom papíron nyomattak és bőven el vannak látva művészi illusztrációval. Az is megállapítható, hogy ezeknek a tankönyveknek a szerkesztése és egész belső tartalma haladást jelent a régebben használt tankönyvekkel szemben. Különösen megemlítendő a valóban gyönyörű kiállítású *Angyal—Fekete—Galla-féle ABC-és könyv*, mely olcsó bolti ára mellett is valóságos

díszmű benyomását kelti és remek színes képeivel, gyönyörű kiállításával nemesíti a gyermek ízlését, megkönnyíti a tanítást. A számos polgári-iskolai és középiskolai új Athenaeum-kiadványt külön-külön fölemlíteni helyünk nincs, de azoknak az együttes bemutatása minden szemlélőre a legjobb hatást tette.

A kiállítás új és igen tanulságos volt. A magyar kultuszminiszter és érdemes munkatársai a kultúra építőkockáit helyezték el a Nemzeti Múzeum csarnokaiban. Mindenki, a saját elképzelése szerint, házakat és palotákat emelhet e kövekből.

Kőrösi Henrik.

AZ OLASZ KÖNYV. Kiállítás a párizsi Bibliothèque Nationale és a Musée des Arts Decoratifs helyiségeiben. 1926 május—június.

Kéziratoknak és nyomtatványoknak páratlan gazdagságú során mutatta be ez a kiállítás az olasz könyv fejlődését. A kiállítást 31 olasz közgyűjtemény és 13 magánkönyvtár, 17 francia közgyűjtemény és számos magánkönyvtár, különféle spanyol, angol és amerikai könyvtárak anyagából állították össze oly sorozattá, melyhez fogható még sohasem volt együtt. A szekrényekben egymás mellett feküdtek a Viscontiak, a Sforzák, az Esték, a Mediciek, a nápolyi királyok, a különféle pápák stb. remek kézíratai, gyakran a néhai tulajdonos arcképével díszítve. Nagy dicsőség nekünk magyaroknak, hogy ez az összeállítás, mely szigorú kritikával csak a világ legszebb könyveit válogatta össze, több olyan kötetet is felölt, melyet valamikor magyar gyűjtő vallott a magáénak. Különösen pompás az a kilenc kötet, melyet a Bibliothèque Nationale a saját állagából és saját helyiségeiben tett ki közszemlére. Ezek közül az első (kiáll. 9. sz.) *Szathmáry György* esztergomi érsek Breviáriuma (Cod. lat. 8879). A kiállítás katalógusának elkészítésére a kitűnő Seymour de Riccinek csak egy hónap állván rendelkezésére, e darab leírásába több hiba is csúszott. Mivel a tulajdonos nevét a külföldi irodalom nem tudja (d'Ancona sem említi La miniatura fiorentina című könyvében), Szathmáry György életrajzi adatai sem szolgálhattak alapul a könyv korának megállapításánál. S így, noha Szathmáry 1521—1524-ben volt esztergomi érsek, a könyvet tehát

csakis ez években rendelhette meg, a Breviárium mégis mint XV. századi munka szerepelt. Nem volt helyes a miniatúráknak egyszerűen »flórenci iskola (Attavante modorában)« való megjelölése sem, mert előbb említett munkájában már d'Ancona megállapította, hogy a kódex Attavante követőjének, Boccardino Vecchio flórenci művésznek munkája, kinek legkorábbi művei 1486-ból vannak keltezve, ez tehát a művész késői munkái közül való.

Szathmáry György Breviáriumán kívül a kiállítás a Bibliothèque Nationale tulajdonából négy *Corvin-kódexet* mutatott be. Az elsőnek (kiáll. 2. sz.), egy S. Ambrosius-kódexnek (Cod. lat. 1767) leírásánál a katalógus csak annyit mond, hogy I. Federigo nápolyi király címere van benne s Corvin voltáról nem tesz említést. Pedig ez a kézirat nem festése, hanem átfestése miatt érdekes. A kódex Mátyás halála után ugyanis Nápolyba került, ahol az új tulajdonos a címlapot teljesen átfestette, hogy Mátyás király négy hollóját és nyolc címerét nagy drágaköves ékszerek és az aragóniai címer alatt eltüntethesse. A kiállítás második Corvin-kódexe az Attavante-től festett Hieronymus volt (kiáll. 23. sz. Cod. lat. 16839), a harmadik pedig Ptolemaeus Geographiája (kiáll. 47. sz. Cod. lat. 8834), melyet Boccardino és Attavante valószínűleg együtt készítettek el.

A negyedik Corvin-kódexben Mátyás király híres Cassianusát (kiáll. 10. sz. Cod. lat. 2129) mutatták be. A munka igazság szerint nem tartozik a kiállítás keretébe, mert miniatúráit nem olasz, hanem magyar művész festette. Nagy királyunk budai műhelyének e legpompásabb termékét, amint a benne látható szignatúra eléggé bizonyítja, János madocsai apát festette.

Ugyancsak *Mátyás király* számára készült a kiállítás 70—72. sz. alatt, a nyomtatványok között kiállított Aristoteles is, melyet 1483—1484-ben nyomtattak Velencében. (H. 1660.) A katalógus a könyvet díszítő miniatúrákat szintén olaszoknak veszi és II. Ulászló cseh (?) király számára készülteknek. Azonban, ha a lapokat jobban megvizsgáljuk, az ornamentumok között mindenütt Mátyás király hollóira akadunk. Az ő címereit borította be Ulászló, a királyi örökös, a

saját címereivel és Mátyásnak az átfestés alatt ma is világosan kivehető M R (Mathias Rex) szígláit festette át Ulászló a saját W R (Wladislas Rex) szígláival, mint ahogy ezt három kéziratnál is megtette. Az Aristoteles igazi tulajdonosának helyes felismerése Mátyás király könyvtáráról való ismereteinket lényegesen gyarapítja. Fontos a munka tartalmilag, mert ez az első Aristoteles a könyvtárban, melyet ismerünk. Második jelentősége, hogy fényesen illuminált nyomtatvány. Eddig csak három nyomtatványt ismertünk a könyvtárból, melyek közül kettő egészen jelentéktelen díszet mutat, a harmadik, mely állítólag pazarul volt díszítve, ma egy ismeretlen csikágói magánkönyvtárban lappang. Harmadik és legfőbb jelentősége a munkának, hogy miniatűrűi éppúgy Budán készültek, mint a Cassianuséi, melyek teljesen egyező modort, János madocsi apát madorát mutatják. Az ötkötetes munka négy pompás címlapja, a Cassianus lapjával együtt, a könyvtár legjelentékenyebb termékei közé tartozik.

Hoffmann Edith.

A. F. OESER IFJÚKORI GRAFIKÁJA. Adam Friedrich Oeser Pozsonyban született 1717-ben. Bécsben, majd Drezdában tanult, később a lipcsei akadémia igazgatója lett. 1799-ben halt meg Lipcsében. Élete folyamán gyakran foglalkozott könyvdíszek és illusztrációk tervezésével. Nem érdekelt, hogy korai ifjúságából származó, talán legelső ilyenfajta műveinek egyi-

két egy magyar tárgyú könyvben találjuk.

Bél Mátyás *Notitia Hungariae novae* etc. című, 1735-ben Bécsben megjelent művének első kötetében, az 570-ik oldalon, mint az V. fejezet záródíszé egy 11×11 cm nagyságú rézkarc szerepel. Szárnyas női géniusz ábrázol, mely faragott kőpadon okmányok és könyvek között ül, jobbában tollat, baljában füzetet tartván. Babérkoszorús fejét balra hajtva feltekint, míg felsőtteste kissé jobbra fordul, koponyének ráncaitól körülömlött, balraforduló alsótteste pedig a lábak helyzeténél fogva — amíg a jobb láb hegye leér a földre, addig a balláb fölemeli — erősebben hangsúlyozza a mozgás kontrasztgazdagságát. Az egész ábrázolás volutás díszben épül fel. Az alsó voluták fölött balra a jelzés: A. F. Oeser (sic) del; jobbra pedig: A. Kaltschmidt sc.

A könyv 1735-ben jelent meg, e záródísz tehát legkésőbb ebben az évben készült, amely év az akkor csupán 18 éves művész életében fontos eseményt jelent, mert akkor nyerte el a bécsi Akadémia nagydíját.

A záródísz női alakja a kor ízlésének megfelelő konvencionális ábrázolás, mely nyomát sem mutatja még a művész későbbi klasszicizáló irányának.

A rézkarcolóról, A. Kaltschmidt-ről, aki Bél művének még egynéhány vignettáját is karcolta, melyen más művészjelzés nincs, nem tudunk semmit. Adatait nem jegyezte fel a művészettörténet.

Weyde Gizella.

A következő 1928 január elsején megjelenő számunk tartalmából kiemeljük az alábbi közleményeket: *Ambrus Zoltán* (A könyv és üzlet), *Bonkáló Sándor* (A könyv a mai Oroszországban), *Dézi Lajos* (Byron és a bibliofília), *Elek Artúr* (Zichy Mihály a könyvillusztrátor), *André Feuré*, Paris (A Bibliothèque Nationale időszak kiállításai), *Lejffer Béla* (A szép svéd könyvről), *Podhradzky György* (Cseh-szlovákia sajtója), *Ravasz László* (Raoul Francé), *Varjú Elemér és Lajtha László* (Legrégibb szent Erzsébet-himnusz Zsigmond-korabeli kódexben). — S többek között a következő szerzőktől (Az olasz-magyar szellemi kapcsolatokról). — S többek között a következő szerzőktől, hozunk cikket: *Ataly Gyula* (Komárom), *E. Björkmann* (Newyork), *Engyvári Jenő*, *Fülep Lajos*, *P. Gulácsy Irén* (Nagyvárad), *Gyergyay Albert*, *Hevesi Sándor*, *Kárpáti Aurél*, *Kéký Lajos*, *Kóbor Noémi*, *Lengyel Ernő*, *Thérèse Mandel* (Paris), *Milkó Izidor* (Szabadka), *Nagy Miklós*, *Schöpflein Aladár*, *Bártfai Szabó László*, *Szántó Rudolf*.

LA REVUE DES BIBLIOPHILES

DIRECTEUR ANTAL SIKABONYI

PREMIÈRE ANNÉE Nro. 1.

OCTOBRE—DÉCEMBRE 1927

SOMMAIRE

ANTAL SIKABONYI: *Au lecteur.*

Dans un court éditorial, le directeur de la Revue des Bibliophiles indique les tendances générales et le programme de son organe. En face des luttes qu'à l'heure actuelle il faut soutenir pour le livre hongrois, il ne connaît de tâche plus urgente que de tout mettre en œuvre pour le Livre et de créer des rapports utiles avec les centres bibliophiles et intellectuels de l'étranger. La Revue des Bibliophiles rendra un compte exact et fidèle de tous les faits et événements qui concernent le livre hongrois ou étranger, fera connaître les expositions, les collections privées et publiques et les grandes ventes, et s'occupera des livres nouveaux, de la presse et des arts graphiques en tant que ces derniers se rapportent à l'art et au culte du livre...

ELEMÉR VARJU: *Le plus ancien manuscrit des Légendes de St. Etienne.*

Histoire, pleine de péripéties, d'un manuscrit hongrois de langue latine, écrit au milieu du XIIe siècle et contenant, comme on vient de le découvrir, les légendes primitives de St. Etienne, premier roi apostolique de la Hongrie chrétienne. Ce précieux manuscrit, faisant partie pendant longtemps des trésors de la maison royale de Hongrie, émigra, avec la dot de la princesse Cunégonde, petite-fille du roi Béla IV, en Bohême, où le mari de cette princesse, le chevalier Zawis de Falkenstein, en fit don, en sa qualité de patron, au monastère cistercien de Hohenfurt. De là, après un pèlerinage de sept siècles, le voici de nouveau sur la terre qui l'avait vu naître, aux mains de M. Louis Ernst, l'amateur et bibliophile hongrois bien connu. — Quant à son extérieur, il est fruste, petit volume in-4, écrit par plusieurs mains, avec des initiales colorées; on l'a copié, très probablement, au cloître de Cikádor en Tolna, première colonie hongroise des moines cisterciens de France. Il contient deux légendes dont la première, la « grande », fut écrite, selon toute vraisemblance, avant la béatification du saint, tandis que l'autre, la « petite », servant de supplément à la première, fut rédigée par un Bénédictin de Pannonhalma, également en langue latine, mais pleine de tournures savoureusement hongroises. Ces légendes, connues par d'autres variations, font encore mieux apprécier la figure de ce grand roi, apôtre et fondateur de son pays, concentrant dans sa vie et son œuvre les forces de l'Orient et de l'Occident. Le fac-similé du manuscrit et sa traduction vont paraître bientôt, avec commentaires, aux éditions de la maison Singer et Wolfner.

EMILE HENRIOT: *L'amateur des manuscrits.*

Apologie chaleureuse de la passion des manuscrits. Par des exemples plus que probants, l'illustre critique et romancier français démontre la grande utilité de cette passion prétendue futile, tout en attaquant vigoureusement les destructeurs des manuscrits aussi bien que leurs snobs et en faisant l'éloge ému du livre soit imprimé soit écrit, instrument et symbole de la vie spirituelle.

MIHÁLY BABITS: *Ma Bibliothèque.*

Réflexions charmantes et profondes du grand poète, romancier et critique hongrois, traducteur du Dante et de Baudelaire, sur les livres, vieux et neufs, de sa bibliothèque. Il y trouve comme le miroir fidèle de sa vie intime, de son évolution, de ses goûts, de ses préférences et jusqu'à ses études et amitiés. A côté des classiques de tous les pays, quelques rayons sont résér-

vés aux philosophes et même aux œuvres scientifiques ; à côté d'une collection de Dante il y a une collection Arany, éditions diverses du plus profond des poètes hongrois. Les bons vieux livres du XVIIIe siècle, souvenirs d'ancêtres bibliophiles et studieux, trouvent leur place près des livres tout récents, hommages de ses amis et contemporains...

ALMOS JASCHIK : *L'art de l'illustration.*

Conception philosophique de l'art si méconnu de l'illustration. Il y a des rapports directs entre la crise actuelle de l'esprit humain et celle des arts qui l'expriment. En ce qui concerne l'art de l'illustration, il n'est pas purement et simplement la suite graphique d'une œuvre littéraire ; il peut être indépendant de son texte, il peut être même antérieur à son texte, et, autonome sur son terrain, il n'a de commun avec lui que le sujet général. Il y a une différence essentielle et comme une rupture entre les illustrations directes du siècle passé et celles, indirectes, de la fin du siècle. On ne peut jamais attribuer trop d'importance au rôle des procédés de reproduction : l'artiste est le collaborateur du typographe ou du lithographe et n'est responsable qu'en partie de l'effet et de la réussite de ses illustrations...

BARON GYULA WCLASSICS FILS : *La Littérature Hongroise à l'Etranger.*

Grâce aux initiatives privées et grâce, depuis quelque temps, aux encouragements et organisations officiels, la littérature hongroise commence à trouver quelque intérêt auprès des éditeurs étrangers. Après les Allemands, toujours très curieux de toutes les littératures du globe, voici les Français, les Anglais et les Italiens qui ouvrent leurs frontières aux livres étrangers. C'est ce qui a rendu si nécessaire la fondation d'un bureau de traduction, faisant partie de l'Institut de Coopération Intellectuelle, dont le siège se trouve à Paris. Il y a tout lieu d'espérer que cette institution saura lutter contre le fléau des traductions mercantiles et, en même temps, encourager les traductions honnêtes des chefs-d'œuvre...

RALPH BEAVER STRASSBURGER : *La nouvelle littérature américaine.*

Coup d'œil général sur les bases, les conditions et les perspectives de cette littérature qui, âgée d'un demi-siècle au plus, diffère déjà totalement des littératures européennes. D'après l'auteur de cet article, c'est S. Lewis, Sh. Anderson et Th. Dreyser qui expriment le plus puissamment l'homme nouveau dans la civilisation nouvelle, la jeunesse, le rythme, la hardiesse de cette Amérique dite «matérialiste», mais qui, prenant conscience d'elle-même, cherche dans le bien-être général l'idéal d'une vie saine et heureuse...

GYULA VÉGH : *L'art de la reliure.*

Cet article se rattache à un grand ouvrage allemand, paru à Leipzig, en 1927, sous le titre : *Jahrbuch der Einbandkunst*. Dans sa première partie, ce livre qui commence toute une série, s'occupe de la reliure ancienne, précise, dans 17 articles divers, certains problèmes techniques et historiques, et émet l'idée extrêmement féconde de rechercher en commun et systématiquement les reliures anciennes dans les bibliothèques. Dans la seconde partie du livre, des spécialistes de tous les pays font connaître l'art de la reliure moderne, ses égarements du début de ce siècle, son retour récent au bon sens, à la simplicité, aux formes architectoniques, et les modes variés de la reliure, tout particulièrement en Allemagne et en France. La Hongrie y est représentée par l'auteur même de cet article et par une étude sur la reliure de Mlle E. Kner.

LAJOS KÉKY : *Les Reliques de la Société Littéraire Kisfaludy.*

A défaut d'une salle d'exposition, soit au Musée National soit à l'Académie des Sciences, les précieuses reliques littéraires de la Société Kisfaludy restent à peu près inconnues du grand public hongrois. Pourtant, ces manuscrits et ces objets d'art, ces lettres, ces carnets et ces portraits de nos plus grands poètes et littérateurs du siècle passé, tous membres de la plus illustre de nos sociétés littéraires, ne manquent pas d'intérêt historique ni humain. Rien n'est plus émouvant qu'une édition de Béranger (Paris, Perrotin, 1844), petit livre simple à reliure décolorée, dont, d'après les dédicaces succes-

sives de la page de garde, notre grand poète Petöczi, admirateur du chansonnier français, fit cadeau à son ami et confrère Arany qui, à son tour, le légua à Tompa, — jusqu'à ce que, ayant passé par les mains de Lévy et de Ch. Szász, il soit tombé définitivement en possession de la Société Kisfaludy . . .

LÁSZLÓ JAMBREKOVICH: *Le Voyage d'une Bibliothèque Hongroise.* Quelques extraits du catalogue, imprimé par les soins de la maison Sotheby, de la bibliothèque Apponyi dont la partie la plus précieuse — environ 2000 volumes — fut vendue aux enchères à Londres, en 1892; les prix atteints à cette vente sont indiqués au catalogue.

KÁLMÁN ISOZ: *Drei Dedicationsverschen Wagners an Liszt.*

Die Musik-Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums besitzt die gestochenen Partituren des Rings in Erstaussgabe, welche Wagner mit Dedicationsverschen versehen Liszt schenkte. Diese Widmungen werden jetzt zum erstenmale in Facsimile veröffentlicht.

Die Partitur des Reingolds dürfte persönlich übergeben worden sein, da sie keine Widmung aufweist. Die Walküre wurde zum Geburtsfeste Liszt (1874) übersandt. Die Widmung der Walküre endigt mit dem Ruf: Éljen Liszt, da Wagner (der 1875 zum zweitenmale in Budapest war und auch bei dieser Gelegenheit) der Sinn des Rufes Éljen noch in angenehmer Erinnerung stand. Endlich war das Werk ganz und vom Schlusse der Tage 1876 datiert sandte Wagner die Götterdämmerung seinem »grossen Freunde«. Es dünkt uns, dass diese Liszt gewidmete scherzhaft ernste Dedicationsverschen eine verständigere Sprache reden und besser die Tiefe der innigen Freundschaft bezeugen, als Bände von langatmigen Erörterungen.

CHRONIQUE

Livres nouveaux par L. Dézsi, L. Fülep, A. Gyergyai, A. Kárpáti, L. Kéky, P. Ligeti, I. Lukinich, K. Lyka, A. Schöpflin, R. Szántó, Z. Trócsányi et G. Weyde: Les Fils de la Mort, roman par M. Babits; Jeunes Filles, Mères et Grand'mères, roman par K. Csathó; Le Fils Halasi-Hirsch, roman par M. Földi; Les Fiancés Noirs, roman par I. Gulácsy; Les Maîtres et les Hommes, roman par L. Hatvany; Le Huitième Verre, roman par A. Kárpáti; Le Vieil Etudiant, roman par L. Kosáry—Réz; La Jeune Fille Étrangère et Les Six Fiancés, romans par I. Komáromi; Accident, roman par S. Móricz; H. F. Amiel, traducteur de Petöczi, par Z. Baranyai; Le Palais du Musée National, par J. Lechner; Pétrone et son époque, par I. Révai; Les Archives de la ville libre de Munkács, par A. Sas; Napoléon le Grand, par G. Supka; Un lexique d'art international; Les « Hungarica » du comte S. Apponyi; « Le Monde en images »; Cinq livres russes; « Geschichte der Schaubühne zu Pressburg. »

Lettres.

Lettre de Paris, par S. Kémeri; Lettre de Leipzig, par I. Zeitler; La Vie littéraire en Slovensko, par Gy. Alapy; Le Livre en Transylvanie, par G. Tabéry; La Littérature et l'édition hongroises dans la Voïvodina, par Fr. László.

Notes et Documents.

L'Exposition Pédagogique et des Livres Scolaires, par H. Kőrösi; Le Livre Italien, par E. Hoffmann; Un dessin de jeunesse de A. F. Oeser, par G. Weyde.

Les manuscrits, les livres et les périodiques doivent être adressés au directeur de la revue (Budapest, Nemzeti Muzeum). Administration et abonnements: Budapest VIe, Andrassy-út 16.

Felelős szerkesztő
Dr. SIKABONYI ANTAL

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

Általános magyar könyvjegyzék. Szerk. Pikler Blanka és Dr. Braun Róbert II. kiad. Bp. 1927. (Lantos.) A magyar könyvtárak gyarapodásának kör-ponti címjegyzéke. I. évf. 6. sz. Bp. 1927. (Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ kiadása.) A nagy vihar hajóidőrből. Bp. 1927. (Wodianer.) Anday Ernő: Soha ilyen tavaszt. Bp. 1927. (Pantheon.) A sajtó. Szerk. Dr. Wünsch Frigyes. Bp. 1927. I. évf. 1—8. sz. Babits Mihály: Halálfiái. Bp. 1927. (Athenaeum.) Bárczy István: Budapest. Bp. 1927. (Enciklopédia.) Baranyai Zoltán: H. F. Amiel, traducteur de Petöfi. Paris, 1927. René Benjamin: Balzac csodálatos élete. Ford. ifj. Bókay János. Bp. 1926. (Athenaeum.) René Boylesve: Cloque kisasszony. Ford. Komor András. Bp. 1927. (Franklin.) Ferdinand Brunetiere Válogatott kritikai tanulmányai. Ford. Gulyás Pál. Bp. 1927. (Franklin.) Csathó Kálmán: Leányok, anyák, nagyanyák. Bp. 1926. (Singer és Wolfner.) Dr. Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új irányja. Bp. 1926. Das Gewissen. 1927. I. Jhr. Nr. 1—4. Dézsi Lajos: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Bp. 1927. A Magyar Történelmi Társulat kiadványa. Georges Duhamel: Ejtéli vallomás. Ford. Komor András. Bp. 1927. (Franklin.) Erdélyi Helikon Anthologiaja. 1927. I—II. kötet. Kolozsvár, 1927. Erdős Renée: Nyírfaterd. Bp. 1927. (Révai.) Fejős Imre: Modern romantikus költők. Szekszárd, 1927. Fodor László: Márciusi éjszaka. Bp. 1927. (Franklin.) Jacques Fontelroye művei. La vie. Paris, 1926. Des morts au soleil. Paris, 1926. Ayez pitié de ceux s'aiment. Paris, 1927. Chantal. Paris, 1926. (4 kötet) Gárdonyi Albert: A történelmi segédudományok története. Bp. 1927. (A Magyar Történelmi Társulat kiadása.) V. M. Gársin: A piros virág. Ford. Haiman Hugó. Gyoma, 1927. (Kner.) Gáspárné David Margit: Örök lángok. Bp. 1927. (Világirodalom.) Gobineau: A renaissance. Ford. Dr. Székely István. Bp. 1927. (Franklin.) Gombó István: A sajtó mint világhatalom. Bp. 1927. Gulyás Pál: Magyar életrajzi lexikon. I. k. 5. füzet. Bp. 1927. (Lantos.) György Lajos: Az erdélyi magyarság zsellemélete. Bp. 1926. (Pallas.) Gulai Pál: Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. 1850—1904. Bp. 1927. (M. T. Akadémia kiadása.) Gulai Pál: Irodalmi emlékei. Sajtó alá rendezte Papp Ferenc. Bp. 1926. (Franklin.) Hatvany Lajos: Úrak és emberek. Zsiga a családban. I—II. k. Bp. 1927. (Genius.) Hofbauer Aladár: Riedl Frigyes tanítása Széchenyi István grófnál. Bp. 1925. Hofbauer Aladár: Riedl Frigyes tanítása Arany Jánosról. Bp. 1926. E. T. A. Hoffmann: Ejtéli mesék. Ford. Sajó Aladár. Bp. 1927. (Franklin.) Gabriel des Hons: Anatole France et Jean Racine ou la clé de l'art Francien. Paris, 1927. Jankovics Marcell: Az udvari bolond. Pozsony, 1926. Káddár Imre: Nászreptül. Kolozsvár, 1927. (Erdélyi Szépművés Céh kiadása.) Karinty Frigyes: Heureka. Bp. 1927. (Singer és Wolfner.) Karinty Frigyes: Ki kérdezett? . . . Bp. 1926. (Singer és Wolfner.) Kárpáti Aurél: A nyolcadik pohár. Bp. 1927. (Athenaeum.) Keller Imre: Irodalmi mozaikok. Kassa, 1926. Sándor Kémeri: Promenades d' Anatole France. Paris, 1927. Ruddyar Kipling: A fény kiadott. Ford. G. Beke Margit. Bp. 1927. (Pantheon.) Komáromi János: Hat völgyen. Bp. 1927. (Dick Manó.) Komáromi János: Az idegen leány. Bp. 1926. (Dick Manó.) V. G. Koroljenko: A vak muzsikus. Ford. Haiman Hugó. Gyoma, 1927. (Kner.) Kosárhé Réz Lola: A vén diák. Bp. 1927. (Singer és Wolfner.) Kosztolányi Dezső: Édes Anna. Bp. 1927. (Genius.) Kristóffy József:

Magyarország kálváriája. Bp. 1927. (Wodianer.) Lambrecht Kálmán: Emberek, népek, nemzetek. Bp. 1927. (Enciklopédia.) Le Bon: Új idők pszichológiája. Ford. és bevezette Dr. Strém József. Bp. 1927. (Révai.) Dr. Lechner Jenő: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete 1836—1926. Bp. 1927. (Kiadja a M. N. M. Barátainak Egyesülete.) Lugosi Dóme: Kelemen László és az első Magyar játszósznitársaság. Makó, 1927. N. Sz. Ljeszkov: A halhatatlan Golovan. Ford. Haiman Hugó. Gyoma, 1927. (Kner.) Dr. E. Mach: Az érzetek elemzése. Ford. Erdős Lajos. Bp. 1927. (Franklin.) Magyar Grafika. Szerk. Biró Miklós. Bp. 1927. VIII. évf. 1—7. sz. Magyar Iparművészet. Szerk. Györgyi Kálmán. Bp. XXX. évf. 1927. 1—6. sz. Magyar Irodalmi Lexikon. Szerk. Dr. Ványi Ferenc. Bp. 1926. (Studium.) Makkai Sándor: Magyar fa sorsa. Bp. 1927. (Soli Deo Gloria kiadása.) Mereskovszky: A Messiás. I.—II. k. Ford. Havas József. Bp. 1927. (Dante.) Milkó Izidor: Ketten. Subotica, 1923. (Minerva rt. kiadása.) Milkó Izidor: Baedeker frászaiból. A miniszter barátja. Írók és könyvek. Firenzei eset. Asszonyok. Spekuláné és társai. (6 kötet.) Subotica, 1924. Molnár Ferenc: Az éhes város. 2. kiadás. Bp. 1927. (Franklin.) Móricz Zsigmond: Baleset. Bp. 1927. (Athenaeum.) Nagy József: Gondolkodók. Bp. 1927. (Franklin.) Nagy József: Két filozófus. Bp. 1927. (Franklin.) Népiantitók Lapja. Szerk. Kőrösi Henrik. Bp. 1927. LX. évf. 1—33. sz. Gilbert Gid Nicaud: Pélletier Doisy repülőútja Párisól Tokióig. Ford. Dr. Silber József. Bp. 1927. (Világirodalom kiadása.) Pálffyné Gulácsi Irén: Fekete völgyének. IV. kiadás. I—III. kötet. Bp. 1927. (Singer és Wolfner.) Giovanni Papini: Előhalott. Ford. Révai József. Bp. 1927. (Athenaeum.) Pásztor Árpád: Gina és Rosamunda. Regény. Bp. 1927. (Dick Manó.) Pásztor Árpád. Szerk. Aprily Lajos, Gyallay Domokos, György Lajos, Reményik Sándor. Kolozsvár 1927. XIII. évf. 1—18. sz. A. Sz. Puskin: A postamester. Ford. Haiman Hugó. Gyoma, 1927. (Kner.) Radó Antal: Idegen szavak szótára. VII. kiad. Bp. 1927. (Franklin.) Rákosi Jenő művei. 12 kötet. Bp. 1927. (Franklin.) Ravasz László: Tudom, kinek hittem. Beszéd, cikkek, prédikációk. Bp. 1927. (Studium.) Reményik Sándor: Két fény között. Kolozsvár, 1927. (Erdélyi Szépművés Céh.) Révay József: Petronius és kora. Bp. 1927. (Franklin.) Romain Rolland: Az anya és fiú. I.—II. k. Ford. Benedek Marcell. Bp. 1927. (Dante.) Romain Rolland: Liluli. Ford. Hugai Ferenc. Gyöngyös, 1927. Giovanni Rosadi: Jézus pöre. Ford. Boros Ferenc. Bp. 1927. (Révai.) Dr. Sas Andor: Szabadalmas Munkács város levéltára 1376—1850. Munkács, 1927. (Munkács város kiadása.) Supka Géza: Nagy Napoleon. Bp. 1927. (Enciklopédia.) Surányi Miklós: A nápolyi asszony. I.—II. kötet. IV. kiadás. Bp. 1925. (Singer és Wolfner.) Surányi Miklós: A szörnyeteg. Bp. 1926. (Singer és Wolfner.) Szalay József: Széchenyi emlékezete. Szeged, 1927. Szász Károly: A szabadfalvi pap leánya. Bp. 1927. (Franklin.) Szederkényi Anna: A legistább víz. Bp. 1927. (Wodianer.) Szép Ernő: Valentine. Bp. 1926. (Singer és Wolfner.) Szomor Dezső: Levelek egy barátomhoz. Bp. 1927. (Athenaeum.) Timár József: Lélek a mezőn és más elbeszélések. Csupak, 1927. (Szerző kiadása.) L. N. Tolsztoj: Polikuska. Ford. Haiman Hugó. Gyoma, 1927. (Kner.) Török Sándor: Rajtam keresztült. Timisoara, 1927. Iván Turgenyev: Mumin. Ford. Haiman Hugó. Gyoma, 1927. (Kner.) H. G. Wells: A halhatatlan szőz. Ford. Dr. Kiss Dezső. Bp. 1927. (Franklin.) Zola Emil: Az álom. Ford. Lányi Sarolta. Bp. 1927. (Révai.) Zolt Béla: Házassággal végződik. Bp. 1927. (Genius.)

